

Jules Vernen romaanin *Le Tour du monde en 80 jours* neljä suomennosta uudelleenkäntämisen näkökulmasta

Heini Aronen
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Ranska, kääntäminen ja tulkkaus
Marraskuu 2015

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

ARONEN, HEINI: Jules Vernen romaanin *Le Tour du monde en 80 jours* neljä suomennosta uudelleenkiääntämisen näkökulmasta

Tutkielma, 68 s., 9 liites.

Ranska, kääntäminen ja tulkkaus

Marraskuu 2015

Tutkielmassa vertaillaan neljää Jules Vernen romaanin *Le Tour de monde en 80 jours* eriaikaista suomennosta uudelleenkiääntämisen näkökulmasta. Suomennokset on julkaistu vuosina 1874, 1901, 1956 ja 2008. Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena oli selvittää, toteutuuko suomennoksissa uudelleenkiääntämishypoteesi, jonka mukaan teoksen ensimmäinen käännös on aina eniten kohdetekstisuuntautunut, ja uudet käännökset puolestaan palaavat lähemmäs lähdetekstiä. Toisena tarkoituksena oli selvittää, onko tutkielmassa ensyklopedisiksi tekstijaksoiksi nimitetyt alkuteoksen kohdat käännetty eri tavalla kuin muut kohdat sen suhteen, miten lähellä käännökset ovat lähdetekstiä. Ensyklopedisissa tekstijaksoissa lukijalle annetaan tietoa erilaisista aiheista varsinaisen kerronnan ulkopuolella. Läheisyys lähdetekstiin määriteltiin niin, että käännös on sitä lähempänä lähdetekstiä, mitä vähemmän siitä on löydettävissä poikkeamia lähdetekstistä. Vertailussa keskityttiin ennen kaikkea siihen, miten lähdetekstin sisältö on mukana käännöksessä. Käännösten analysoimiseen sovellettiin hiukan muunneltuna Andrew Chestermanin pragmaattisten strategioiden luokittelua, joka on yksi Chestermanin laajemman käännösstrategioiden luokittelun alaluokka.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että käännöksistä ensimmäinen oli kaikkien kauimpana lähdetekstistä, kun taas järjestyksessä toinen käännös oli lähimpänä sitä. Kolmas ja neljäs käännös poikkesivat lähdetekstistä jonkin verran enemmän kuin toinen, mutta selvästi vähemmän kuin ensimmäinen. Näin ollen tulokset eivät kokonaisuudessaan tue uudelleenkiääntämishypoteesia. Tutkimuksessa kävi ilmi myös se, että vuosien 1874 ja 1901 suomennoksissa ensyklopediset tekstijaksot oli käännetty jonkin verran tarkemmin lähdetekstin mukaisesti kuin muut tekstijaksot, kun taas vuosien 1956 ja 2008 suomennoksissa ensyklopedisten jaksojen käännökset poikkesivat lähdetekstistä huomattavasti useammin kuin muiden tekstijaksojen käännökset.

Asiasanat: kääntäminen, ranskan kieli, suomen kieli, käännösstrategiat, uudelleenkiääntäminen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Ensyklopediset tekstijaksot	4
2.1. Narratologia	5
2.2. Ensyklopediset tekstijaksot Balin kerronnan teorian mukaan	6
3. Uudelleenkääntäminen	10
3.1. Uudelleenkääntämisen määritelmä	10
3.2. Uudelleenkääntämishypoteesi	11
4. Aineisto	14
4.1. Jules Vernen romaani Le Tour du monde en 80 jours	15
4.2. Romaanin suomennokset	15
4.3. Tutkimusaineiston ongelmia	17
5. Tutkimusmenetelmä	20
5.1. Menetelmän valinta	20
5.2. Käännösstrategiat tai -taktiikat	21
5.3. Chestermanin käännösstrategioiden luokittelu.....	22
5.3.1. Pragmaattiset taktiikat	23
5.3.1. Luokittelun soveltaminen	25
6. Analyysi ja tulokset	29
6.1. Analyysin toteuttaminen	29
6.2. Taktiikoiden luokittelu ja laskeminen.....	30
6.2.1. Taktiikoiden määrittelyä	30
6.2.2. Esiintymien laskemisessa käytetty yksikkö	32
6.3. Analyysin tulokset.....	34
6.3.1. Taktiikoiden esiintymät käännöksissä.....	34
6.3.2. Taktiikoiden käyttö ensyklopedisissa jaksoissa ja kertovissa jaksoissa.....	37
6.3.3. Eri taktiikoiden esiintymät	39
6.4. Taktiikoiden käyttö eri käännöksissä.....	42

6.4.1. Suomalainen 1874	42
6.4.2. Suomalainen 1901	48
6.4.3. Hämläinen 1956.....	52
6.4.4. Haataja 2008.....	56
6.4.5. Yhteenveto taktiikoiden käytöstä	59
6.5. Yhteenveto tuloksista ja pohdintaa	60
6.6. Tutkimuksen arviointia	63
7. Lähteet.....	65
7.1. Tutkimusaineisto	65
7.2. Julkaisemattomat lähteet	65
7.3. Julkaistut lähteet	65

LIITTEET

1. Johdanto

Sana uudelleenkäytäminen, tai ainakin sitä tarkoittava ranskankielinen sana *retraduction*, voidaan ymmärtää kolmella eri tavalla. Yksi on merkitys on se, että jonkin tekstin käännöksen pohjalta tehdään uusi käännös sille kielelle, jolla alkuperäinen lähdeteksti oli kirjoitettu. Tästä käytetään myös nimitystä takaisinkäytäminen. Toiseksi uudelleenkäännös voi tarkoittaa välikielen kautta tehtyä käännöstä, siis tilannetta, jossa teksti käännetään tietylle kielelle toiselle kielelle tehdyn käännöksen pohjalta. Tällöinkin siis tehdään käännös käännöksestä. Kolmas merkitys on toinen tai myöhempi samasta lähdetekstistä samalle kohdekielelle tehty käännös. (Gambier 2009: 2.) Tässä tutkielmassa puhun uudelleenkäännöksistä ja uudelleenkäytämisestä nimenomaan viimeksi mainitussa merkityksessä.

Uudelleenkäytäminen alkoi kiinnostaa käännöstutkijoita tutkimuskohteena 1990-luvun alussa, jolloin *Palimpsestes*-lehti julkaisi aiheesta teemanumeron (1990), johon kirjoittivat muun muassa Antoine Berman, Paul Bensimon ja Liliane Rodrigues. Keskustelu ja tutkimustoiminta alkoivat kuitenkin vilkastua vasta 2000-luvulla (Monti 2009: 10). Suomessa uudelleenkäytämistä ovat tutkineet esimerkiksi Yves Gambier, Andrew Chesterman, Kaisa Koskinen ja Outi Paloposki. Yksi uudelleenkäytämisen tutkimuksessa paljon esillä ollut asia on uudelleenkäytämisshypoteesi, jonka mukaan uudelleenkäännökset ovat enemmän lähdetekstisuuntautuneita ja siis lähempänä lähdetekstiä kuin ensimmäinen käännös. Tämän tutkielman yhtenä tarkoituksena on selvittää, toteutuuko uudelleenkäytämisshypoteesi Jules Vernen romaanin *Le Tour du monde en 80 jours* (Verne 1873, tekstissä tästä eteenpäin *Tour du monde*) neljässä eriaikaisessa suomennoksessa. *Tour du monde*, joka tunnetaan suomeksi ehkä yleisimmin nimellä *Maailman ympäri 80 päivässä*, on seikkailullinen matkaromaani, joka on suomennettu lukuisia kertoja, ensimmäisen kerran jo vuonna 1874. Romaanissa on paljon kohtia, jotka antavat lukijalle tietoa esimerkiksi maantiedosta, teknologiasta tai eri kansoista, ja jotka tuntuvat erottuvan muusta kerronnasta varsinaisen tarinan ulkopuolelle. Kutsun näitä kohtia nimellä **ensyklopediset tekstijaksot**. Muista tekstijaksoista käytän nimitystä **kertovat tekstijaksot**. Alkuteokseen ja suomennoksiin tutustuessani huomasin, että osa kirjassa kerrotusta tiedosta on vanhentunut ajan kuluessa, ja että näissä kohdissa kääntäjät ovat päätyneet erilaisiin ratkaisuihin sen suhteen, tulisiko tämä huomioida jotenkin käännöksessä. Koska ensyklopediset jaksot erottuvat muusta tekstistä melko selvästi,

aloin pohtia, ovatko kääntäjät voineet yleisesti ottaenkin käsitellä niitä eri tavalla kuin muuta tekstiä. Sen lisäksi, että ensyklopedisissa jaksoissa kerrotut tiedot ovat voineet vanhentua, voisi ajatella, että kääntäjä saattaisi helpommin poiketa lähdetekstistä näissä kohdissa, koska ne eivät liity suoraan tarinaan, juoneen, henkilöihin tai miljöön kuvaukseen. Tutkielman toisena tarkoituksena onkin vertailla toisiinsa ensyklopedisten ja kertovien tekstijaksojen käännöksiä sen selvittämiseksi, poikkeavatko ne toisistaan sen suhteen, miten tarkasti kääntäjät ovat seuranneet lähdetekstiä niitä suomentaessaan.

Pyrin tässä tutkielmassa vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Toteutuuko tutkittavassa aineistossa uudelleenikäntämishypoteesi?
2. Eroavatko ensyklopedisten jaksojen ja kertovien jaksojen käännökset toisistaan sen suhteen, miten lähellä niiden käännökset ovat lähdetekstiä?
3. Eroavatko eri käännökset toisistaan enemmän ensyklopedisten jaksojen osalta kuin kertovien jaksojen osalta sen suhteen, miten lähellä niiden käännökset ovat lähdetekstiä?

Aikaisemmin juuri *Tour du monde* uudelleenikäntöksiä on tutkinut Kieran O’Driscoll (2011) väitöskirjassaan, jossa vertaillaan kuutta romaanin englanninkielistä käännoästä. O’Driscoll lähestyy tutkimuskohdettaan ’multiple causation theoryn’ kautta, eli pyrkii löytämään ne moninaiset syyt, jotka ovat vaikuttaneet käännoästen muotoutumiseen tietynlaisiksi. Tutkimuksessa sivutaan myös uudelleenikäntämishypoteesia, vaikka pääpaino onkin muualla.

Sovellan aineiston analysoimiseen Andrew Chestermanin (1997) pragmaattisten käännoästrategioiden luokittelua, joka on yksi Chestermanin käännoästrategioiden luokittelun alaluokka. Olen muokannut luokittelua jonkin verran omaan tutkimukseeni sopivaksi. Tässä tutkielmassa käytän sanaa taktiikka siinä merkityksessä, jossa käännoätieteessä useimmiten käytetään sanaa strategia. Selitän tätä ratkaisua luvussa 5.2. Tutkielman lähestymistapa on kvantitatiivinen sikäli, että erittelemällä ja laskemalla aineistosta löytyviä käännoäsratkaisuja pyritään vertailemaan keskenään eri kääntäjien käyttämiä käännoästaktiikoita ja niiden esiintymien, siis yksittäisten käännoäsratkaisujen, lukumäärää käännoäksissä. Chestermanin luokittelun taktikat saavat aina aikaan jonkinlaisen poikkeaman lähdetekstistä. Siten vertailemalla niiden käyttöä eri käännoäksissä voidaan vertailla sitä, miten tarkasti eri kääntäjät ovat seuranneet lähdetekstiä, toisin sanoen sitä, miten lähdetekstisuuntautuneita käännoäksiset ovat. Näin voidaan arvioida uudelleenikäntämishypoteesin toteutumista aineistossa. Aineistoa analysoidaan kuitenkin myös kvalitatiivisesti.

Käytän suomennoksista viitteissä kääntäjän nimeä ja käännöksen ilmestymisvuotta: (Suomalainen 1874), (Suomalainen 1901), (Hämäläinen 1956) ja (Haataja 2008). Alkuteokseen viitataan vuodella, jolloin teos ilmestyi ensimmäistä kertaa kirjamuodossa (Verne 1873), vaikka käyttämäni painos onkin huomattavasti myöhäisempi.

Tutkielman luvussa 2 pyrin löytämään ensyklopedisille tekstijaksoille määritelmän klassisen narratologian piiristä. Käsittelen myös jonkin verran sitä, millaisina nämä jaksot näyttäytyvät teoksessa ja miksi kääntäjät voisivat suhtautua niihin eri tavalla kuin muihin tekstijaksoihin. Luvussa 3 käsittelen uudelleenkääntämistä erityisesti siltä kannalta, millaisia ongelmia voi liittyä kaunokirjallisten tekstien määrittelyyn uudelleenkäännöksi. Lisäksi esittelen uudelleenkääntämishypoteesin. Luvussa 4 esittelen tutkimusaineiston, joka koostuu Vernen teoksesta ja sen neljästä suomennoksesta. Tuon myös esiin joitakin valittuun aineistoon liittyviä ongelmia ja pyrin ratkomaan niitä. Luvussa 5 selostan käyttämäni tutkimusmenetelmää ja sen valinnan perusteita. Luvussa 6 esittelen analyysin toteuttamista ja tuloksia.

2. Ensyklopediset tekstijaksot

Le Tour du monde en 80 jours kertoo yläluokkaisen Lontoolaisen Phileas Foggin ja hänen ranskalaisen palvelijansa Passepartout'n matkasta maailman ympäri Englannin eri siirtomaiden, Japanin ja Yhdysvaltojen kautta. Phileas Fogg on lyönyt vetoa voitavansa matkustaa maailman ympäri kahdeksassakymmenessä päivässä uudenaikaisten kulkuyhteisyyksien, rautateiden ja nopeakulkuisten höyrylaivojen, ansiosta. Yritystä häiritsee englantilainen salapoliisi Fix, joka luulee Foggia syylliseksi suuren luokan varkauteen ja seuraa tätä koko matkan ajan. Monenlaisten sattumusten jälkeen Fogg, Passepartout ja roviolta pelastettu intialainen leski Auda saapuvat Lontooseen päivän liian myöhään. Seuraavana päivänä kuitenkin käy ilmi, että päivämäärärajan ylittämisen vuoksi he ovat tulleet perille päivää aikaisemmin kuin ovat luulleet, ja Fogg voittaa sittenkin vetonsa. Lopuksi Fogg ja Auda vihitään. (Verne 1874.)

Romaania lukiessa huomaa nopeasti, että siihen on sisällytetty paljon tietoa paikoista, joissa henkilöt käyvät matkansa aikana. Osittain lukija saa tietoa kuvausten muodossa, kun kerrotaan siitä, mitä henkilöt – lähinnä Passepartout – näkevät ympärillään. Osittain kuitenkin tietoa annetaan varsinaisesta tarinasta erillään, ikään kuin tietokirjamaisessa muodossa. Esimerkiksi 19. luvun alussa kerrotaan Hongkongista, jonne päähenkilöt ovat juuri saapuneet:

Esimerkki (1)

Hong-Kong n'est qu'un îlot, dont le traité de Nanking, après la guerre de 1842, assura la possession à l'Angleterre. En quelques années, le génie colonisateur de la Grande-Bretagne y avait fondé une ville importante et créé un port, le port Victoria. Cette île est située à l'embouchure de la rivière de Canton, et soixante milles seulement la séparent de la cité portugaise de Macao, bâtie sur l'autre rive. (Verne 1873: 139–140.)

Tämän jälkeen seuraa lisää Hongkongia koskevia tietoja, kunnes siirrytään kertomaan siitä, miten Passepartout kuljeskelee satamaan päin ja havainnoi ympäristöään. Hän huomaa, että kaupunki muistuttaa aikaisemmin matkan varrella nähtyjä kaupunkeja:

Esimerkki (2)

À peu de choses près, c'était encore Bombay, Calcutta ou Singapore, que le digne garçon retrouvait sur son parcours. *Il y a ainsi comme une trainée de villes anglaises tout autour du monde.* (Verne 1873: 140, kursivointi HA.)

Tässä kursivoitu osa ei ole enää sitä, mitä Passepartout näkee tai ajattelee, vaan yleisempi huomio. Romaanissa on lukemattomia esimerkkien (1) ja (2) kaltaisia kohtia. On selvää, etteivät tällaiset tekstijaksot ole kertovia/narratiivisia. Ne eivät myöskään ole miljöön kuvailua, vaan yleisempää tietoa paikoista, joihin romaanin tapahtumat sijoittuvat. Lisäksi voidaan kertoa esimerkiksi historiallisista tapahtumista, kulkuvälineistä tai kansojen ominaispiirteistä. Yhteistä näille kohdille on se, että ne ovat alkuteoksessa preesensissä, kun taas kertovat jaksot ovat menneen ajan muodoissa. Kutsun siis näitä tekstijaksoja tässä tutkielmassa **ensyklopedisiksi jaksoiksi**, vaikka jotkut niistä ovatkin enemmän kommentteja kuin faktatietoa. Yhteistä on kuitenkin muusta tekstistä poikkeava aikamuoto ja se, että ensyklopediset jaksot sijoittuvat ikään kuin tarinan ulkopuolelle. Kaikkia muita tekstijaksoja kutsun **kertoviksi jaksoiksi**, mutta vain erotuksena ensyklopedisista jaksoista; kertovat jaksot sisältävät myös esimerkiksi dialogia, joka ei ole kerrontaa.

Tässä luvussa pyrin löytämään ensyklopedisille tekstijaksoille määritelmää narratologian eli kerronnan teorian näkökulmasta. Tarkoitus on myös etsiä vahvistusta sille ajatukselle, että ensyklopedisilla tekstijaksoilla on oma, muusta tekstistä poikkeava tehtävänsä romaanin kokonaisuudessa.

2.1. Narratologia

Sain kimmokkeen etsiä määritelmää juuri narratologian piiristä Päivi Kuusen (2011) väitöskirjasta, joka käsittelee näkökulman muuttumista Dostojevskin romaanien käännöksissä. Kuusen väitöskirja sisältää synteysin siitä, miten eri tutkijat ja suuntaukset näkevät narratologian peruskäsitteet kuten tarinan, kertojan, lukijan, ja näiden suhteen toisiinsa. Klassinen narratologia pohjautuu strukturalismiin ja pyrkii tunnistamaan ja luokittelemaan kerronnan ilmiöitä niiden tekstipiirteiden perusteella. Jälkiklassinen, kognitiivisesti suuntautunut narratologia taas käsittelee niitä seurauksena lukijan kognitiivisesta osallistumisesta tekstin merkityksen muodostumiseen. (Kuusi 2011: 20–21.) Keskityn tässä siihen, miten nimenomaan esimerkeissä mainittujen kaltaiset jaksot voi-

daan nähdä klassisessa narratologiassa. Käytän lähteenä Mieke Balin teosta *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (1985).

2.2. Ensyklopediset tekstijaksot Balin kerronnan teorian mukaan

Ainoa lähde, josta löysin määritelmän juuri sellaisille tekstijaksoille, joita löysin *Tour du mondesta* ja jotka olen nimennyt ensyklopedisiksi, oli edellä mainittu Balin teos. Hieman samansuuntaista ilmiötä käsitellään Shlomith Rimmon-Kenanin teoksessa *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (1983), joka Balin tavoin edustaa klassisen narratologian suuntausta. Kerronnan tasoja käsittelevässä luvussa Rimmon-Kenan mainitsee tarinaa koskevat kertojan kommentit, joita on kolmen tyyppisiä. Yksi tyyppi, **yleistys** ('generalization'), sopisi osaan niistä *Tour du monden* kohdista, joille haen tässä luvussa yhteistä määritelmää. Yleistys on nimensä mukaisesti kommentti, joka laajentaa tietyn tapauksen merkityksen koskemaan esimerkiksi suurempaa ihmisryhmää, yhteiskuntaa tai koko ihmiskuntaa. Esimerkkinä Rimmon-Kenan käyttää Tolstoin *Anna Kareninan* alkua, jossa todetaan, että kaikki onnelliset perheet ovat samanlaisia, mutta jokainen onneton perhe on onneton omalla tavallaan. (Rimmon-Kenan 1983: 98–100.) Yleistys ei kuitenkaan sovi kuvaamaan ainakaan esimerkin (1) kaltaisia jaksoja, eikä teoksesta löydy muutaakaan käsitettä, joiden alle ne voisi sijoittaa.

Bal luokittelee ei-narratiiviset tekstinosat kolmeen eri tyyppiin: **kuvailu**, **ei-narratiiviset kommentit** ja **ei-narratiiviset upotetut tekstit**¹ ('Non-narrative embedded texts'), joista yleisin on dialogi (Bal 1985: 128–148). Bal ei määrittele kovinkaan tarkasti, mitä ei-narratiiviset upotetut tekstit käytännössä ovat ja miten ne eroavat ei-narratiivisista kommenteista: "The content of an embedded text may be anything: assertions about things in general, discussions between actors, descriptions, confidences, etc." (Ibid.: 148.) Tämän perusteella yllä oleva esimerkki (1) voisi sopia tähän kategoriaan. Kuitenkin sen perusteella, miten ei-narratiivisten kommenttien kategoria on määriteltä, sijoittaisin sekä esimerkit (1) että (2) pikemminkin siihen. Tämän kategorian toinen nimitys on **argumentoivat tekstijaksot** ('argumentative textual passages'). Ne viittaavat johonkin yleiseen ja tarinan ulkopuolella olevaan, eivät mihinkään tarinan elementtiin. Niihin kuuluvat sekä mielipiteet että faktat ja maailmaa koskevat toteamukset, kuten "vesi kiehuu aina 100 asteessa". Koska mielipiteiden ja faktojen välille on vaikea

---

¹ Narratiiviset upotetut tekstit ovat puolestaan esimerkiksi sellaisia, joilla on kehyskertomus.

vetää selvää rajaa, argumentoivana voidaan pitää mitä tahansa toteamusta, joka viittaa johonkin tarinan ulkopuoliseen yleiseen tietoon. Balin mukaan mikä tahansa lause välittää aina tiettyä visiota maailmasta, siis maailmaa jonkun näkemänä jossain tietyissä tilanteissa. Esimerkiksi ”vesi kiehuu aina 100 asteessa” lakkaa olemasta totta, jos ollaan korkealla vuoristossa tai jos käytetään muuta kuin Celsius-asteikkoa. (Ibid.: 128.) Tämä varmaankin selittää sen, miksi Bal kutsuu tällaisia kommentteja argumentoiviksi, vaikka ne voivat näyttää pikemminkin puhtailta faktoilta.

Käännöksiä vertailtaessa voi kuitenkin olla hyödyllistä ottaa huomioon sekin mahdollisuus, että joitakin asioita voidaan pitää joko tosina tai epätosina ja että tällä voi olla merkitystä myös kaunokirjallisuuden kontekstissa, koska ainakin osa kääntäjistä ajattelee näin. Tämän voi päätellä siitä, että kääntäjät korjaavat joskus alkuteoksessa olevia asiavirheitä. Esimerkiksi *Tour du monde* ensimmäinen luku alkaa seuraavasti: *En l'année 1872, la maison portant le numéro 7 de Saville-row, Burlington Gardens – maison dans laquelle Sheridan mourut en 1814 (...)* (Verne 1872: 7). Sekä Hämäläinen (1956) että Suomalainen toisessa käännöksessään (1901) ovat korjanneet mainitun Sheridanin kuolinvuodeksi 1816, Haataja (2008) puolestaan on jättänyt vuosiluvun pois. Kaikkiin paitsi vanhimpaan suomennokseen on lisätty tieto siitä, että Sheridan oli poliitikko ja kirjailija, joten tämän henkilöllisyydestä ei tunnu olevan epäilystä. Historiallisen henkilön kuolinvuosi toimii esimerkkinä yksiselitteisestä faktasta, jonka totuudellisuus ei riipu näkökulmasta – ellei oteta huomioon äärimmäisen epätodennäköisiä skenaarioita, kuten se, että romaani sijoittuu rinnakkaistodellisuuteen, jossa on käytössä omastamme poikkeava ajanlaskutapa, ja tässä ajanlaskussa kaikki muut kirjassa mainitut vuosiluvut sattumalta vastaavat meidän ajanlaskumme vuosilukuja, paitsi tämä yksi. Tai että kyseisessä maailmassa Sheridan tosiaan kuoli vuonna 1814. Tosin Bal tarkoittaa ilmeisesti kontekstistaan irrotettuja toteamuksia, ja pelkkä ”Sheridan kuoli vuonna 1814” voi toki olla tosi tai epätosi riippuen siitä, kenestä Sheridanista puhutaan ja millainen ajanlaskujärjestelmä on käytössä.

Itse asiassa kirjallisuuden ja reaalitodellisuuden suhde liittyy *Tour du monde* suomennoksiin juuri siten, että osa kirjassa faktoina esitetyistä asioista on ollut totta siinä historiallisessa kontekstissa, jossa alkuteos on kirjoitettu, mutteivät ole enää myöhempien käännösten ilmestymisen aikaan. Tiedot ovat siis vanhentuneet, koska maailma on muuttunut. Kääntäjät ovat joutuneet päättämään, yrittävätkö he säilyttää teoksen olete-

tun tai todellisen opettavan ja tietoa antavan funktion päivittämällä tietoja näiltä osin, vai pysyvätkö uskollisena alkuteoksen asiasisällölle sellaisenaan. Tämän voi ajatella liittyvän siihen, millaisena kääntäjät näkevät käännöksen kohdeyleisön ja miten he odottavat lukijoiden lukevan teosta ja myös siihen, millaisena kääntäjä tai kustantaja näkee käännöksen tarkoituksen.

Joka tapauksessa tekstijaksojen luokittelun kannalta on hyödyllistä, ettei niitä tarvitse keinotekoisesti yrittää määritellä joko faktoiksi tai mielipiteiksi. Myös esimerkistä (1) löytyy kohta, joka tuo siihen arvottavan sävyn: *le génie colonisateur de la Grande-Bretagne*, ”Iso-Britannian nerokas siirtomaahallinto”, vaikka se muuten sisältääkin lähinnä faktatietoa. Olennaisinta määrittelyssä on nähdäkseni se, että argumentoivat jaksoit viittaavat nimenomaan tarinanulkoisen maailmaan.

Tutkielman yhtenä lähtökohtana on siis se, että pidän ensyklopedisia jaksoja niin selvästi muusta tekstistä erillisinä tai eroavina, että kääntäjät ovat saattaneet käsitellä niitä eritavalla kuin muuta tekstiä. On sanottu, että Verne oli ottanut tehtäväkseen opettaa ja viihdyttää (Vertainen 1998: 71), ja voisi ajatella, että tässä yhtälössä ensyklopedisten jaksoiden funktiona olisi opettaminen, käytännössä tiedon antaminen, kun taas muu osa tekstistä pyrkisi viihdyttämään. Aloin kuitenkin pohtia, voiko tekstin eri osien välille sittenkään tehdä näin selvää kahtiajakoa. Kun romaanissa kuvaillaan yksityiskohtaisesti vaikkapa sitä, mitä Passepartout näkee kulkiessaan Jokohaman kaduilla tai millaisessa junassa Phileas Fogg seurueineen matkustaa Amerikan halki, lukija saa kaukaisia maita ja uutta teknologiaa koskevaa tietoa yhtä lailla kuin silloin, kun tieto esitetään erillään, tarinan ulkopuolella. Esimerkiksi junan kuvaus on hyvin asiapitoinen:

Le wagon occupé par Phileas Fogg était une sorte de long omnibus qui reposait sur deux trains formés de quatre roues chacun, dont la mobilité permet d’attaquer des courbes de petit rayon. À l’intérieur, point de compartiments : deux files de sièges, disposés de chaque côté, perpendiculairement à l’axe, et entre lesquels était réservé un passage conduisant aux cabinets de toilette et autres, dont chaque wagon est pourvu. (Verne 1873: 206–207.)

Näkisin kuitenkin ensyklopedisten ja kertovien jaksoiden välisen eron selvänä ainakin kääntäjän kannalta. Kun tekstissä kerrotaan, millaisessa junavaunussa Phileas Fogg

matkusti vuonna 1872², kääntäjä voi olettaa lukijan ymmärtävän, että junat ovat saattaneet sen jälkeen muuttua. Jos taas tekstissä lukee, että Intian asukasluku on 180 miljoonaa, kääntäjän on otettava huomioon se mahdollisuus, että lukija luulee tämän tiedon pitävän paikkansa, koska se on esitetty preesensissä ja tietokirjamaiseen tyyliin.

---

² Vuosiluku kerrotaan kirjan ensimmäisessä lauseessa.

3. Uudelleenkääntäminen

Kuten johdantoluvussa kävi ilmi, tarkoitan tässä tutkielmassa uudelleenkääntämisellä sitä, että jo aikaisemmin kerran tai useammin tietylle kohdekielelle käännetty teksti käännetään uudestaan samalle kohdekielelle. Useimmiten uudelleenkääntämisestä puhutaan kaunokirjallisten teosten yhteydessä, mutta ilmiö koskee myös esimerkiksi uskonnollisia ja tieteellisiä tekstejä ja EU-tekstejä (Gambier 2011: 53). Selitykseksi sille, miksi jo kertaalleen käännetty teos ylipäätään käännetään uudestaan, on esitetty esimerkiksi sitä, että käännosten kieli vanhenee ja että kääntämisen normit muuttuvat. Uudelleenkääntämishypoteesi, jonka yritän joko todentaa tai kumota oman tutkimusaineistoni osalta, tarjoaa oman selityksensä uudelleenkääntämiselle.

Uudelleenkäännökset nousivat käännostudkijoiden kiinnostuksen kohteeksi 1990-luvun alussa, mutta tutkimus alkoi vilkastua vasta vuoden 2000 jälkeen (Monti 2009: 10). Uudelleenkäännöksiä on tutkittu usein tapaustutkimuksina, joissa jonkin tietyn teoksen käännosten kautta on tutkittu muita tutkijoita kiinnostavia aiheita, kuten käsityksiä kääntämisestä eri aikoina. Myös uudelleenkääntämistä ilmiönä on tutkittu jonkin verran, mutta vain yksittäisten tapaustutkimusten kautta. (Koskinen & Paloposki 2015: 10.) Laajempaa kokonaiskuvaa on hahmotettu vasta Koskisen ja Paloposken suomalaiselle kieli- ja kulttuurialueelle rajatussa teoksessa *Sata kirjaa, tuhat suomennosta* (2015). Pystyin hyödyntämään Koskisen ja Paloposken teosta tässä tutkielmassa vain osittain, koska kirjan ilmestyessä tutkielma oli jo suureksi osaksi tehty.

Käsittelen tässä luvussa aluksi ongelmia, joita liittyy käännosten määrittelyyn uudelleenkäännöksiksi. Sen jälkeen käsittelen uudelleenkääntämishypoteesia.

3.1. Uudelleenkääntämisen määritelmä

Uudelleenkääntämisen määritelmä on itsessään selkeä, mutta käytännössä käännosten luokittelu yksiselitteisesti uudelleenkäännöksiksi on vaikeampaa. Esimerkiksi käännoksen lähdeteksti voi muuttua ajan kuluessa (Koskinen & Paloposki 2010: 294, Monti 2009: 15). Näin saattaa olla myös tämän tutkimuksen aineiston kohdalla, koska *Tour du monden* eri suomennokset on melko varmasti tehty alkuteoksen eri painosten pohjalta, ja on vaikea tietää, onko painosten välillä ollut eroja. Kirjoitan tästä lisää aineistoa käsittelevässä luvussa 4.

Toinen määrittelyä vaikeuttava tekijä on se, että kustantamot ovat saattaneet nimittää uudelleenkäännökseksi käännöstä, jota on oikeastaan korjattu versio aikaisemmasta käännöksestä (Koskinen & Paloposki 2010: 294). Tutkiessaan Nikolai Gogolin *Mertvyje Dušin (Kuolleet sielut)* suomennoshistoriaa Paloposki ja Koskinen tulivat siihen johtopäätökseen, että romaanin toinen suomennos vuodelta 1939 on itse asiassa korjattu versio Samuli Suomalaisen käännöksestä vuodelta 1882, vaikka myöhempään suomennokseen on merkitty kääntäjäksi ”J. K.”, jonka henkilöllisyydestä ei ole varmaa tietoa (Paloposki & Koskinen 2010: 41–43). Omassa tutkimusaineistossani *Tour du monden* järjestyksessä toinen suomennos, vuonna 1901 julkaistu Samuli Suomalaisen käännös, saattaa myöskin olla pikemminkin korjattu versio, koska myös vuoden 1874 käännös on Suomalaisen tekemä. On myös hybridejä, joissa osa on korjailtua vanhaa käännöstä ja osa uutta käännöstä. Kun Victor Hugon *Les Misérables* ilmestyi ensimmäistä kertaa kokonaisuudessaan suomeksi, osa romaanista oli käännetty jo kahdesti aikaisemmin, osa kerran, ja osa tekstistä oli kokonaan uutta käännöstä. Lisäksi osa käännöksestä oli tehty ruotsinkielisen käännöksen pohjalta. (Paloposki & Koskinen 2010: 37–39.)

3.2. Uudelleenkäntämishypoteesi

Uudelleenkäntämishypoteesi on ajatuksena alun perin peräisin Antoine Bermanin ja Paul Bensimonin kirjoituksista, jotka julkaistiin *Palimpsestes*-lehden uudelleenkäntämistä käsittelevässä teemanumerossa vuonna 1990. Bermanin mukaan uusia käännöksiä tehdään siksi, että toisin kuin alkuteos, käännökset vanhenevat, ja siksi, että mikään käännös ei ole lopullinen, ”la traduction” (Berman 1990: 1). Poikkeuksena tähän ovat käännökset, joita Berman kutsuu ”suuriksi käännöksiksi”, ja jotka kestävät aikaa yhtä hyvin kuin alkuteos, joskus jopa paremmin. Niille on yhteistä se, että ne ovat kaikki uudelleenkäännöksiä. (Ibid.: 2–3.) Tämä johtuu siitä, että kaikille käännöksille on ominaista ”puutteellisuus” (’défaillance’), joka on suurimmillaan ensimmäisessä käännöksessä. Uudelleenkäntäminen johtuu tarpeesta vähentää tätä puutteellisuutta. (Ibid.: 5.) Näyttää siltä, että uudelleenkäntämishypoteesi ymmärretään yleensä ajatuksena siitä, että jokainen uudelleenkäännös olisi säännönmukaisesti aina edellistä lähempänä lähdetekstiä, mutta Berman (1990) ei ainakaan eksplisiittisesti sano näin.

Bensimon puolestaan kirjoittaa, että kun ensimmäinen käännös on jo esitelty teoksen kohdekulttuurissa, uuden käännöksen tekijä ei enää pyri vähentämään kulttuurien välistä etäisyyttä tekemällä käännöksestä kotouttavaa, vaan on uskollisempi lähdetekstille ja

sen ominaislaadulle (Bensimon 1990: IX–X). Koskinen ja Paloposki nostavat esiin kysymyksen siitä, voidaanko tosiaan olettaa, että asia on näin. Yhtä hyvin voisi ajatella, että kun teos on tullut lukijoille tutuksi tiettyinä käännöksenä, uusi ja erilainen käännös tuntuisi vieraalta. Koskinen ja Paloposki puhuvat nostalgiasta ja tunnemuistista, jotka ovat vaikuttaneet esimerkiksi siihen, että Suomessa osa lukijoista suosii edelleen vuoden 1938 raamatunkäännöstä vuoden 1992 käännöksen sijaan. (Koskinen & Paloposki 2015: 68, 246–247.)

Koskisen ja Paloposken mukaan ajatuksesta alettiin puhua uudelleenikäntämishypoteesina mahdollisesti Andrew Chestermanin vaikutuksesta. Uudelleenikäntämishypoteesin mukaan siis kaunokirjallisen teoksen ensimmäinen käännös tietylle kielelle ikään kuin esittelee teoksen kohdekulttuurissa ja pyrkii siksi enemmän hyväksyttävyyteen kohdekulttuurissa kuin uskollisuuteen alkuteosta kohtaan. Myöhemmät käännökset taas palaavat lähemmäs lähdetekstiä. Toisin sanoen hypoteesin mukaan ensimmäinen käännös on kotouttavin ja myöhemmät vieraannuttavampia. (Koskinen & Paloposki 2010: 295.)

O’Driscoll (2011: xii) pitää uudelleenikäntämishypoteesia aivan liian yksinkertaistettuna, koska se ei onnistu kuvaamaan käännösprosessin koko kompleksisuutta. Omassa *Tour du monde* englanninnoksia vertailevassa tutkimuksessaan O’Driscoll huomasi, että toinen kahdesta ensimmäisestä, lähes samanaikaisesta, käännöksestä oli paljon tarkemmin lähdetekstin mukainen kuin monet myöhemmät käännökset (Ibid.: 97). Tosin O’Driscoll huomasi myös jonkinlaisen yleisen tendenssin siihen suuntaan, että uudemmat käännökset olisivat lähempänä lähdetekstiä, vaikka monet käännökset poikkeavatkin tästä tendenssistä (Ibid.: 252). Myös Yves Gambier (2011) kritisoi uudelleenikäntämishypoteesia liiallisesta yksinkertaistamisesta. Hypoteesin suurimpia heikkouksia on Gambierin mukaan se, että se perustuu evolutiiviselle historiakäsitykselle, jossa historian lineaarinen ja kronologinen eteneminen nähdään edistyksenä. Samoin uusien käännöstenkin oletetaan kehittyvän aina vain paremmiksi. (Gambier 2011: 54, 57.) Gambier (2011: 66) kuitenkin huomauttaa, että uudelleenikäntämishypoteesi usein myös esittää karrikoidussa muodossa ja yksinkertaisempana kuin Bermanin ajattelussa. Tätä voisi selittää se, että Koskisen ja Paloposken (2015: 67) mukaan monet tutkijatkin tuntevat hypoteesin lähinnä sekundäärilähteiden kautta.

Uudelleenikäntämishypoteesia on kritisoitu myös siitä, että se sisältää olettamuksen alkuteoksesta muuttumattomana kokonaisuutena, vaikka se, miten teosta luetaan ja mi-

ten se ymmärretään, muuttuu ajan kuluessa (Gambier 2011: 59, Brisset 2004: 39). Gambierin mukaan uudelleenkäännöksiä ei tulisi tutkia vain suhteessa edeltäjiinsä vaan pikemminkin omassa historiallisessa kontekstissaan ottaen huomioon sen, miten kustannuspolitiikan, kohdeyleisön ja kääntäjän persoonallisuuden kaltaiset asiat voivat vaikuttaa niihin (Gambier 2011: 60). Koskinen ja Paloposki tuovat esiin samanaikaiset tai lähes samanaikaiset eri kohdeyleisölle suunnatut saman teoksen käännökset esimerkkinä tilanteesta, johon uudelleenkääntämishypoteesi ei sovi. Tällaisia ovat esimerkiksi kaksi Lewis Carrollin *Alice in Wonderland* -kirjan suomennosta. (Paloposki & Koskinen 2010: 33.)

Gambier on kuitenkin sitä mieltä, ettei Bermanin ajatuksia tulisi hylätä, vaan eri tekijöiden painoarvoa on tutkittava aiempaa systemaattisemmin, mikä edellyttää muun muassa tutkimuksen ulottamista Euroopan ulkopuoliseen kirjallisuuteen ja muuhun kulttuurituotantoon (Gambier 2011: 66). Koskinen ja Paloposki pitävät mahdollisena, että vaikka onkin jo tiedossa, etteivät käännökset etene suoralla jatkumolla kohdetekstisuuntaisesta lähdetekstisuuntaiseen, uudelleenkääntämishypoteesi saattaisi kuitenkin kuvata yleistä ensi- ja uudelleenkäännöksiä koskevaa tendenssiä. Sen testaaminen, onko tällaista tendenssiä olemassa, vaatisi hyvin suuria aineistoja, joissa olisi mukana käännöksiä eri aikakausilta ja eri kulttuuripiireistä. (Koskinen & Paloposki 2015: 70.)

Uudelleenkääntämishypoteesin tutkimista vaikeuttaa se, että käännöksen ”läheisyyttä” kohdetekstin kanssa on vaikea määritellä, käännösten ”suuruudesta” puhumattakaan. Empiirisissä tapaustutkimuksissa on saatu sekä uudelleenkääntämishypoteesia tukevia että sen kumoavia tuloksia. Niissä on vertailu esimerkiksi syntaksia, sanastoa, kulttuurisidonnaisia elementtejä, puhuttelusanoja, mittasanoja, puhekieltä, murretta ja slangia. (Koskinen & Paloposki 2010: 295–296.) Se, että tutkimukset ovat lähtökohdiltaan ja menetelmiltään niin erilaisia, vaikeuttaa niiden tulosten vertailua keskenään (Paloposki & Koskinen 2010: 30).

4. Aineisto

Tutkimusaineiston muodostavat Jules Vernen romaani *Le Tour du monde en 80 jours* ja sen neljä suomennosta. Suomennokset on julkaistu vuosina 1874, 1901, 1956 ja 2008, ja yksi syy romaanin valintaan olikin juuri se, että se on suomennettu useaan kertaan yli sadan vuoden aikana, minkä vuoksi se sopii hyvin uudelleenikäntämishypoteesin testaamiseen. *Tour du monde* myös soveltuu tähän paremmin kuin muut Vernen romaanit siksi, että se on ensimmäinen kirjamuodossa julkaistu Verne-suomennos. Bermanin (1990: 3) mukaan jo se, että tietyn kirjailijan jokin teksti on käännetty tietylle kohdekielelle, tarkoittaa sitä, että myöhemmät käännökset mistä tahansa tämän kirjailijan teksteistä samalle kielelle kuuluvat uudelleenikäntämisen piiriin. Vaikka tässä tutkielmassa käytänkin suppeampaa uudelleenikäntämisen määritelmää ja tarkoitan uudelleenikäntämisellä nimenomaan saman tekstin kääntämistä uudelleen samalle kohdekielelle, en haluaisi sivuuttaa ajatusta kokonaan. Jos kirjailijan teoksia on julkaistu kohdekielisinä käännöksinä jo aikaisemmin, kirjailija on jo ”esitelty” kohdekulttuurissa, minkä voisi kuvitella vaikuttavan jossain määrin samalla tavalla kuin se, että juuri tietty teos on käännetty aikaisemmin. Yritin selvittää, olisiko Verne-suomennoksia julkaistu jo aikaisemmin jatkokertomuksina jossain lehdessä, mikä oli tavallista 1800-luvulla (Leino-Kaukiainen 2007: 150). Tällaisesta ei löydy tietoa ainakaan kaksiosaisesta *Suomennoskirjallisuuden historiasta* (H. K. Riikonen et al. [toim.] 2007a ja 2007b), jossa on paljon mainintoja Vernestä. Riitta Kuivasmäki kirjoittaa autonomian aikaisia lasten- ja nuortenkirjallisuuden suomennoksia käsittelevässä artikkelissaan seuraavasti:

(- -) ensimmäiset Verne-englanninnokset julkaistiin lastenlehdissä ja ne pääsivät pian nuorten suosioon. Näin meilläkin. Ensimmäisenä Verne-suomennoksena ilmestyi, vuosi alkuperäisteoksen jälkeen eli 1874, kirjailija Samuli Suomalaisen Stolpelle kääntämä 287-sivuinen *Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä*. (Kuivasmäki 2007: 289.)

Ainakin tästä saa sen käsityksen, että Suomalaisen käännös oli ensimmäinen missään muodossa julkaistu Verne-suomennos. Olettaisin, että ”näin meilläkin” viittaa tässä siihen, että käännökset saavuttivat nuorten suosion myös Suomessa, eikä siihen, että Verne-suomennoksia olisi julkaistu ensin lastenlehdissä, niin kuin Englannissa.

Esittelen tässä luvussa alkuteoksen ja tutkimusaineistoon kuuluvat suomennokset. Lopuksi käsittelen eräitä ongelmia, joita valittuun aineistoon liittyy tämän tutkielman kannalta.

4.1. Jules Vernen romaani *Le Tour du monde en 80 jours*

Jules Verne (1828–1905) oli aikansa luetuimpia kirjailijoita Ranskassa. Verne kirjoitti seikkailullisia romaaneja, joissa samalla esitteli kuumailmapallon, rautatien ja sukellusveneen kaltaisia teknologisia innovaatioita. Osa hänen kertomuksistaan sijoittui tulevaisuuteen, ja häntä pidetäänkin yhtenä tieteiskirjallisuuden varhaisimmista edustajista. (Vartiainen 2002: 262–263.) Vernen kirjoista on sanottu, että ne ovat romaanin ja ensyklopedian välimuotoja. Genre on sama kuin aikaisemmissa seikkailu- ja matkakertomuksissa, mutta sävy on vaihtunut romanttisesta eksotismista johonkin muuhun. (Couty 2000: 551.) Vernen aikaan tietämyksestä oli tullut hyve, puolittain moraalinen ominaisuus, joka mahdollisti edistyksen (Ibid.: 552).

Le Tour du monde en 80 jours oli Vernen menestynein teos. Romaani ilmestyi ensin jatkokertomuksena *Le Temps* -lehdessä vuonna 1872 ja seuraavana vuonna Pierre-Jules Hetzelin (1814–1886) kustantamana kirjamuodossa. Hetzel vaikutti merkittävästi Vernen romaanien lopulliseen asuun erityisesti varhaistuotannon osalta, vaikka myöhemmin Verne alkoi pitää tiukemmin kiinni omista näkemyksistään. Kustantaja ja kirjailija kävivät myös *Tour du mondeen* liittyen kirjeenvaihtoa, jossa Hetzel yritti neuvoa Verneä muun muassa romaanin loppuratkaisun suhteen ja Verne puolestaan perusteli omia ratkaisujaan. Verrattaessa Vernen alkuperäiskäsikirjoituksia julkaistuihin teoksiin on huomattu, että Hetzelin vaikutus oli edelleen merkittävä. (Scheinhardt 2011: 18–19.)

4.2. Romaanin suomennokset

Tour du mondesta on Fennica-tietokannan mukaan julkaistu useita suomennoksia. Alun perin tarkoitukseni oli sisällyttää tutkimusaineistoon kaikki teoksen lyhentämättömät suomennokset, joita ei ole tehty välikielen kautta. Niiden lisäksi on julkaistu joitakin lapsille ja nuorille tarkoitettua lyhennettyjä suomennoksia tai adaptaatioita. Lyhentämättömiksi katson sellaiset suomennokset, joista ei löydy merkintää siitä, että ne olisivat lyhennettyjä tai mukaelmia, esimerkiksi ”suomeksi lyhentäen kertonut Tauno Karilas” (Valistus, 1963) tai ”Jules Verne’n sekä W. Christian’in saksalaisen käännöksen mukaan nuorisoa varten muodostellut ja suom. Martti Humu” (Edlund, 1895) (Fennica 20.4.2015). Myöhemmin huomasin, että Tauno Karilakselta on ilmestynyt edellä mainitun lyhennetyin version lisäksi myös vuonna 1946 julkaistu suomennos, jonka kohdalla tietokannasta ei löydy merkintää lyhentämisestä. Tosin painoksessa on vain 157 sivua, minkä perusteella se todennäköisesti on lyhennelmä. (Fennica 22.6.2015.) Joka tapauk-

sessä Karilaksen suomennosta olisi ollut mahdotonta enää sisällyttää aineistoon. Seuraavassa esittelen lyhyesti tutkimusaineistoon kuuluvat suomennokset kääntäjineen. Suomennokset, suomentajat ja julkaisuvuodet on koottu myös alla olevaan taulukkoon:

Taulukko 1. Tutkimusaineistona käytetyt *Tour du monde* suomennokset

Ilmestymisvuosi	Suomennoksen nimi	Suomentaja
1874	<i>Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä</i>	Samuli Suomalainen
1901	<i>Maan ympäri 80 päivässä</i>	Samuli Suomalainen
1956	<i>Maailman ympäri 80 päivässä</i>	Kyllikki Hämäläinen
2008	<i>Maailman ympäri 80 päivässä</i>	Kristina Haataja

Tour du Monde ensimmäinen suomennos, *Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä*, ilmestyi vuonna 1874 Samuli Suomalaisen kääntämänä. Kustantamo oli helsinkiläinen Stolpe. Samuli Suomalainen (1850–1907), joka käytti käännoistöissään nimimerkkiä Samuli S., oli poikkeuksellisen lahjakas ja tuottelias suomentaja. Hän käänsi eri kielistä yli 60 nidettä tieto- ja kaunokirjallisuutta. Hänen suomennoksiaan ylistettiin aikalaisarvosteluissa, ja niitä luetaan ja arvostetaan edelleen. Hänet tunnetaan erityisesti venäläisen kirjallisuuden suomennoksista, mutta hän käänsi myös paljon nuoriso- ja seikkailukirjoja, niiden joukossa muutamia Vernen teoksia. (Kivistö & Paloposki 2007: 207–209.) Suomalaisen suurin vahvuus suomentajana oli se, miten sujuvasti ja ilmaisuvormaisesti hän käytti suomen kieltä aikana, jolloin suurin osa kääntäjistä oli saanut koulusivistyksensä ruotsin kielellä ja jolloin kääntäjiksi päätyi paljon myös sellaisia henkilöitä, joilla ei välttämättä ollut siihen riittäviä kielellisiä valmiuksia (Paloposki 2007b: 338).

Toinen suomennos, *Maan ympäri 80 päivässä*, on ensimmäisen tavoin Samuli Suomalaisen tuotantoa, ja sen julkaisi Otava sarjassa ”Otavan helppohintainen kirjasto” vuonna 1901. Käytän tutkimusaineistona kirjan toista painosta vuodelta 1911, joka on Turun yliopiston kirjaston kokoelmassa, mutta viitatessani tekstissä suomennokseen käytän ensimmäisen painoksen ilmestymisvuotta 1901. Ensimmäinen painos löytyy Kansallis-

kirjaston kokoelmista, mutta päädyin käyttämään itselleni helpommin saatavilla olevaa toista painosta, koska on hyvin epätodennäköistä, että tekstiin olisi tehty muutoksia tai korjauksia toista painosta varten. Suomalainen itse kuoli vuonna 1907, neljä vuotta ennen toisen painoksen ilmestymistä, ja kustantaja olisi tuskin päästänyt ketään toista muuttelemaan käännöstä ilman hyvää syytä, koska Suomalainen oli hyvin arvostettu suomentaja, jonka nimeä pidettiin laadun takeena (Ibid.: 338). Koska suomen kirjakielen katsotaan vakiintuneen nykysuomeksi jo 1870–1880-lukujen kuluessa (Paloposki 2007a: 119), käännöksen kieli ei ole mitenkään voinut vanhentua kymmenessä vuodessa niin paljon, että suomennosta olisi ollut tarvetta korjailla siitä syystä.

Kolmas suomennos on nimeltään *Maailman ympäri 80 päivässä*, ja senkin julkaisi Otava vuonna 1956. Kirja ilmestyi sarjassa ”Maailman parhaita nuorisonkirjoja” Kyllikki Hämäläisen suomentamana. Otava julkaisi Hämäläisen suomennoksesta neljä uusintapainosta, joista viimeisimmän vuonna 1991. Lisäksi Suuri nuorten kirjakerho julkaisi käännöksen vuonna 1977. Vuoden 1956 painoksesta löytyy merkintä ”3. uudestaan suomennettu painos”. Hämäläisen suomennoksesta ei kuitenkaan löydy varhaisempia painoksia, joten merkintä viittaa ilmeisesti Suomalaisen vuoden 1901 suomennokseen ja sen toiseen painokseen vuodelta 1911, jotka olivat myös Otavan julkaisemia. (Fennica 20.4.2015.) Merkintä tuntuu kertovan osaltaan siitä kirjavuudesta, jolla kustantamot ovat ainakin aikaisemmin merkinneet uudelleenäännöksiin liittyviä tietoja, mutta herättää myös kysymyksen siitä, onko Hämäläinen tehnyt suomennoksensa jossain määrin Suomalaisen suomennoksen pohjalta.

Suomennoksista viimeisin on Kristina Haatajan kääntämä *Maailman ympäri 80 päivässä*, jonka on julkaissut Minerva Kustannus vuonna 2008, ja josta ei ainakaan toistaiseksi ole ilmestynyt uusintapainoksia. Haataja on suomentanut 1990-luvun alusta lähtien noin kaksikymmentä nimikettä ranskalaista kirjallisuutta, muun muassa Marguerite Durasin ja Emmanuel Carrèren kirjoja sekä kaksi muuta Vernen romaania, ja lisäksi kääntänyt muutamia suomalaisia kirjoja ranskaksi. Hän on myös itse kirjoittanut kolme julkaistua romaania: *Passio* (1991), *Yö* (1994) ja *Temppeli* (1995). (Fennica 20.4.2015.)

4.3. Tutkimusaineiston ongelmia

Ainakin ensimmäinen (1874) ja toinen (1901) suomennos on tehty alkuteoksen eri painosten pohjalta, ja siten erot käännösten välillä voisivat johtua myös painosten välillä olevista eroista eivätkä välttämättä kääntäjän ratkaisuksista. Toisen suomennoksen ni-

miölehdellä lukee: ”Alkuteoksen 101:nestä painoksesta uudestaan suomensi Samuli S.” (Suomalainen 1901). Koska ensimmäinen suomennos julkaistiin vain vuosi sen jälkeen, kun alkuteos oli ilmestynyt ensimmäisen kerran kirjamuodossa, voidaan varmaan olettaa, että se on perustunut aikaisempaan kuin 101. painokseen. Seuraavassa ote Suomalaisen Otavalle lähettämästä kirjeestä, jonka perusteella alkuteoksen painosten välillä on saattanut olla eroja:

[- -] lähtee täältä huomenna Teille käsikirjoitus Jules Vernen teokseen Matka maan ympäri. Olen siinä ensimmäisen suomennokseni korjannut lause lauseelta fransk. originaalin 101:nen painoksen mukaan. Työ on ollut vaikeampi kun ensi alussa luulinkaan. Yksin lisäykset tehnevät 1–2 arkkia. (Samuli Suomalaisen kirje Otavalle 11.8.1901.)

Tästä voisi päätellä, että alkuteoksen 101. painoksessa oli kohtia, joita ei ollut siinä painoksessa, jonka pohjalta vuoden 1874 käännös on tehty. En ole kuitenkaan löytänyt mistään viitteitä siitä, että *Tour du monde* myöhempisiin painoksiin olisi tehty lisäyksiä tai että joku olisi tutkinut eri painosten välisiä eroja. Ranskan Kansalliskirjaston tietokannasta löytyy digitoituna vuoden 1873 painos (Verne 1873b), ja pikaisen vertailun perusteella en huomannut eroja sen ja tutkimusaineistona käyttämäni vuoden 2011 (Verne 1873) välillä. Yksi selitys Suomalaisen kirjeessä mainituille lisäyksille voisi olla se, että Suomalainen olisi tehnyt ensimmäisen käännöksensä *Temps*-lehdessä vuonna 1872 ilmestyneen jatkokertomuksen pohjalta, ja että alkuteokseen olisi tehty lisäyksiä ennen sen julkaisemista kirjamuodossa. Ei kuitenkaan tunnu todennäköiseltä, että Suomeen olisi hankittu lehden vuosikerta tai kopio lehteen lähetetystä käsikirjoituksesta, kun painettu teoskin oli saatavilla.

O’Driscoll (2011: 73) on vertaillut kuutta *Tour du monde* englanninkielistä käännöstä, joista ensimmäinen, George Makepeace Towlen käännös, julkaistiin vain kuukausia alkuteoksen jälkeen vuonna 1873 ja perustuu ilmeisesti alkuteoksen ensimmäiseen painokseen. O’Driscoll on käyttänyt tutkimuksessaan alkuteoksen painosta vuodelta 1997 (Ibid.: 266). Jos ensimmäinen painos olisi jotenkin olennaisesti eronnut myöhemmistä, O’Driscoll olisi luultavasti huomannut selviä eroja Towlen käännöksen ja tutkimuksessaan käyttämänsä alkuteoksen painoksen välillä. Hän kuitenkin sanoo käännöksen olevan suurimmaksi osaksi tarkka (‘accurate’)³ ja sisältävän vain satunnaisia poistoja

---

³ O’Driscoll selvittää tarkoittavansa tällä sitä, että käännös on semanttisesti ja tyylillisesti uskollinen alkuteoksen täydellinen representaatio ja kuvaus (Ibid.: 78).

(Ibid.: 78, 105). Voi olla, että Suomalainen on tehnyt ensimmäiseen käännökseensä paljon poistoja joko omista syistä tai siksi, että kustantamo on halunnut rajoittaa käännöksen pituutta.

Vuoden 1901 suomennos on tutkimuksen kannalta ongelmallinen myös siksi, että edellä siteeratun Suomalaisen kirjeen perusteella se on pikemminkin korjattu versio edellisestä käännöksestä kuin kokonaan uusi käännös. Paloposki ja Koskinen (2010) ovat kirjoittaneet korjattujen versioiden ja uudelleenääntämisen määrittelyn ja rajanvedon problematiikasta artikkelissaan, johon viittasin uudelleenääntämistä käsittelevässä luvussa 3. Kun tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on selvittää, toteutuuko aineistoksi valituissa käännöksissä **uudelleenääntämishypoteesi**, tuntuisi olennaiselta, että kaikki mukana olevat käännökset voitaisiin määritellä juuri uudelleenääntämiseksi. Toisaalta riippumatta siitä, luokitellaanko käännös uudelleenääntämiseksi vai vanhan käännöksen uudeksi versioksi, se on (tai ainakin sen on ollut tarkoitus olla) juuri sellainen käännös, jollaisen kääntäjä ja muut mahdollisesti asiaan vaikuttaneet tahot ovat katsoneet juuri sillä hetkellä tarkoitukseensa sopivaksi. Tarkoitan tällä sitä, että mahdolliseen korjattuun versioon tai uutta ja vanhaa käännöstä sisältävään hybridiin ovat varmaankin vaikuttaneet jossain määrin samat tekijät kuin siinä tapauksessa, että kaikkien muiden olosuhteiden ollessa samoja olisikin tehty kokonaan uusi käännös. Siksi sen pitäisi soveltua myös uudelleenääntämishypoteesin testaamiseen. Joka tapauksessa sen selvittäminen, voidaanko vuoden 1901 käännöstä missään määrin pitää uutena käännöksenä, vaatisi kokonaan oman tutkimuksensa. Ehkä kuitenkin tämän tutkimuksen sivutuotteena voi syntyä ainakin jonkinlainen käsitys asiasta.

5. Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksen tarkoituksena oli siis selvittää paitsi se, toteutuuko aineistossa uudelleen-kääntämishypoteesi, myös se, ovatko kääntäjät käsitelleet ensyklopedisia jaksoja eri tavalla kuin kertovia jaksoja. Oli löydettävä jonkinlainen malli sen vertailemiseen, miten lähellä eri käännökset ovat alkutekstiä, tai kääntäen miten paljon ne poikkeavat alkutekstistä.

Sovellan aineiston analysointiin ja vertailuun Andrew Chestermanin käännösstrategioiden luokittelua sen yhden alaryhmän, pragmaattisten strategioiden, osalta. Lisäksi olen ottanut vertailuun mukaan ensyklopedisten jaksosten käännöksistä löytyvät aikamuodon muutokset presensin ja menneen ajan muotojen välillä, koska mielestäni ne muodostavat merkittävän poikkeaman lähdetekstistä. Määrittelen tässä tutkielmassa lähdetekstin ja kohdetekstin välisen läheisyyden niin, että mitä vähemmän kohdetekstissä on analysoitujen taktiikoiden esiintymiä, siis poikkeamia lähdetekstistä, sitä lähempänä katson sen olevan lähdetekstiä.

Tässä luvussa selostan aluksi tutkimusmenetelmän valintaa. Sen jälkeen käsittelen strategian/taktiikan käsitettä käännöstieteessä ja sitä, miksi olen päätenyt käyttämään muun muassa Chestermanin käyttämän sanan *strategia* tilalla sanaa *taktiikka*. Lopuksi esittelen Chestermanin mallin ja sen, miten sovellan sitä tässä tutkielmassa.

5.1. Menetelmän valinta

Yksi uudelleen-kääntämishypoteesin testaamisen ongelmista on se, ettei ole olemassa yhteistä mallia sille, miten käännöksen läheisyys alkutekstiin tai käännöksen lähde- tai kohdetekstisuuntautuneisuus määritellään. Uudelleen-kääntämistä koskevissa tapaustutkimuksissa on usein vertailtu jonkin tietyn tekstin elementin, esimerkiksi reaalioiden kääntämistä. Itse halusin löytää menetelmän, jonka avulla voisin vertailla sitä, miten tekstin sisältö on mukana eri käännöksissä, koska mielestäni ensyklopedisissa jaksoissa olennaista on juuri niiden sisältämä informaatio. Tutkimusaineistoni tosin koostui vain osittain ensyklopedisista jaksoista, koska vertailin niitä muihin tekstijaksoihin, mutta jotta vertailu olisi mahdollista, koko aineistoa oli tietenkin analysoitava samalla menetelmällä.

Ennen kuin päätin tutkia nimenomaan sisällön välittymistä, harkitsin käyttäväni aineiston analysoimiseen Kitty Van Leuven-Zwartin (1984) 1980-luvulla kehittämää mallia, joka on tarkoitettu fiktiivisten narratiivisten tekstien ja niiden käännösten vertailemiseen, koska se vaikutti tarkalta ja perusteelliselta. Malli on kuitenkin monimutkainen ja vaikutti hyvin aikaa vievältä, joten hylkäsin sen. Tutustuin erilaisiin käännösstrategioiden luokitteluihin, joista Gambier (2009) on strategioita tai taktiikoita käsittelevässä artikkelissaan esitellyt Van Leuven-Zwartin ja Chestermanin mallien lisäksi kuusi muuta: Vinayn ja Darbelnet'n, Nidan, Catfordin, Malonen, Newmarkin ja Molinan ja Hurtadon jaottelut. Gambierin näkökulma eri mallien vertailuun on se, miten eri asioille eri jaotellut pohjautuvat, mikä tekee niiden vertailemisesta ongelmallista. (Gambier 2009: 67–69.) Gambierin vertailu antaa kuitenkin myös hyvän yleiskuvan eri malleista ja siitä, kuinka yksityiskohtaisia ne ovat ja mitä niissä vertaillaan.

Päädyin Chestermanin luokitteluun kolmesta syystä. Ensimmäkin malli sopii kokonaisten tekstimassojen analysoimiseen sen sijaan, että olisi valittava jokin käännösongelma, jonka ratkaisuja vertaillaan eri käännöksissä. Esimerkiksi Jan Pedersenin (2005) kulttuurisidonnaisten viittausten käännösstrategioiden luokittelu ei välttämättä sovi yhtä hyvin tähän kuin siihen, mihin se on nimenomaan tarkoitettu. Toiseksi Chestermanin luokittelu on tarkempi kuin muut luokittelut, joihin olen tutustunut, ja siksi sen avulla voidaan saada parempi kuva siitä, miten kääntäjät ovat käsitelleet käännettävää tekstiä. Kolmanneksi yksi Chestermanin luokittelun alaryhmistä, pragmaattiset taktiikat, liittyy juuri tekstin sisältöön (Chesterman 1997: 107), jota pidän tärkeänä ensyklopedisten jaksosten kohdalla. Malli auttaa poimimaan ja luokittelemaan käännöksestä taktiikoita, jotka muodostavat poikkeaman lähtötekstistä.

5.2. Käännösstrategiat tai -taktiikat

Chestermanin mukaan käännösstrategiat ovat keinoja, joita kääntäjät käyttävät pyrkiesään noudattamaan kääntämisen normeja (Chesterman 1997: 88). Niiden avulla pyritään tiettyyn päämäärään ja ratkaistaan tiettyjä ongelmia, ja ne voidaan löytää kohdetekstistä vertaamalla sitä lähdetekstiin (Ibid.: 89). Strategioita luokiteltaessa voitaisiin yksinkertaisimmillaan päätyä luokitteluun, joka sisältäisi vain yhden strategian: ”Muuta jotain”. Strategiat näkyvät tekstissä jonkinlaisina muutoksina, perinteisesti lähdetekstistä kohdetekstin suuntaan. (Ibid.: 92.) Strategioista erotetaan kaksi eri tasoa: globaali ja lokaalinen. Globaalistrategiat tarkoittavat kääntäjän tekemiä päätöksiä siitä, millaisessa suh-

teessa lähdetekstin ja kohdetekstin tulisi olla toisiinsa yleisellä tasolla, esimerkiksi kuinka ”vapaasti” teksti voidaan kääntää tai käytetäänkö kohdetekstissä tiettyä kielen varianttia. Lokaalistrategioita taas käytetään ratkaistaessa tiettyjen tekstin yksiköiden kääntämiseen liittyviä ongelmia. (Ibid.: 90–91.)

Gambier (2009) on kirjoittanut käännöstutkimusta vaivaavasta terminologisesta ja käsitteellisestä sekavuudesta ja erityisesti strategian käsitteestä. Sana *strategia* on peräisin sotilaallisesta kielenkäytöstä, jossa se tarkoittaa tietyn eksplisiittisesti ilmaistun päämäärän saavuttamiseksi laadittua suunnitelmaa, jossa ennakoidaan kaikki lopputulokseen mahdollisesti vaikuttavat tekijät. Strategiaa toteutetaan tietyissä tilanteissa sovellettavien toimintojen, taktiikoiden, avulla. Strategian käsitettä käytetään myös monilla muilla aloilla, esimerkiksi urheilussa, markkinoinnissa ja politiikassa. (Gambier 2009: 64.) Käännöstieteessä kuitenkin sanaa käytetään usein puhuttaessa yksittäisten tekstin elementtien kääntämisestä eikä käännettävästä tekstistä kokonaisuudessaan, mikä hämärtää strategian ja taktiikan välistä eroa (Ibid.: 66). Gambier ehdottaakin, että strategia-termin alle joutuneista käsitteistä käytettäisiin kolmea eri nimitystä. *Strategia* (‘stratégie’) tarkoittaisi globaalistrategiaa. *Taktiikka* (‘tactique’) tarkoittaisi sitä, mistä Chesterman käyttää nimitystä strategia tai lokaalistrategia. *Ratkaisu* (‘solution’) puolestaan tarkoittaisi todennettavissa olevia lähdetekstin ja kohdetekstin välisiä eroja ja samankaltaisuuksia. (Gambier 2009: 79.)

5.3. Chestermanin käännösstrategioiden luokittelu

Chestermanin (1997) käännösstrategioiden luokittelussa *strategialla* tarkoitetaan sitä, mistä Gambier (2009) ehdottaa käytettäväksi termiä *taktiikka*, ja siksi puhun tästä eteenpäin *taktiikoista*, vaikka referoimassani Chestermanin tekstissä puhutaankin *strategioista*. Chesterman jakaa käännöstaktiikat kolmeen eri ryhmään, joita ovat pääosin syntaktiset taktiikat, pääosin semanttiset taktiikat ja pääosin pragmaattiset taktiikat. Ryhmät ovat jossain määrin päällekkäisiä sikäli, että esimerkiksi pragmaattisiin taktiikoihin yleensä liittyy myös semanttisia ja syntaktisia taktiikoita. (Chesterman 1997: 93.) Yhteensä eri taktiikoita on luokittelussa 30, joista jokaisessa alaluokassa on 10 (Ibid.: 94–95). Luokittelu ei koske nimenomaan kaunokirjallisuuden käännöksiä, vaan minkä tahansa tekstien kääntämistä.

Syntaktiset taktiikat vaikuttavat tekstiin pääasiassa muodon tasolla, ja niitä ovat esimerkiksi lauserakenteen tai sanaluokkien muutokset (Chesterman 1997: 94). **Semantti-**

set taktiikat liittyvät muutoksiin pääasiassa sanasemantiikan tasolla, mutta mukana on myös lausetason semanttisia muutoksia. Semanttisia taktiikoita ovat synonymia (S1), antonymia (S2), hyponymia (S3), vastakohtaiset rakenteet ('converses', S4), abstraktiotason muutos (S5), distribuutiotason muutos (S6), painotuksen muutos (S7), parafraasi (S8), kielikuvan muutos ('trope change', S9) ja muut semanttiset taktiikat (S10). (Ibid.: 101–107.)

En esittele syntaktisia ja semanttisia taktiikoita tarkemmin, koska aion keskittyä lähinnä tekstin sisällön välittymiseen, ja sen tarkasteluun pragmaattiset taktiikat sopivat paremmin. Lisäksi eri alaryhmiin kuuluvat taktiikat ovat usein päällekkäisiä, jolloin sama muutos olisi usein määriteltävä kahteen kertaan, jos vertailisin käännöksiä myös semanttisten taktiikoiden osalta. Esimerkiksi lähdetekstin sana *claret* (Verne 1873: 11), joka tarkoittaa Bordeaux'n alueelta tulevaa punaviiniä, on vanhimmassa suomennoksessa siirretty käännökseen sellaisenaan. Vuoden 1901 suomennoksessa se on käännetty *vaahtoviiniksi* ja kahdessa uusimmassa *punaviiniksi*. Hämäläinen (1956) ja Haataja (2008) ovat siis käyttäneet hyponymian semanttista taktiikkaa kotouttaakseen sanan. Kotouttaminen eli kulttuurinen suodatus on puolestaan yksi Chestermanin pragmaattisista taktiikoista.

5.3.1. Pragmaattiset taktiikat

Pragmaattiset taktiikat liittyvät ennen kaikkea siihen, millaista informaatiota kääntäjä valikoi sisällytettäväksi käännökseen. Tätä koskevia päätöksiä ohjailevat kääntäjän tiedot kohdetekstin oletetuista lukijoista. Yleisesti ottaen pragmaattiset taktiikat tuovat mukanaan suuremman muutoksen lähdetekstiin nähden kuin syntaktiset ja semanttiset taktiikat, ja yleensä niihin sisältyy myös syntaktisia ja semanttisia muutoksia. Chesterman (1997: 107) sanoo: "If syntactic strategies manipulate form, and semantic strategies manipulate meaning, pragmatic strategies can be said to manipulate the message itself." Pragmaattiset taktiikat ovat usein seurausta kääntäjän globaaleista päätöksistä sen suhteen, miten teksti kokonaisuudessaan tulisi kääntää. (Ibid.: 107.) Juuri siksi niiden analysoiminen tuntuu soveltuvan hyvin uudelleenikäntämishypoteesin testaamiseen, koska hypoteesin mukaan ensimmäisen käännöksen kohdalla globaalistrategia on enemmän kohdetekstisuuntautunut kuin uudelleenikäntösten kohdalla, joissa pyritään lähemmäs lähdetekstiä.

Chesterman erottaa kymmenen pragmaattista taktiikkaa, jotka esittelen seuraavassa. Aikaisemmin Chestermanin luokittelua on käyttänyt muun muassa Meri Tuomi pro gradu -tutkielmassaan (Tuomi 2011), josta olen ottanut suurimman osan eri taktiikoiden suomenkielisistä nimityksistä. Kirjain- ja numerokoodit (Pr1 jne.) ovat Chestermanin. Pr1: Kulttuurinen suodatus ('Cultural filtering')

Kulttuurinen suodatus eli kotouttaminen on erityisesti kulttuurisidonnaisten elementtien kääntämisessä käytetty taktiikka, jossa tietyn lähdetekstin yksikön käännösvastineena käytetään kohdekielen normien mukaista kulttuurista tai funktionaalista vastinetta.

Pr2: Eksplisiittisyyden muutos ('Explicitness change')

Eksplisiittisyyden muutos tarkoittaa muutosta joko eksplisiittisempään tai implisiittisempään suuntaan. Kohdetekstistä tulee eksplisiittisempää kun kääntäjä lisää siihen jotain, mikä on lähdetekstissä implisiittistä. Päinvastaisessa tapauksessa kääntäjä jättää implisiittiseksi jotain, mikä lähdetekstissä on ilmaistu eksplisiittisesti.

Pr3: Informaatiomuutos ('Information change')

Informaatiomuutos tarkoittaa informaation lisäystä tai poistoa. Kääntäjä voi lisätä käännökseen informaatiota, jota pitää kohdetekstin lukijoiden kannalta relevanttina, mutta jota ei ole lähdetekstissä. Toisaalta kääntäjä voi jättää kohdetekstistä pois lähdetekstissä olevaa informaatiota, jota ei pidä relevanttina. (Chesterman 1997: 108–110.)

Pr4: Interpersonaalinen muutos ('Interpersonal change')

Interpersonaalisia ovat kaikki sellaiset muutokset, joissa tekstin tai tekijän ja lukijan välinen suhde muuttuu. Näin on esimerkiksi silloin, kun lähdetekstissä lukijaa teititellään, mutta kohdetekstissä sinutellaan.

Pr5: Illokutorinen muutos ('Illocutory change')

Illokutoriset muutokset ovat puheaktin muutoksia, joista yksi esimerkki on se, että toteamus muuttuu kohdetekstissä käskyksi. Muita esimerkkejä ovat huudahdukset ja retoriset kysymykset tai muutos suorasta esityksestä epäsuoraan esitykseen.

Pr6: Koherenssin muutos ('Coherence change')

Koherenssin muutos on kyseessä silloin, kun muutetaan informaation loogista järjestystä tekstissä muuttamalla esimerkiksi kappalejako.

Pr7: Osittainen käännös ('Partial translation')

Osittainen käännös voi olla mikä tahansa käännös, jossa vain osa lähdetekstistä on käännetty, kuten tiivistelmä tai transkriptio.

Pr8: Näkyvyyden muutos ('Visibility change')

Näkyvyyden muutos tarkoittaa muutosta siinä, miten tekijä on läsnä tekstissä, tai sitä, että kääntäjä tulee tekstissä esille tai näkyväksi. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi kääntäjän huomautukset alaviitteissä ja sulkuihin sijoitetut selitykset, jotka kiinnittävät lukijan huomion kääntäjään.

Pr9: Transeditointi ('Transediting')

Transeditoinnilla tarkoitetaan huonosti kirjoitetun lähdetekstin uudelleenjärjestelyä ja uudelleenkirjoittamista yleisemmällä tasolla kuin aikaisemmin mainittujen taktiikoiden kohdalla, ja siihen voi liittyä radikaalejakin muutoksia.

Pr10: Muut pragmaattiset muutokset

Muut pragmaattiset muutokset voivat Chestermanin mukaan olla esimerkiksi muutoksia tekstin asettelussa tai päätös tietyn kielimuodon, kuten amerikanenglannin, käyttämisestä käännöksessä. (Ibid.: 110–112.)

5.3.1. Luokittelun soveltaminen

Aineiston analysointi suoritettiin niin, että aineistosta etsittiin Chestermanin luokittelussa määritellyjä käännostaktiikoita. Sen jälkeen laskettiin yhteen eri taktiikoiden ilmenymät eri käännöksissä ja vielä erikseen ensyklopedisissa ja muissa tekstijaksoissa, jotta voitiin vertailla eri taktiikoiden käyttöä ja sitä, miten paljon muutoksia käännöksissä on kokonaisuudessaan. Käytin analyysissa yllä selostettua pragmaattisten taktiikoiden luokittelua hiukan muunneltuna (ks. s. 28–29). Lisäksi laskin käännöksistä löytyvät aika-
muodon muutokset (AI) ensyklopedisten jaksoiden osalta.

Alkuteoksessa menneen ajan muotoja käytetään pääasiassa kertovissa jaksoissa, joissa kerrotaan tapahtumista tai kuvaillaan henkilöitä ja miljöötä. Ensyklopedisissa jaksoissa,

joissa kertoja jättää tarinan hetkeksi sivuun antaakseen lukijalle tietoa esimerkiksi romaanin tapahtumapaikoista, käytetään preesensia. Ensyklopedisissa jaksoissa menneen ajan muotoja käytetään vain silloin, kun kerrotaan asioista tai tapahtumista, jotka ovat tarinan kannalta menneisyydessä. Ensyklopediset jaksot eivät aina koostu pelkästään faktoista, vaan niitä voivat värittää myös kertojan mielipiteet, mahdollisesti myös keksitty aines, mutta pääasiassa on kyse reaalityodellisuutta koskevasta tiedosta, joka on kerronnan hetkellä aktuaalista, tai sellaisena se ainakin esitetään. Kun näiden kohtien käänöksessä aikamuoto vaihdetaan preesensistä imperfektiin, syntyy vaikutelma siitä, että tieto saattaa olla vanhentunutta tai koskea fiktiivistä maailmaa. Todellisuudessa näin saattaa ollakin, mutta samalla saadaan aikaan se, että kertojan suhde kerrottuun ei ole enää sama kuin alkuteoksessa. Kertoja siirtyy pois romaanin aikakaudelta kertomaan tarinaansa jostain määrittelemättömästä myöhemmästä ajankohdasta käsin. Tarkoitus ei ole sinänsä kritisoida tätä ratkaisua, mutta mielestäni tällaiset aikamuodon muutokset on mielekästä ottaa huomioon, koska ne kertovat siitä, millaisena kääntäjä näkee oletettujen lukijoiden suhteen tekstin sisältöön. Aikamuodon muutokset eivät varsinaisesti muuta tekstin sisältöä, mutta ne voivat muuttaa sitä, missä valossa sisältö näyttäytyy lukijalle.

En sovello Chestermanin (1997) osittaisen käänöksen taktiikkaa (Pr7), ensinnäkin siksi, että teen kvantitatiivista vertailua, eikä osittainen käänös ei ole siinä mielessä lokaalinen taktiikka, että sen esiintymiä voisi laskea yksitellen samalla tavalla kuin muiden taktiikoiden. Toiseksi osittainen käänös on joka tapauksessa päällekkäinen joko informaatiomuutoksen (Pr3) tai eksplisiittisyyden muutoksen (Pr2) kanssa. Osittaisessa käänöksessä on kyse jonkin tietyn tekstimäärän tiivistämisestä tai siitä, että tietystä tekstistä käännetään vain osa. Käytännössä siis käänöksestä jätetään pois jotain sellaista, mikä on olemassa lähdetekstissä. Tällaiset tapaukset luokittelen informaatiomuutoksiksi tai eksplisiittisyyden muutoksiksi.

Chestermanin luokittelussa informaatiomuutos (Pr3) kattaa sekä lisätyn että poistetun informaation. Mielestäni on kiinnostavaa tietää, onko tietyssä käänöksessä enemmän informaation lisäyksiä vai poistoja, ja toisaalta onko samoissa käänöksissä paljon lisäyksiä ja poistoja, vai voiko olla niin, että jonkun käänöksen informaatiomuutokset ovat pääasiassa poistoja ja jonkun toisen taas lisäyksiä. Siksi jaoin kategorian kahteen osaan, jotka ovat **informaation lisäys** (Pr3L) ja **informaation poisto** (Pr3P). Vastaavasti jaoin

eksplisiittisyyden muutokset alakategorioihin **eksplisiittistyminen** (Pr2E) ja **implisiittistyminen** (Pr2I).

Halusin myös, että analyysissa tulisivat erikseen esiin myös sellaiset kohdat, joissa tekstistä on poistettu tai siihen on lisätty kokonaisia virkkeitä, ehkä kappaleitakin. Siksi lisäksi luokitteluun kategoriat **poisto** (PO) ja **lisäys** (LI). Näistä lisäys voi olla päällekkäinen näkyvyyden muutoksen (Pr8) kanssa, koska esimerkiksi kääntäjän huomautukset ovat tietenkin myös tekstiin tehtyjä lisäyksiä. Otin lisäyksen muodostavat näkyvyyden muutokset huomioon sekä lisäyksinä että näkyvyyden muutoksina, koska käännöksessä on silloin kaksi asiaa, joita lähdetekstissä ei ole: tekijä tai kääntäjä on tullut näkyväksi, ja tekstiä tai informaatiota on tullut lisää.

Pragmaattiset taktiikat liittyvät siihen, miten lähdetekstin sisältö on mukana käännöksessä, mutta ne eivät tunnu kattavan kaikkia mahdollisia sisällöllisiä muutoksia. Tämän tutkielman toisessa luvussa käytetyssä esimerkissä (1) oli kohta: *En quelques années, le génie colonisateur de la Grande-Bretagne y avait fondé une ville importante et créé un port, le port Victoria* (Verne 1873: 140, lihavoinnit HA). Vuoden 1874 käännöksessä kohta on käännetty seuraavasti: *Muutamassa vuodessa oli Englanti, totuttuun tapaan sa, perustanut tänne melkoisen kaupungin ja laittanut sataman, joka nimitettiin Wiktorian satamaksi* (Suomalainen 1874: 136, lihavoinnit HA). Käännöksessä Iso-Britannian siirtomaavallan nerokkuus on vaihtunut vähemmän ihannoivaan viittaukseen siihen, miten Englanti yleensä toimii siirtomaissaan. Tällaiset merkityksen muutokset eivät tunnu sopivan kovin hyvin mihinkään pragmaattisten tai semanttisten muutosten kategorioista. Ne ovat mielestäni lähimpänä transeditoinnin (Pr9) kategoriaa, mutteivät varsinaisesti sovi siihenkään, koska Chesterman puhuu sen kohdalla nimenomaan huonosti kirjoitetun lähdetekstin muokkaamisesta (Chesterman 1997: 112). On vaikea tietää, milloin käännöksessä olevat muutokset johtuvat siitä, että kääntäjä on pitänyt lähdetekstiä joiltain osin huonosti kirjoitettuna, enkä ainakaan haluaisi tehdä sellaisia olettamuksia ilman asiaa koskevaa tietoa. Chestermanin kuvauksen perusteella transeditointi myös vaikuttaa yksittäistä merkityksen muutosta globaalimmalta ratkaisulta, jossa lähdetekstiä muutellaan ja kirjoitetaan uudelleen melko radikaalistikin (Ibid.) Toisaalta myös yllä olevassa esimerkissä on kyse ilmeisen tietoisesta lähdetekstin manipuloinnista, jonka tarkoituksena on varmaankin saada aikaan tavalla tai toisella ”parempi” kohdeteksti kuin siinä tapauksessa, että kohta käännettäisiin mahdollisimman tarkkaan lähdetekstiä

vastaavaksi – miksi muuten ei olisi käytetty lähdetekstin merkitystä vastaavaa käännettä? Tällainen oletamus itsessään ei vaadi spekulointia sillä, ovatko kääntäjän ratkaisua ohjanneet omat mielipiteet tai mieltymykset, kohdeyleisö, tyyliseikat, ajan poliittinen ilmapiiri vai jokin muu asia. Tämän vuoksi käytän transeditoinnin (Pr9) käsitettä hie- man eri merkityksessä kuin Chesterman ja Luokittelen transeditoinniksi kaikenlaiset merkitysisällön muutokset, joita ei voi luokitella muihin kategorioihin kuuluviksi.

Käytän siis aineiston analysoimiseen seuraavanlaista luokittelua:

Pr1: Kulttuurinen suodatus

Pr2E: Eksplisiittistyminen

Pr2I: Implisiittistyminen

Pr3P: Informaation poisto

Pr3L: Informaation lisäys

Pr4: Interpersonaalinen muutos

Pr5: Illokutorinen muutos

Pr8: Näkyvyyden muutos

Pr9: Transeditointi

Pr10: Muut pragmaattiset muutokset

PO: Poisto

LI: Lisäys

AI: Aikamuodon muutos

6. Analyysi ja tulokset

Tässä luvussa kerron ensin yleisesti analyysin käytännön toteutuksesta. Aloitettuani aineiston analysoinnin huomasin, että menetelmän soveltamiseen oli tehtävä joitakin tarkennuksia. Selostan niitä alaluvussa 6.2. Sitten siirryn käsittelemään empiirisen analyysin tuloksia ja sen jälkeen sitä, millaisia käänösratkaisuja taktiikoiden käyttöön liittyi eri käänöksissä. Lopuksi pyrin arvioimaan tutkimuksen validiteettia ja pohdin tutkimukseen liittyviä ongelmia erityisesti aineiston kvantitatiivisen analysoimisen osalta.

6.1. Analyysin toteuttaminen

Valitsin analysoitavaksi yhteensä 28 sivua alkuteoksen vuoden painoksen 2011 tekstiä ja sitä vastaavat osat jokaisesta käänöksestä. Kuten totesin aineistoa käsittelevässä luvussa 4, en huomannut eroja saatavilla olevien painosten välillä, joten juuri tämän painoksen käyttämiseen ei ollut erityistä syytä. Käyttämässäni painoksessa on sisällysluetteloa ja liitteitä lukuun ottamatta 301 sivua, josta tekstisivuja on 238. Aineistossa oli siis noin 12 % alkuteoksen tekstistä. Mukana oli 6 sivua alusta, 5 sivua lopusta ja yhteensä 17 sivua romaanin muista osista. Nämä 17 sivua muodostuivat viidestä 3–4,5 sivun mittaisesta jaksosta, jotka valittiin niin, että mukana olivat selvästi erottuvat pidemmät ensyklopediset jaksot sekä joitakin sivuja niiden ympäriltä. Valitut osat sijoittuvat romaanin eri kohtiin, mutteivät aivan tasaisesti: mukana olivat sivut 7–15, 61–67, 140–144, 173–175, 205–208, 233–237 ja 295–301. Jotkut sivuista eivät olleet kokonaisia, mikä otettiin huomioon sivumäärää laskettaessa. Joukossa oli myös kuvasivuja, joita ei ole laskettu mukaan edellä mainittuun 28 sivuun. Valinta tehtiin näin, jotta mukaan saatiin mahdollisimman paljon tutkimuskysymysten kannalta olennaisia ensyklopedisia jaksoja. Lukujen kuvaukset eivät olleet mukana aineistossa.

Sijoitin tekstin analysoimista varten Excel-taulukoihin. Taulukon solussa on aina yksi kokonainen lähdetekstin virke, mutta teksti on jaettu virkkeisiin pääasiassa vain käsitteilyn helpottamiseksi. Virkejaon muutoksiin lähdetekstin ja kohdetekstin välillä ei kiinnitetty huomiota, vaan siihen, onko lähdetekstin ilmaisemat asiat ilmaistu käänöksessä. Poikkeuksena tähän on se, että virkejakoa käytettiin apuna erottamaan poistot (PO) informaation poistoista (Pr3P) ja implisiittistymisestä (Pr7): kaikki kokonaisen virkkeen mittaiset poistot laskettiin poistoiksi (PO), vaikka ne olisivat lyhyitäkin, lukuun ottamatta lähinnä dialogissa esiintyviä lyhyitä huudahduksia tai yhden sanan virkeitä. Jos

virkkeestä oli jätetty pois vain osa, se laskettiin suuremmaksi poistoksi (PO) vain silloin, kun pitkä virke on poistettu lähes kokonaan. Rajanveto poistojen ja muiden kategorioiden välillä oli siis osittain tapauskohtaista. Vertailtavista tekstin osista etsittiin ja laskettiin käytettyjen taktiikkojen esiintymät. Lähdetekstin ensyklopediset jaksot merkittiin kursiivilla, ja ne on kursivoitu myös esimerkkeinä käytetyissä kohdissa.

Käytin alkuteoksen sanaston tarkistamiseen tarvittaessa *Le Nouveau Petit Robert*-sanakirjaa (Petit Robert 2003).

6.2. Taktiikoiden luokittelu ja laskeminen

Aineistoa analysoitaessa kävi selväksi, että joidenkin taktiikoiden määritelmää oli tarkennettava, jotta analyysi olisi mahdollista suorittaa johdonmukaisesti. Lisäksi oli määriteltävä, miten käänöksistä löytyneet taktiikoiden ilmentymät tulisi laskea. Oli määriteltävä yksikkö, jossa tapahtunut poikkeaminen lähdetekstistä laskettaisiin aina yhdeksi tietyn taktiikan esiintymäksi. Tässä alaluvussa käsittelen näitä ongelmia.

6.2.1. Taktiikoiden määrittelyä

Informaatiomuutos (Pr3P ja Pr3L) tarkoittaa siis sitä, että tekstistä on jätetty pois tai siihen on lisätty jotain niin, että tekstin informaatioisisältö ei ole sama kuin lähdetekstissä. Tässä kohtaa oli päätettävä, miten merkittävä muutoksen on oltava, jotta se voidaan laskea informaatiomuutokseksi. Chesterman tarkoittaa informaatiomuutoksilla myös hyvin pieniä muutoksia, mikä käy ilmi luvusta, jossa hän käsittelee kääntäjän motivaatiota eri taktiikoiden valitsemiseen. Käsittääkseni luokittelun tosin onkin tarkoitus kuvata erilaisia käänöksissä käytettäviä taktiikoita eikä niinkään antaa valmista metodologista työkalua. Esimerkkinä on käytetty käännöstä, jossa on kohta *in a highly informative way*. Tässä kääntäjä on lisännyt tekstiin määritteen *highly*, jolle ei ole vastinetta alkuperäisessä saksankielisessä tekstissä. Näin kääntäjä on käyttänyt informaatiomuutoksen (Pr3) pragmaattista taktiikkaa saadakseen aikaan painotuksen muutoksen (S7), joka puolestaan on semanttinen taktiikka. (Chesterman 1997: 115.)⁴ Päätin kuitenkin tässä tutkielmassa jättää informaatiomuutos-kategorian ulkopuolelle sellaiset informaation

---

⁴ Itse asiassa ei ole aivan varmaa, puhuuko Chesterman tässä juuri informaatiomuutoksesta, koska sen koodi on Pr3, ja tekstissä mainitaan koodi Pr4: ”The translator has used the pragmatic strategy of addition (Pr4), adding an element which increases the emphasis (strategy S8)” (Chesterman 1997: 115). Tulkitsen tämän virheeksi, koska Pr4 tarkoittaa interpersonaalista muutosta, joka ei tunnu sopivan tähän ja johon olisi kummallista viitata sanalla ’addition’. Lisäksi myös painotuksen muutoksen koodiksi on merkitty eri kuin taktiikoiden listassa.

poistot ja lisäykset, jotka saavat aikaan pelkästään painotuksen muutoksen. Jos ne olisi otettu mukaan analyysiin, johdonmukaisesti ajatellen mukaan olisi pitänyt ottaa myös muilla tavoilla aikaansaadut painotuksen muutokset. Chesterman selittää painotuksen muutoksen hyvin lyhyesti sanoen vain, että taktiikka lisää, vähentää tai muuttaa painotusta tai temaattista fokusta syystä tai toisesta (Ibid.: 104), joten en ole varma, voisiko myös se, että käännöksessä käytetään vähemmän voimakasta adjektiivia kuin lähdetekstissä, olla Chestermanin tarkoittama painotuksen muutos. Jos näin on, rajanveto tuntuu näissä kohdissa hyvin vaikealta. Kun esimerkiksi Phileas Foggin hampaita kuvaillaan alkutekstissä sanalla *magnifiques* ja käännöksessä sanalla *kauniit*, kyseessä on varmaan-kin jonkinlainen painotuksen muutos, mutta toisaalta tuntuu vaikealta edes keksiä alkuperäistä vastaavaa luontevaa käännösvastinetta. Chesterman puhuu eri kielten erilaisesta merkitsevyyssrajasta ('significance threshold'), joka näyttää olevan suomen kielessä matalampi kuin englannissa, jossa se taas on matalampi kuin ranskassa. Tämä tarkoittaa sitä, että suomessa käytetään yleisesti ottaen vähemmän voimakasta tai tunteenomaista kieltä kuin englannissa tai ranskassa. (Ibid.: 114–115.) Koska en halunnut keskittyä sellaisiin lähdetekstin ja kohdetekstin välisiin eroihin, jotka liittyvät lähinnä kielten välisiin eroihin, en laskenut muutokseksi sitä, että esimerkiksi lähdetekstin *très*-sanalle ei ole vastinetta käännöksessä.

Yleisesti ottaen en laskenut muutokseksi sitä, että käännöksessä käytetty adjektiivi ei vastannut merkitykseltään kovin tarkasti lähdetekstin adjektiivia, jos sen synnyttämä vaikutelma oli mielestäni hyvin samanlainen. Otin myös jonkin verran huomioon sitä, keksisinkö itsekään tarkempaa, mutta kuitenkin luontevaa, käännösvastinetta. Siksi en laskenut muutokseksi esimerkiksi sitä, että Hämäläinen on kääntänyt lähdetekstissä kissojen kuvailemiseen käytetyn sanan *caréssant* sanalla *lempeäluontoinen*. Sellaiset tapaukset, joissa merkitys muuttuu selvästi, luokittelin transeditoinniksi. Esimerkiksi Suomalaisen toisessa käännöksessä lähdetekstin *tristes millions*, jolla viitataan englannin oopiumikaupalla ansaitsemiin rahoihin, on käännetty *inhottavia miljoonia*.

Tekstissä on melko paljon ranskankielisiä nimiä erilaisille instituutioille, joilla on oletettavasti alun perin englanninkielinen nimi, kuten Lontoossa sijaitsevat *Banc de la Reine* tai *Cour ecclésiastique*. Kulttuuriseksi suodatuksesi (Pr1) ei laskettu sitä, että nämä on käännöksissä suomennettu, koska ne ovat jo lähdetekstissä tavallaan kotoutetussa muodossa. En myöskään ottanut huomioon henkilönnimien kirjoitusasua, esimerkiksi sitä,

että vanhimmassa käännöksessä *Fix* on kirjoitettu *Fiks* ja *Phileas Fileas*. Myös *Auda* ja ranskalaisittain kirjoitettu *Aouda* vaihtelivat käännösten välillä. Kulttuurisen suodatuksen kategoriaan sijoittui muun muassa mittayksiköiden kotouttamista. Laskin saman mittayksikön muutokset vain kerran.

Muiden muutosten lisäksi löysin käännöksistä joitakin virheitä. Niille ei ole omaa kategoriaa eikä niitä siis otettu huomioon tuloksia laskettaessa. Chesterman (1997: 91) pitää käännöstaktiikoita tietoisina tai ainakin potentiaalisesti tietoisina toimintoina. Potentiaalisesti tietoisella tarkoitetaan tässä sitä, että kääntäjä saattaa päätyä käyttämään tiettyä taktiikkaa ilman tietoista valintaa, ammattitaitonsa tuoman rutinoitumisen pohjalta, mutta osaisi kuitenkin kysyttäessä perustella ratkaisunsa (Ibid.: 91; 151–152). Myös Gambier laskee taktiikka-käsitteen alle taktiikoiden tietoisin käytön ja sellaisen käytön, joka on muuttunut ammattitaidon ja rutinoitumisen myötä tiedostamattomaksi (Gambier 2009: 79). Käännösvirheitä ei kuitenkaan voi pitää edes potentiaalisesti tietoisina eikä ainakaan ammattitaitoon perustuvina ratkaisuina, ja siksi niitä ei mielestäni pidä ottaa mukaan laskelmiin, joiden tarkoituksena on selvittää, kuinka paljon tietyissä käännöksissä on yhteensä käytetty eri käännöstaktiikoita. Voisi tietenkin ajatella, että kääntäjä, joka pyrkii olemaan uskollinen lähdetekstille, on tarkempi eikä tee yhtä paljon virheitä kuin kääntäjä, joka ei pidä lähdetekstin tarkkaa seuraamista kovin tärkeänä, mutta varmaankaan kääntäjän ei silti voi ajatella käyttävän ”käännösvirheen taktiikkaa” tehdesään virheitä. Laskin kuitenkin eri käännösten virheet varsinaisen analyysin ulkopuolella. Suurin osa käännösvirheiksi tulkitsemistani kohdista on tapauksia, joissa tekstissä mainittu kellonaika tai muu luku on muuttunut käännöksessä ilmeisesti ilman syytä. Mukana on myös muutama merkityksen muutos, joita on vaikea kuvitella tarkoitukselliseksi. Esimerkiksi Suomalainen on kääntänyt molemmissa suomennoksissaan lähdetekstin ilmauksen *grottes Kanhérie* (Verne 1873: 63) *Kanherie-rotkoiksi* (Suomalainen 1874: 58 ja Suomalainen 1901: 60), vaikka sana *grotte* tarkoittaa luolaa. Tapaukset, joissa muutoksen voisi mitenkään ajatella olevan tarkoituksellinen, luokittelin transeditoinnin kategoriaan.

6.2.2. Esiintymien laskemisessa käytetty yksikkö

Suunnittelin aluksi käyttäväni taktiikoiden esiintymiä laskiessani yksikkönä lähdetekstin lausetta, mutta huomasin pian, että laskutavasta muodostuisi silloin hyvin karkea, koska esimerkiksi lauseen kääntäminen osittain ja poistaminen kokonaan laskettaisiin mo-

lemmat yhdeksi muutokseksi. Propositioanalyysi, jota käytetään tulkkauksen tarkkuuden arviointiin, olisi auttanut laskemaan muutoksia paljon tarkemmin, mutta sen toteuttaminen olisi ollut liian aikaavievää. Esimerkiksi Nina Isolahti (2013: 68) päätyi oikeustulkkauksen tarkkuutta käsittelevässä väitöskirjassaan käyttämään yksinkertaisempaa menetelmää osittain juuri tästä syystä. Isolahden käyttämä menetelmä on tarkoitettu juuri puheen jakamiseen segmentteihin, ja siinä otetaan huomioon myös puheessa olevat tauot, joten se ei sovi tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Päädyin kehittämään oman tapani jakaa tekstiä yksiköihin.

Seuraava esimerkki valottaa sitä, miten olen laskenut taktiikoiden esiintymiä yksinkertaisessa tapauksessa:

Esimerkki (3)

(- -) qui se jouaient au milieu de caniches à jambes courtes et de chats jaunâtres, sans queue, très paresseux et très caressants (Verne 1873: 175).

(- -) jotka leikkittelivät lyhytjalkaisten pikku koirain ja hännättömäin keltaisten kissain kanssa (Suomalainen 1901: 173).

(- -) jotka leikkivät lyhytjalkaisten villakoirien ja keltaisten, hännättömien, laiskojen ja lempeäluontoisten kissojen seassa (Hämäläinen 1956: 188).

Laskutapani mukaan Suomalaisen käännöksessä on kaksi informaation poistoa, koska *très paresseux* ja *très caressants* on jätetty pois. Hämäläisen käännöksessä informaatiomuutoksia ei ole yhtään. Jos jostain käännöksestä olisi jätetty kissoja koskeva kohta kokonaan pois, olisin laskenut sen viideksi informaatiomuutokseksi, koska silloin olisi poistettu sekä tieto kissoista ylipäätään että se, että ne olivat keltaisia, hännättömiä, laiskoja ja lempeäluontoisia. Laskin siis nämä kaikki jonkinlaisiksi merkitysyksiköiksi.

Yllä oleva esimerkki (3) näyttää hyvin yksinkertaisen tapauksen, jossa käännöksestä on jätetty pois asioita, joilla kaikilla on oma erillinen merkityksensä, mutta virke on kuitenkin käännetty muilta osin. Laskeminen on monimutkaisempaa silloin, kun käännöksestä on jätetty pois kokonainen lause tai virke. Silloin laskin yksiköiksi sellaiset sanat tai sanojen yhdistelmät, jotka voisi jättää käännöksestä pois tai muuttaa niin, että lause kuitenkin vielä toimisi päämerkityksessään. Tässä otin huomioon myös sen, miten lause olisi mahdollista kääntää ilman, että ratkaisu olisi kovin kummallinen tai epätodennäköinen. Esimerkiksi Haatajan ja Hämäläisen käännöksistä on jätetty pois kohta, jossa

kerrotaan siitä, miten Englanti myy oopiumia kiinalaisille. Jaoin kohdan yksiköihin seuraavalla tavalla: *auxquels / la mercantile / Angleterre vend / annuellement / pour deux cent soixante millions de francs / de cette funeste / drogue / qui s'appelle l'opium !* (Verne 1873: 143). Laskin tämän kohdan kuuden yksikön suuruiseksi poistoksi (PO). Alleviivatut kohdat laskin yhteensä yhdeksi yksiköksi, koska niissä on lauseen päämerkitys, josta ei voi jättää mitään pois. Periaatteessa tietenkin tähän yhteen yksikköön voisi kohdistua kaksi eri muutosta, jos kääntäjä muuttaisi kohdan kokonaan ja puhuisi käännöksessä vaikkapa siitä, paljonko Norja myy vuosittain turskaa, mutta tämä olisi juuri sellainen epätodennäköinen ratkaisu, jollaisia en ottanut huomioon jakaessani tekstiä yksiköihin. Varsinkin vähemmän selvissä tapauksissa yksiköiden laskeminen oli jossain määrin intuitiivista ja kontekstista riippuvaa, eikä sitä voinut siksi sitoa esimerkiksi lauseoppiin.

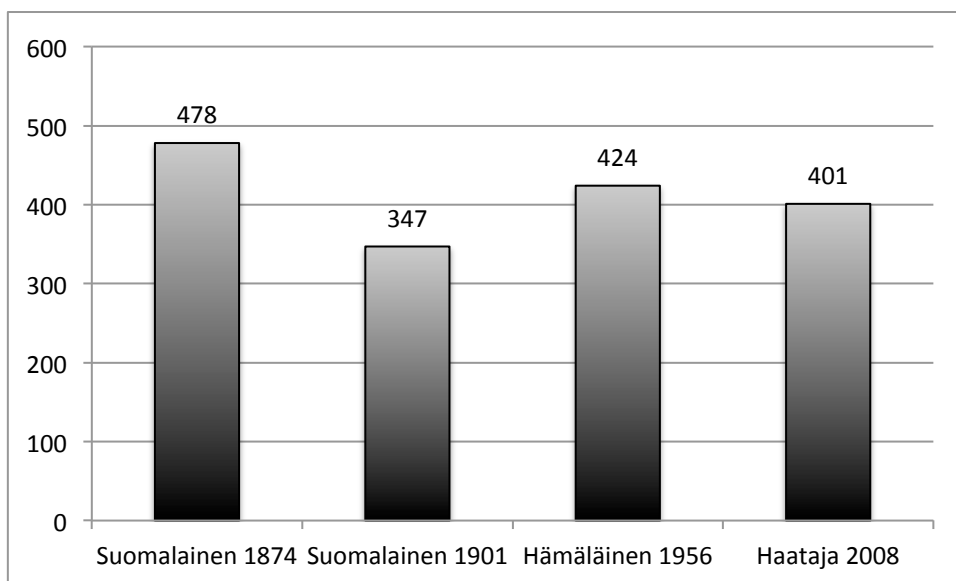
6.3. Analyysin tulokset

Esittelen tässä alaluvussa ensin kvantitatiivisen analyysin tuloksia. Käytän kuvioita havainnollistamaan eroja eri käännösten, eri taktiikoiden ja ensyklopedisten ja kertovien tekstijaksojen välillä. Sitä, millaisia käännösratkaisuja taktiikoiden käyttöön liittyy, käsittelemän luvussa 6.4.

6.3.1. Taktiikoiden esiintymät käännöksissä

Kuviosta 1 näkyy, kuinka paljon eri käännöksistä löytyi kaikkien luokiteltujen taktiikoiden esiintymiä yhteensä.

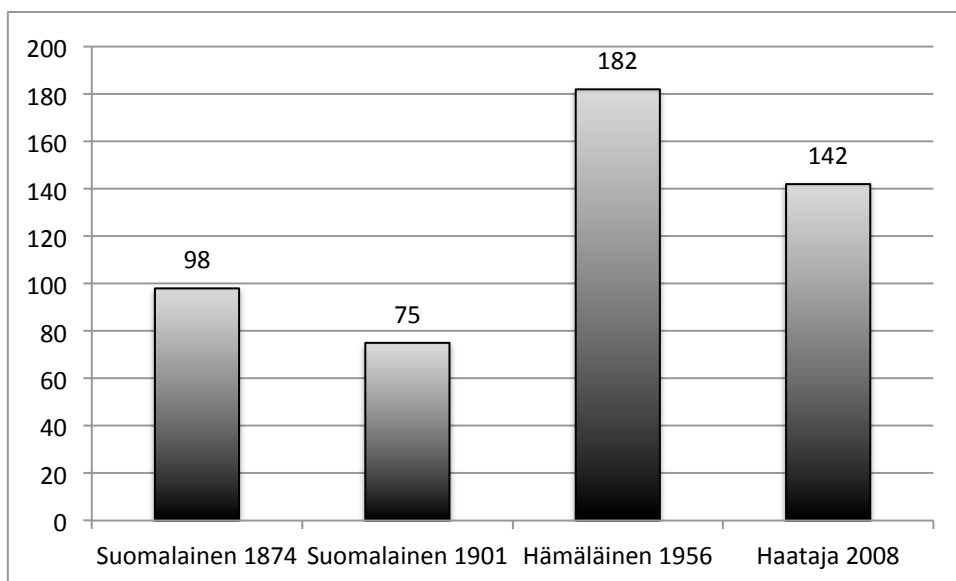
Kuvio 1. Taktiikoiden esiintymät käänöksissä yhteensä

Kuten kuvio 1 näkyy, eniten taktiikoita on käyttänyt Suomalainen vuoden 1874 käänöksessään. Suomalaisen vuoden 1901 käänöksessä sitä vastoin taktiikoita on käytetty vähemmän kuin missään muussa käänöksessä. Hämäläinen ja Haataja sijoittuvat Suomalaisen ensimmäisen ja toisen käänöksen välimaastoon niin että Hämäläisen käänöksessä esiintymiä oli hieman enemmän kuin Haatajalla. Tässä tutkimuksessa katson käänöksen olevan sitä lähempänä lähdetekstiä, mitä vähemmän siinä esiintyy tutkimuksessa luokiteltuja käänöstaktiikoita, siis poikkeamia lähdetekstistä. Empiirisen analyysin perusteella siis järjestyksessä toinen käänös on lähimpänä lähdetekstiä ja ensimmäinen kauimpana kolmannen ja neljännen ollessa näiden välillä. Näin ollen tulokset eivät vahvista uudelleenkääntämishypoteesia, jos sen mukaan jokainen uusi käänös ”palaa” aina lähemmäs lähdetekstiä kuin edelliset käänökset. Uudelleenkääntämishypoteesi toteutuu aineistossa kuitenkin siltä osin, että ensimmäisestä käänöksestä löytyi enemmän poikkeamia lähdetekstistä kuin mistään uudelleenkäännöksestä.

Tilanne muuttuu, jos tarkastellaan taktiikoiden esiintymiä erikseen ensyklopedisissa tekstijaksoissa ja muissa tekstijaksoissa:

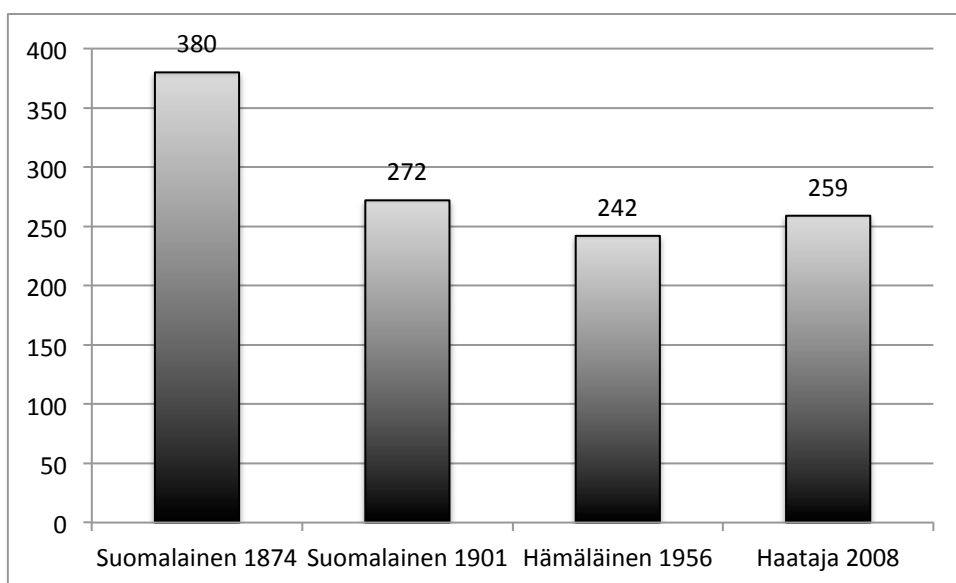
Kuvio 2. Taktiikoiden esiintymät ensyklopedisissa tekstijaksoissa

Kuviosta 2 nähdään, että myös ensyklopedisten tekstijaksojen osalta Suomalaisen toinen käännös sisältää vähiten poikkeamia lähdetekstistä. Nyt kuitenkin järjestyksessä kolmannessa ja neljännessä käännöksessä poikkeamia on huomattavasti enemmän kuin ensimmäisessä. Selvästi eniten niitä on kolmannessa eli Hämäläisen käännöksessä. Ensyklopedisten tekstijaksojen käännöksissä uudelleenkääntämishypoteesi siis toteutuu ainoastaan kahden ensimmäisen käännöksen osalta. Tämän perusteella voisi olettaa, että kahden uudemman käännöksen tekijät ovat kohdanneet juuri ensyklopedisten jaksojen kohdalla Suomalaista enemmän käännösongelmia tai kohtia, joissa suora käännös ei ole heidän mielestään ollut paras ratkaisu. Kääntäjät ovat myös voineet nähdä ensyklopedisten tekstijaksojen merkityksen teokselle ja lukijoille erilaisena kuin Suomalainen.

Kuviossa 3 on esitettynä taktiikoiden esiintymät kertovissa jaksoissa.

Kuvio 3. Taktiikoiden esiintymät kertovissa tekstijaksoissa

Kertovien tekstijaksojen osalta Suomalaisen ensimmäinen käännös on selvästi vähiten uskollinen lähdetekstille, mutta kolmen uudelleen­käännöksen välillä eroja on vähemmän. Kaikkein lähimpänä lähdetekstiä on Hämäläisen käännös, ja Haatajan käännös on hieman uskollisempi lähdetekstille kuin Suomalaisen toinen käännös. Ilman ensyklopedisia jaksoja oltaisiin siis lähempänä uudelleen­kääntämishypoteesin toteutumista aineistossa.

On huomattava, että edellä esitettyjen kuvioiden ja niissä olevien arvojen avulla voidaan ainoastaan vertailla eri käännöksiä keskenään. Luvut eivät kerro mitään siitä, miten lähellä lähdetekstiä ensyklopediset jaksot ja kertovat jaksot ovat toisiinsa verrattuna. Ensyklopedisia jaksoja on aineistossa huomattavasti vähemmän kuin muita jaksoja, minkä vuoksi taktiikoiden esiintymät on suhteutettava tekstin määrään, ennen kuin ensyklopedisten jaksoiden ja kertovien jaksoiden kääntämistä voidaan verrata toisiinsa.

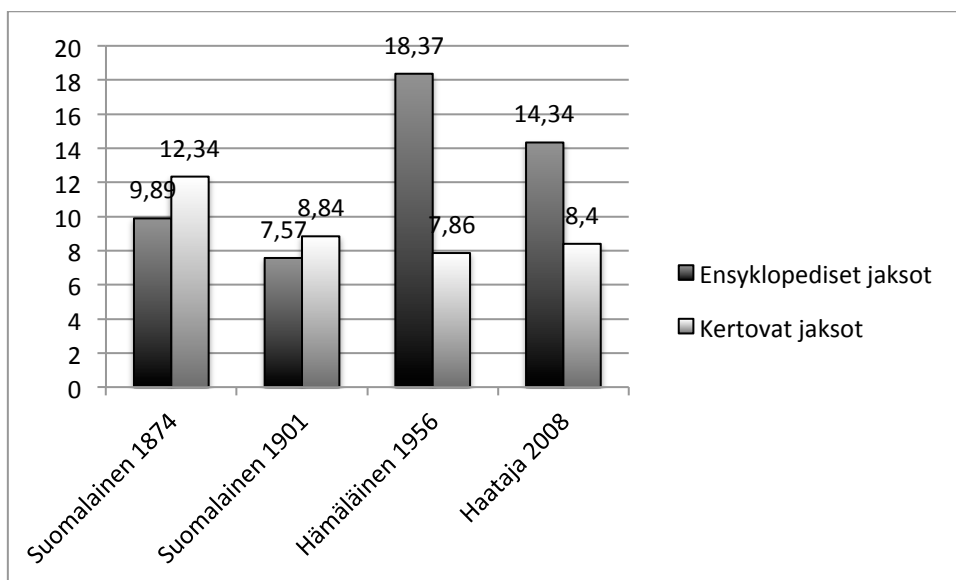
6.3.2. Taktiikoiden käyttö ensyklopedisissä jaksoissa ja kertovissa jaksoissa

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää paitsi se, toteutuuko aineistossa uudelleen­kääntämishypoteesi, myös se, eroavatko ensyklopediset jaksot ja muut jaksot toisistaan sen suhteen, miten ne on käännetty ja miten lähellä käännökset ovat lähdetekstiä. Vertailun mahdollistamiseksi laskin, kuinka paljon taktiikoiden esiintymiä eri tekstijaksojen käännöksistä löytyi tuhatta merkkiä kohden. Aineistossa olleiden ensyklopedisten jaksoiden

jen merkkimäärä ilman välilyöntejä oli yhteensä 9 905. Muiden tekstijaksojen merkkimäärä oli 30 783. Saadakseni selville taktiikoiden esiintymät tuhatta merkkiä kohden jaoin ensin nämä luvut tuhannella ja sen jälkeen esiintymien lukumäärät eri tekstijaksoissa näin saaduilla luvuilla. Jaoin siis ensyklopedisista jaksoista löytyneiden esiintymien määrän luvulla 9,905 ja kertovista jaksoista löytyneiden esiintymien määrän luvulla 30,783.

Kuviossa 4 on esitettyä se, kuinka paljon käänöksissä esiintyi käänöstaktiikoita keskimäärin tuhatta merkkiä kohden. Taktiikoiden esiintymät ensyklopedisissa jaksoissa ja muissa jaksoissa on esitetty rinnakkain jokaisen käänöksen kohdalla.

Kuvio 4. Taktiikoiden esiintymät /1000 merkkiä

Kuviosta voidaan nähdä, että Suomalainen on molemmissa suomennöksissään kääntänyt ensyklopediset jaksot jonkin verran tarkemmin lähdetekstiä seuraten kuin kertovat jaksot. Hämäläisen ja Haatajan käänöksissä tilanne on päinvastainen. Hämäläinen on kertovien jaksoiden osalta ollut jopa hieman uskollisempi lähdetekstille kuin Suomalainen toisessa käänöksessään, mutta ensyklopedisten jaksoiden kohdalla poikkeamia lähdetekstistä löytyi yli kaksinkertaisesti suhteutettuna tekstin määrään. Myös Haatajan käänöksessä taktiikoiden esiintymiä löytyi selvästi enemmän ensyklopedisten jaksoiden kohdalla.

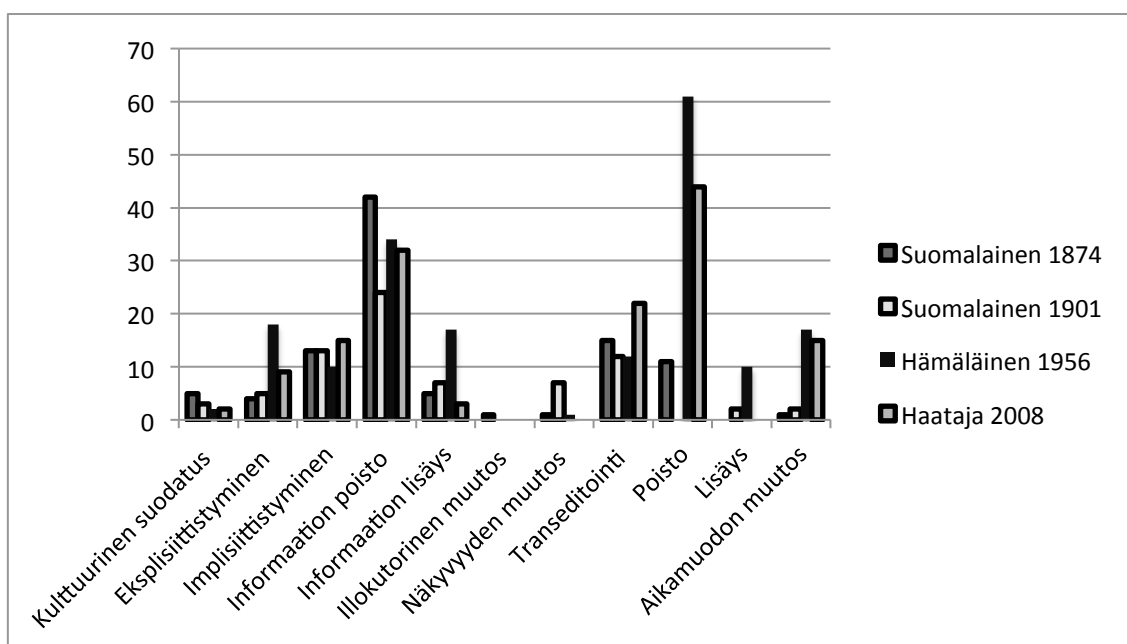
6.3.3. Eri taktiikoiden esiintymät

Tässä alaluvussa esitettävät taktiikoiden esiintymiä kuvaavat kuviot perustuvat esiintymien kappalemääriin, ja niiden avulla on tarkoitus vertailla eri taktiikoiden käyttöä käänöksissä erikseen kertovien ja ensyklopedisten jaksosten osalta. Esiintymien lukumääriä, siis palkkien arvoa, ei ollut mahdollista sijoittaa kuvioihin tilanpuutteen vuoksi, mutta ne ovat nähtävissä taulukoissa 1–4 liitteessä 1.

Interpersonaalisia muutoksia (Pr4) ei löytynyt yhdestäkään käänöksestä, joten kategoria on jätetty pois kuvioista tilan säästämiseksi. Interpersonaalisten muutosten puuttuminen ei ole yllättävää, koska näitä muutoksia voi nähdäkseni olla vain sellaisten tekstien käänöksissä, joissa lukijaa puhutellaan tai joissa lukijan ja tekstin suhde tuodaan jotenkin esiin, kuten esimerkiksi käyttöohjeissa, markkinointiteksteissä tai ehkä poliittisissa teksteissä. Kaunokirjallisissa teksteissä näin voisi olla silloin, kun kertoja puhuttelee lukijaa, mitä *Tour du mondessa* ei kuitenkaan tapahdu. Toinen mahdollisuus olisi tietysti se, että kääntäjä toisi tekstiin interpersonaalisen tason, jota ei ole lähdetekstissä. Myöskään muut pragmaattiset muutokset (Pr10) -luokkaan sopivia muutoksia ei löytynyt, vaan kaikki muutokset, jotka voisi luokitella pääosin pragmaattisten muutosten alaluokkaan, sopivat johonkin analyysissä käytetyistä kategorioista.

Kuvio 5 kuvaa eri taktiikoiden esiintymiä ensyklopedisten jaksosten käänöksissä.

Kuvio 5. Eri taktiikoiden esiintymät ensyklopedisissa jaksoissa

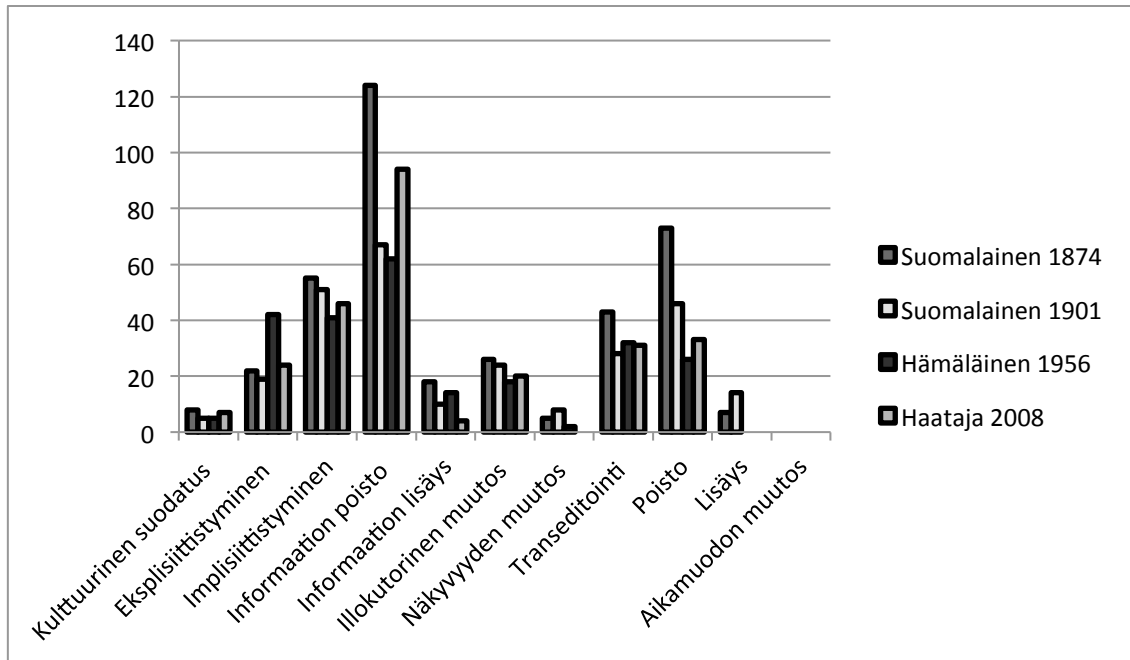
Selvimmän kuvion erottuu poistojen suuri määrä Hämäläisen ja Haatajan käännöksissä. Suomalaisen molemmissa käännöksissä poistoja on huomattavasti vähemmän, vuoden 1901 käännöksessä tuskin lainkaan. Hämäläinen on käyttänyt selvästi muita kääntäjiä useammin myös lisäystä ja informaation lisäystä sekä jonkin verran useammin eksplisiittistymistä. Informaation poistoa on käytetty jonkin verran kaikissa käännöksissä, mutta eniten vuoden 1874 käännöksessä ja vähiten vuoden 1901 käännöksessä. Transeditoinnin ja implisiittistymisen suhteen käännösten välillä ei ole suuria eroja, kun taas aikamuodon muutoksia löytyi merkittävässä määrin vain Haatajan ja Hämäläisen käännöksistä. Kulttuurista suodatusta löytyi kaikista käännöksistä vain vähän. Osasyynä tähän on se, että osa kohdista, jotka voisi laskea myös kulttuuriseksi suodatukseksi, ovat sellaisia, että joissa asia on selitetty lisäämällä jotain. Kun esimerkiksi lähdetekstin *rajahs* on suomennettu *indialaiset ruhtinaat eli rajahit* (Suomalainen 1874: 56), olen laskenut sen pelkästään informaation lisäykseksi. En halunnut laskea samaa muutosta kahden kertaan, koska esiintymien kokonaismäärä on tärkeä tutkimuskysymysten kannalta.

Myös näkyvyyden muutoksia käännöksistä löytyi vähän tai ei lainkaan, eniten vuoden 1901 käännöksestä. Illokutoristen muutosten puuttuminen lähes kokonaan selittyy sillä, että kyse on puheaktin muutoksista, jotka ovat yleisimpiä dialogia käännettäessä, ja ensyklopedisissa kohdissa dialogia ei ole. Kuviossa 5 näkyvän vuoden 1874 käännöksestä

löytyneen illokutorisen muutoksen kohdalla on kyse siitä, että lähdetekstissä ollut retorinen kysymys on vaihtunut käännöksessä toteamukseksi (Suomalainen 1874: 287).

Kuviossa 6 näkyvät eri taktiikoiden esiintymät kertovien jaksoiden käännöksissä.

Kuvio 6. Eri taktiikoiden esiintymät kertovissa jaksoissa

Kuvio näyttää melko erilaiselta kuin ensyklopedisia jaksoja kuvaava kuvio (5), mikä olikin odotettavissa sen perusteella, mitä aikaisemmin huomattiin vertailtaessa kaikkien taktiikoiden käyttöä yhteensä ensyklopedisissa ja kertovissa jaksoissa. Samoin kuin ensyklopedisten jaksoiden kohdalla, eri käännösten välillä on paljon eroa sen suhteen, kuinka paljon niissä on käytetty poistoja ja informaation poistoja, vaikka ero ei ole kertovien jaksoiden kohdalla yhtä suuri. Nyt kuitenkin Suomalaisen molemmissa käännöksissä, varsinkin ensimmäisessä, on enemmän poistoja kuin Hämäläisen ja Haatajan käännöksissä, kun taas ensyklopedisten jaksoiden kohdalla tilanne oli päinvastainen. Hämäläisen käännöksen kertovissa jaksoissa poistoja on vähiten, kun ensyklopedisissa jaksoissa niitä oli ylivoimaisesti enemmän kuin muissa käännöksissä. Toinen silmiinpistävä seikka on informaation poistojen suuri määrä vuosien 1874 ja 2008 käännöksissä. Myös ensyklopedisissa jaksoissa vuoden 1874 käännöksessä on käytetty enemmän informaation poistoa kuin muissa käännöksissä, mutta ero ei ole yhtä suuri. Informaation poistojen ja poistojen (PO) suuri määrä vuoden 1874 käännöksessä oli odotettavissa, koska tutkielman luvussa 4.3 siteeratussa kirjeessä Suomalainen sanoo joutuneensa te-

kemään paljon lisäyksiä toiseen käännökseensä, siis vuoden 1901 käännökseen. On kuitenkin kiinnostavaa, että poistot (PO) ovat kohdistuneet enemmän kertoviin kuin ensyklopedisiin jaksoihin. Suomalaisen ensimmäisessä käännöksessä on käytetty kertovissa jaksoissa myös transeditointia jonkin verran enemmän kuin muissa käännöksissä. Eksplisiittistymistä on käyttänyt eniten Hämäläinen, samoin kuin myös ensyklopedisissä jaksoissa. Muiden taktiikoiden kohdalla erot ovat pienempiä lukuun ottamatta sitä, että lisäyksiä (LI) löytyi ainoastaan Suomalaisen käännöksistä.

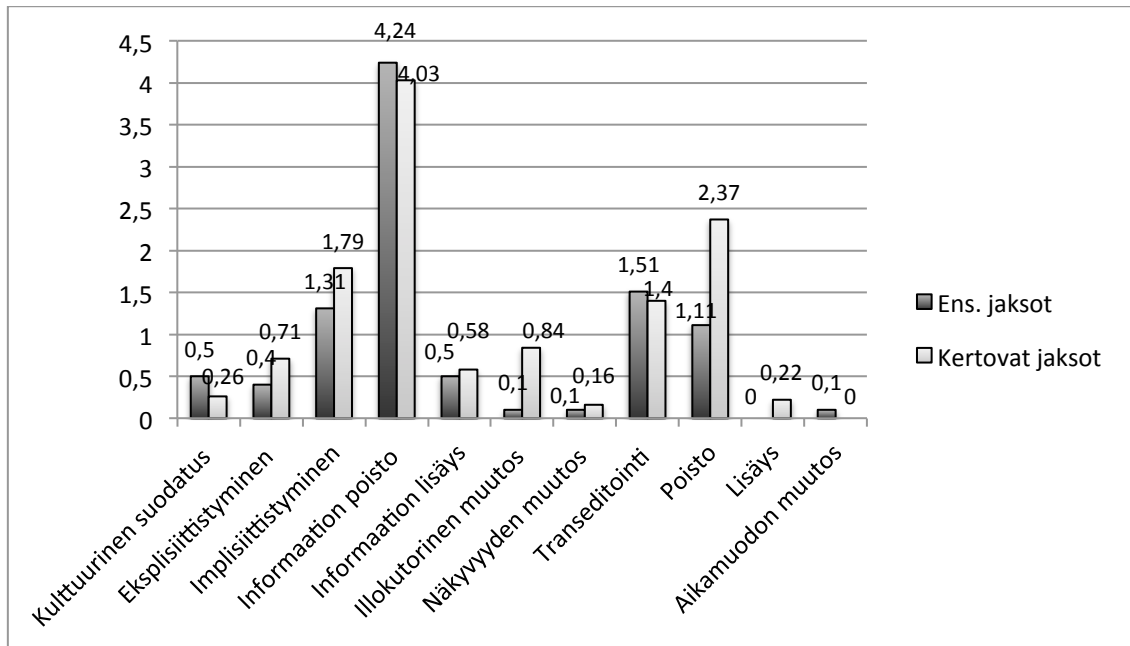
6.4. Taktiikoiden käyttö eri käännöksissä

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan jokaisen käännöksen kohdalla erikseen sitä, miten kääntäjät ovat käyttäneet eri taktiikoita ja millaisia käytännön käännösratkaisuja lukujen taakse kätkeytyy. Yritän myös pohtia sitä, miksi kääntäjät ovat päätyneet näihin ratkaisuihin. Eri käännökset on sijoitettu selvyuden vuoksi omiin alalukuihinsa, mutta osittain käsittelen käännöksiä myös ristiin toistensa alaluvuissa, jotta voin vertailla niitä yksittäisissä kohdissa. Kirjoitan erityisesti Suomalaisen vuoden 1901 käännöksestä melko paljon jo vuoden 1874 käännöstä käsittelevässä alaluvussa. Jotta eri taktiikoiden käyttöä ensyklopedisissä ja kertovissa jaksoissa voisi verrata toisiinsa kuvioissa, suhteutin taktiikoiden esiintymät tekstin merkkimäärään samalla tavalla kuin kuviossa 4. Esiintymien kappalemäärät ovat nähtävissä taulukoissa 1–4 liitteessä 2.

6.4.1. Suomalainen 1874

Kuviosta 7 näkyy se, kuinka paljon eri taktiikoiden esiintymiä löytyi Suomalaisen vuoden 1874 käännöksestä tuhatta merkkiä kohden.

Kuvio 7. Eri taktiikoiden esiintymät Suomalaisen vuoden 1874 käännöksessä /1000 merkkiä

Kuviosta 7 nähdään, että Suomalaisen ensimmäisessä käännöksessä eniten käytetty taktiikka on sekä ensyklopedisten jaksoiden että muiden jaksoiden kohdalla informaation poisto. Kun tarkastelee käännöksen kohtia, joissa on käytetty informaation poistoa, useimmille niistä on vaikea löytää mitään yhteistä nimittäjää tai erityistä syytä. Asioita ja joskus lauseita on yksinkertaisesti jätetty pois. Motivaationa on saattanut olla tekstin tiivistäminen tai se, että lähdetekstin tarkkaa seuraamista ei yksinkertaisesti ole pidetty kovin tärkeänä. Esimerkiksi Hongkongista kerrotaan seuraavasti (poistot lihavoitu):

Esimerkki (4)

Des docks, des hôpitaux, des wharfs, des **entrepôts**, une cathédrale gothique, un «government-house», des rues macadamisées, tout ferait croire **qu'une des cités commerçantes des comtés de Kent ou de Surrey, traversant le sphéroïde terrestre**, est venue ressortir en ce point de la Chine, presque à ses antipodes (Verne 1873: 140, lihavoinnit HA).

Suomalainen on kertonut asian hieman lyhyemmin. Englannin kreivikunnat on jätetty pois, samoin ajatus siitä, miten kaupunki on kulkenut maapallon halki:

Esimerkki (5)

Laiwan-weistämöt, hospitaalit, makasiinit, kirkko gothilaista styliä, kiwellä lasketut kadut, kuwernöörin asunto, – kaikki tuo näyttää siltä kuin olisi **joku kaupunki Englannista** siirretty tänne Kiinan rannalle, melkein toiselle puolelle maapalloa (Suomalainen 1874: 139, lihavoinnit HA).

Samoin junien kulkua häiritsevistä puhveleista kertovaa kohtaa on lyhennetty: *Ces innombrables armées de ruminants opposent souvent un insurmontable obstacle au passage des trains* (Verne 1874: 208) on käännetty yksinkertaisesti: *Nämä härät tekewät usein harmia junille* (Suomalainen 1874: 204). Informaation poiston (*innombrables armées* ja *insurmontable*) lisäksi kohdassa on käytetty eksplisiittistymistä, kun ”märeh-tijöistä” on käytetty alakäsitettä *härät*, ja implisiittistymistä, kun *passage des trains* on käännetty *junille*. Tästä eteenpäin en tuo esiin kaikkia esimerkeissä mahdollisesti olevia muutoksia, vaan keskityn niihin taktiikoihin, joita käsittelen sillä hetkellä.

Joissakin kohdissa näyttää siltä, että informaation poiston syynä on voinut olla käännösvastineen löytämisen vaikeus. Esimerkiksi kohdassa, jossa kerrotaan Great Indian Peninsular Railwayn kulkureitistä, käännöksestä on jätetty pois yksi paikannimi, Burdivan, tieto siitä, että Chandernagor on ranskalainen kaupunki ja se, että rautatie ylittää Länsi-Ghatien vuoriston, *franchit la chaîne des Ghâtes-Occidentales* (Verne 1873: 62, Suomalainen 1874: 60). Vuoristo on jätetty pois myös Suomalaisen vuoden 1901 käännöksestä, vaikka rautatien reittiä koskeva kohta on siinä käännetty muuten mitään pois jättämättä. Tämä voisi johtua siitä, että vuoriston ranskankielinen nimi olisi näyttänyt liian oudolta suomenkielisessä tekstissä, eikä suomenkielistä nimeä ehkä ole ollut. Hämläinen (1956: 68) ja Haataja (2008: 52) ovat käyttäneet nimeä *läntiset Ghatsvuoret*. Toinen esimerkki on kohta, jossa Phileas Fogg esittää bombaylaisen ravintolan hovimestarille epäilyksiä annoksensa alkuperästä. Hovimestari vakuuttaa, että annos on kylä jänistä, viidakkojänistä: *du lapin des jungles* (Verne 1873: 63). Suomalaisen ensimmäisessä käännöksessä (1874: 59) hovimestari sanoo vain: *jänistä se on*, mutta toisessa käännöksessään Suomalainen (1901: 61) on pyrkinyt tarkempaan käännökseen: *dshungli-jänistä se on*. Ehkä Suomalainen ei keksinyt *jungle*-sanalle mielestään sopivaa suomenkielistä vastinetta. Kolmas ehkä kääntämisen ongelmiin liittyvä informaation poisto on loukkauksena käytetty *fils de John Bull* (Verne 1873: 237), jonka Suomalainen on jättänyt pois ensimmäisestä käännöksestä, mutta kääntänyt toisessa suomennoksessaan

sananmukaisesti *John Bullin pojaksi* ja selittänyt alaviitteessä, että kyseessä on englantilaisten nimitys. Näissä kohdissa voi olla kyse myös siitä, että Suomalainen ei halunnut tehdä ensimmäisestä käännöksestä liian vieraannuttavaa.

Informaation lisäyksiä on ensyklopedisissa jaksoissa vain kolme: lähdetekstin *rajahs* on suomennettu *indialaiset ruhtinaat eli rajahit* (Suomalainen 1874: 56). Meakon kaupungista kerrotaan, että se on melkein yhtä iso kuin Jeddo (Ibid.: 170), ja Yhdysvaltojen halki kulkevan rautatien kerrotaan kulkevan *toisen Valtameren rannasta toiseen* (Ibid.: 199), kun lähdetekstissä sanotaan vähemmän tarkasti, että rautatie kulkee Yhdysvaltojen halki leveyssuunnassa.

Kertovissa jaksoissa informaation lisäyksiä on useita, mutta koska ne ovat yksittäisiä sanoja tai asioita, ne eivät ole vaikuttaneet tuloksiin kovin paljon. Informaation lisäyksestä kolme on suluissa olevia selvennyksiä, joten ne ovat myös näkyvyyden muutoksia. Esimerkiksi: (- -) *ei edes kaksitornista komeata pagodia (hindujen kirkkoa) Malabarin mäellä* (Ibid.: 58). Itse asiassa käännöksestä on näiden kohtien lisäksi vain kolme näkyvyyden muutosta, joista yksi on ensyklopedisissa jaksoissa. Näistä yksi on kokonaisen virkkeen mittainen lisäys (LI) ja kaksi muuta kohtia, joissa kääntäjä on lisännyt tekstiin pelkästään sulut. Kääntäjän huomautuksia ei ole lainkaan vuoden 1874 käännöksestä. Muut informaation lisäykset ovat sekalaisia, jotkut ehkä tyylillisiä tai kompensoimassa jotakin poistoa.

Kokonaisen virkkeen pituisia tai muuten suurempia poistoja (PO) on tehty melko paljon kertoviin jaksoihin ja vähemmän ensyklopedisiin jaksoihin. Itse asiassa ensyklopedisista jaksoista on poistettu vain selostus North Platte -kaupungin sijainnista ja sen kohdalla kulkevasta joesta sekä kaksi muuta, lyhyempää kohtaa. Näistä vain toinen lyhyt huomautus on jätetty pois myös vuoden 1901 käännöksestä. Kertovista jaksoista on poistettu muun muassa kaksi luetteloa erilaisista instituutiosta, joihin Phileas Fogg ei kuulu tai joissa hänellä ei ole hoidettavia asioita. Näistä pidempi on poistettu kokonaan myös vuoden 1901 käännöksestä:

Esimerkki (6)

Il ne faisait partie ni de l'Institution royale de la Grande-Bretagne, ni de l'Institution de Londres, ni de l'Institution des Artisans, ni de l'Institution Russell, ni de l'Institution littéraire de l'Ouest, ni de l'Institution du Droit, ni de cette Institution des Arts et des

Sciences réunis, *qui est placée sous le patronage direct de Sa Gracieuse Majesté* (Verne 1873: 9, kursivointi HA).

Suurin osa muista kertoviin jaksoihin kohdistuvista poistoista on lyhyitä virkkeitä, jotka ovat sisältönsä puolesta toistoa tai tarkennusta johonkin, mitä on jo sanottu, tai asioita, jotka ovat jo tiedossa. Esimerkiksi kohdasta *Andrew Stuart et ses collègues ne jouaient plus. Ils avaient abandonné les cartes ! Ils comptaient les secondes !* (Verne 1874: 295) on käännetty vain ensimmäinen virke: *Andrew Stuart ja hänen towerinsa eivätkään pelanneet enää* (Suomalainen 1874: 283). Siinä vaiheessa on jo tiedossa, että Reformiklubilla lasketaan sekunteja Foggin mahdolliseen paluuseen. Periaatteessa kyseessä on siis implisiittistyminen. Koska kuitenkin kokonaisen virkkeen mittaiset poistot on sijoitettu kokonaan omaan kategoriaansa, tulosten laskemisen kannalta tällä ei ole merkitystä.

Kaikkein pisin poisto on kirjan toiseksi viimeisellä sivulla oleva keskustelu, jonka Passepartout ja Phileas Fogg käyvät Foggin makuuhuoneen ovella tämän hääpäivän jälkeisenä aamuna ja joka päättyy: *Et Mr. Fogg ferma tranquillement la porte* (Verne 1873: 300). Jostain syystä Suomalainen on jättänyt keskustelun pois sekä vuoden 1874 että vuoden 1901 käännöksestä, vaikka muuten vuoden 1901 käännöksessä on esimerkissä (2) olevan kohdan lisäksi vain edellisessä kappaleessa kuvatun kaltaisia, lyhyitä ja tavaltaan merkityksettömiä poistoja. Voi olla, että ajatus on ylitulkintaa, mutta tulee mieleen, että Suomalaista on häirinnyt se, että nuorisolle tarkoitettussa kirjassa on kohta, joka saattaa johdatella ajatukset hääyön tapahtumiin. Suomalainen näyttää kaihtaneen moraalisesti arveluttavina pitämiään aiheita käännöksissään. Vuonna 1903 hän jätti Gustav Frenssenin teoksen *Jörn Uhl* kääntämisen kesken omantunnon syistä, koska kirja sisälsi seksuaalisen rakkauden kuvauksia (Kivistö & Paloposki 2007: 210), ja Oliver Goldsmithin *The Vicar of Wakefieldin* käännöksestä hän jätti pois korttipeliä koskevan kohdan (Koskinen & Paloposki 2015: 88).

Lisäyksiä (LI) ei ole ensyklopedisissa jaksoissa lainkaan. Kertovissa jaksoissa niitä on kolmessa kohdassa, ja ne ovat kaikki melko lyhyitä. Esimerkiksi Phileas Foggin ulkonäön kuvauksen päätteeksi Suomalainen on lisännyt: *tuo kaikki teki hänestä miellyttävän herran* (Suomalainen 1874: 137).

Transeditointi on taktiikoista kiinnostavimpia, koska siinä sisältöä ei ole ainoastaan jätetty pois, vaan muutettu, mikä ei yhtä helposti voi johtua esimerkiksi huolimattomuudesta tai tarpeesta tiivistää tekstiä. Ensyklopedisissa jaksoissa suurin osa transeditoin-

niksi laskemistani kohdista on kuitenkin loppujen lopuksi melko pieniä muutoksia tai epätarkkuuksia, ja niissä merkitys on muuttunut vain vähän. Olen kuitenkin ottanut huomioon melko pienetkin muutokset, koska myös muihin taktiikoihin liittyvät muutokset voivat olla vähäisiä. Esimerkiksi Itä-Intian kauppakomppaniasta kerrotaan: *Elle s'annexait peu à peu les diverses provinces, achetées aux rajahs aux prix de rentes quelle payait peu ou point* (Verne 1873: 62, lihavoitu HA), jonka Suomalainen on kääntänyt: *Se omisti valtansa alle maakuntia maakuntain jälkeen, ostaen niitä rajaheilta vuotuisia veroja vastaan, joista se sittemmin ei suurta huolta pitänyt* (1874: 57, lihavoitu HA). Vain kolmessa kohdassa merkitys on muuttunut huomattavasti, ja näistä kaksi saattaa olla virheitä, koska Suomalainen on korjannut ne toiseen käännökseensä. Toisaalta myös edellisen esimerkin kohta on vuoden 1901 käännöksessä lähdetekstin mukainen. Ensimmäisessä kohdassa sanotaan Jeddon kaupungista: *autrefois résidence du taikoun, du temps que cet empereur civil existait* (Verne 1873: 174). Suomalaisen käännöksestä saa sen kuvan, että Taikun asuu Jeddossa edelleen: *jossa asuu Taikun, maallinen keisari* (1874: 199). Toisessa kohdassa rautatien kulkureitti on muuttunut käännöksessä. Kolmas kohta on ainoa, johon voisi liittyä kääntäjän ideologiaan. Se on jo tutkielman toisessa luvussa esimerkkinä käytetty kohta, jossa *le génie colonisateur de la Grande-Bretagne* (Verne 1873: 140) on käännetty: *Englanti, totuttuun tapaansa* (Suomalainen 1874: 136). Toisessa käännöksessään Suomalainen on kuitenkin muuttanut kohdan enemmän lähdetekstiä vastaavaksi: *Englanti totuttuun tapaansa, nerolla ja tarmolla* (1901: 138).

Kertovissa jaksoissa osa transeditointiin liittyvistä muutoksista on samanlaisia pieniä merkityksen muutoksia tai epätarkkuuksia kuin ensyklopedisissa jaksoissa. Osa muutoksista taas näyttää johtuvan siitä, että Suomalainen on halunnut elävöittää ja värittää tekstiä. Phileas Foggista sanotaan: *Ce gentleman ne figurait dans aucun comité d'administration* (Verne 1873: 7), ja Suomalaisen käännöksessä: *Monimutkaisessa hallitusverkossa ei ollut yhtään Fileas Fogg nimistä silmukkaa* (1874: 2). Myöhemmin Passepartout miettii: *Ah ! si jamais Fix lui tombait sous la main, quel règlement de comptes !* (Verne 1874: 173.) Tämän Suomalainen on kääntänyt: *Annapahan olla, että hän nyt saisi kynsiinsä tuon Fiksin; ei maar mies ilovirttä veisaisi, ei suinkaan!* (1873: 169) Kun samassa yhteydessä Passepartout'n kerrotaan repivän hiuksiaan, Suomalaisen käännöksessä hän nyhtäisee niitä irti koko kourallisen.

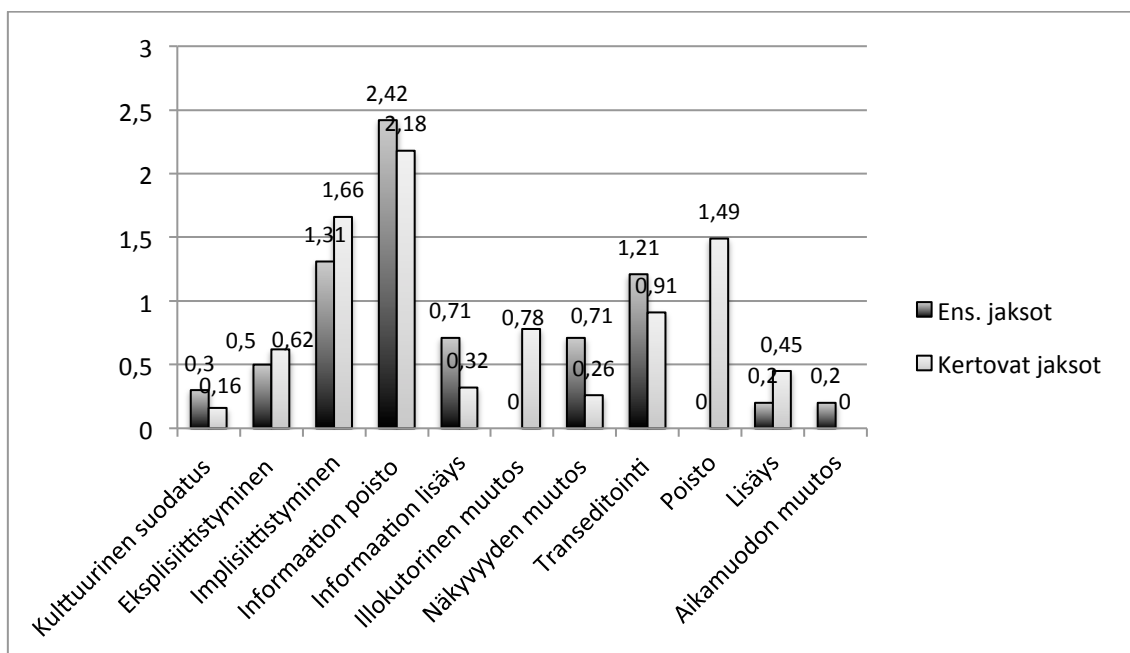
Kulttuurinen suodatus -kategoriassa on ensyklopedisten jaksujen käännöksessä joitakin mittayksiköiden muutoksia. Lisäksi frangit on eräässä kohdassa vaihdettu markkoiksi, ja *Thomas C. Durant* on muuttunut *Tuomas C. Durantiksi*. *Pagodes* on käännetty *hindujen temppeleiksi*. Kertovissa jaksoissa esimerkiksi *le garde-manger* ja *l'office* on käännetty yhteisnimellä *aitat* (Ibid.: 5) ja *sandaless de paille* on käännetty *olkivirsuiksi* (Ibid.: 171). Kokonaisuudessaan kulttuurista suodatusta on käytetty vähän. Ensyklopedisissä jaksosissa käyttöä on jonkin verran enemmän juuri mittayksiköiden kotouttamisen vuoksi.

Vuoden 1874 käännöksestä käännösvirheitä löytyi yhteensä 10.

6.4.2. Suomalainen 1901

Kuviosta 8 näkyy se, kuinka paljon eri taktiikoiden esiintymiä löytyi Suomalaisen vuoden 1901 käännöksestä tuhatta merkkiä kohden.

Kuvio 8. Eri taktiikoiden esiintymät Suomalaisen vuoden 1901 käännöksessä /1000 merkkiä

Suomalaisen vuoden 1901 käännöksessä kaikkien tekstijaksojen osalta käytetyimmät taktiikat olivat implisiittistyminen ja informaation poisto (kuvio 8). Informaation poistot ovat samoja kuin vuoden 1874 käännöksessä, mutta niitä on vähemmän. Suomalainen on siis toisessa käännöksessään korjannut tekstiä enemmän lähdetekstiä vastaavaksi. Implisiittistymistä en käsitellyt lainkaan vuoden 1874 käännöksen kohdalla, mutta ver-

taamalla kuvioita 7 ja 8 voi nähdä, että Suomalainen on käyttänyt implisiittistymistä suunnilleen yhtä paljon molemmissa käännöksissään. Suurin osa muutoksista on samoja molemmissa käännöksissä. Kohdat, joihin liittyy implisiittistymistä, eivät ole erityisen kiinnostavia sikäli, että niissä on vain jätetty pois jotain, mikä on muutenkin lukijan tiedossa tai pääteltävissä. Tyypillinen tapaus on se, että käännöksestä on jätetty pois jokin yksittäinen sana. Esimerkiksi lause *Il n'avait rien de mieux à faire que de prendre le hasard pour guide, et d'aller à l'aventure par les rues de la ville* (Verne 1873: 174, lihavoitu HA) on Suomalaisen molemmissa käännöksissä suomennettu seuraavasti: *Hänellä ei ollut muuta neuvoa kuin ottaa sattumus ohjaajaksensa ja umpimähkään mennä katuja myöten astumaan* (Suomalainen 1874: 170 ja 1901: 172). Ainoastaan käännösten kirjoitusasussa on se ero, että vuoden 1874 käännöksessä on käytössä w-kirjain v:n sijaan. Siitä, että Suomalainen on käyttänyt toisessa käännöksessään huomattavasti harvemmin informaation poistoa kuin ensimmäisessä, mutta yhtä usein implisiittistymistä, voisi päätellä, että hän on pyrkinyt toisessa käännöksessään välittämään lähdetekstin sisältämän informaation tarkemmin, muttei ole edelleenkään pitänyt kovin tärkeänä lähdetekstin sanasanaista seuraamista.

Eksplisiittistymistä Suomalainen on käyttänyt suunnilleen saman verran 1901 käännöksessä kuin ensimmäisessä käännöksessä. Suurin osa eksplisiittistymiseen liittyvistä muutoksista ovat vastakohta sille, millaisia suurin osa implisiittistymiseen liittyvistä muutoksista on: tekstiin on lisätty jotain, mikä on muutenkin tiedossa tai pääteltävissä. Esimerkiksi *Voici, en somme, le tracé à grands points du «Great Indian peninsular railway»* (Verne 1873: 62) on käännetty: **Mainittu rautatie, jonka nimi on "Great Indian Peninsular Railway"**, kulkee seuraavain tärkeämpäin paikkain kautta (Suomalainen 1901: 60).

Yksi eksplisiittisyyden muutoksista on samanlainen kaikissa käännöksissä. Hongkongissa Fix ja Passepartout saavat kuulla, että Carnatic-laiva lähtee ilmoitettua aikaisemmin, koska sen korjaustyöt on saatu valmiiksi. Aikaisemmin on kerrottu, että laivan lähtö viivästyisi, koska lämmityskattila on korjattava.

Esimerkki (7)

Mais l'employé leur fit observer que, **les réparations du Carnatic étant terminées**, le paquebot partirait le soir-même à huit heures, et non le lendemain matin, comme il avait été annoncé (Verne 1873: 142, lihavointi HA).

Esimerkki (8)

Mutta konttorissapa heille ilmoitettiin, että **koska kattila jo oli saatu korjatuksi**, niin laiva lähtee jo samana iltana kello 8 eikä seuraavana aamuna, niinkuin ensin oli ilmoitettu (Suomalainen 1901: 140, lihavointi HA).

Kaikki käännökset puhuvat tässä kohdassa juuri kattilan tai lämmityskattilan korjaamisesta. Tämä voi olla sattumaa, mutta voisi johtua myös siitä, että aikaisemmat käännökset ovat vaikuttaneet myöhempisiin. Vertaillen Gogolin *Kuolleiden sielujen* suomenoksia Paloposki ja Koskinen huomasivat, että molemmissa romaanin uudelleenkäännöksissä vuosilta 1939 ja 1970 oli Samuli Suomalaisen vuoden 1882 käännöksen vaikutusta (Paloposki & Koskinen 2010: 41). Toinen muutos, joka toistuu samanlaisena kaikissa käännöksissä on se, että kohdasta, jossa kerrotaan junaa koskevia yksityiskohtia, on jätetty pois selitys siitä, miten junan pyörät ovat liikkuvat ja selviävät siksi jyrkistä mutkista. Junavaunusta kerrotaan, että se *reposait sur deux trains formés de quatre roues chacun, dont la mobilité permet d'attaquer des courbes de petit rayon* (Verne 1873: 206).

Vuoden 1901 käännöksessä on käytetty enemmän näkyvyyden muutosta kuin vuoden 1874 käännöksessä, ja sitä on käytetty enemmän ensyklopedisissä kuin kertovissa tekstijaksoissa. Suluissa olevia selvennyksiä on hieman enemmän kuin ensimmäisessä käännöksessä, ja lisäksi käännökseen on lisätty kaksi alaviitettä, joista toisessa kerrotaan neliöpeninkulman ja neliökilometrin suhde toisiinsa. Toisessa selitetään lyhennyksen *esq.* merkitys: *Esquire (lue: eskuaier) on Englannissa tavallinen arvonimi, joka pannaan nimen perään ja vastaa meillä "herra"-sanaa. Nimen edellä käytetään Mr. (lue: mister)* (Suomalainen 1901: 3). Vuoden 1874 käännöksessä *esq.* on suomennettu *herra*. Toisessa käännöksessään Suomalainen on siis käyttänyt vieraannuttavaa ratkaisua ja liittänyt siihen selityksen joissakin sellaisissa kohdissa, joissa hän on ensimmäisessä käännöksessään käyttänyt kotouttavaa ratkaisua.

Analyysissa jäivät huomioimatta vuoden 1901 käännöksestä löytyneet ratkaisut, joissa käännöksessä on käytetty englanninkielistä sanaa silloin, kun lähdetekstissä on käytetty ranskankielistä. Nämä tapaukset ovat sikäli kiinnostavia, että ne eivät tunnu sopivan siihen, miten uudelleenkiääntämishypoteesista puhuttaessa yleensä samaistetaan käännösten vieraannuttavuus ja lähdetekstisuuntautuneisuus tai läheisyys lähdetekstiin. Kotouttavuus ja kohdetekstisuuntautuneisuus taas nähdään näiden vastakohtana. Kun ranskankielisen tekstin *Société entomologique* (Verne 1873: 9) – joko todellinen tai keksitty Lontoossa toiminut seura – on suomennoksessa muodossa *Society of Entomology* (Suomalainen 1901: 4), ratkaisu on samaan aikaan vieraannuttava ja lähdetekstistä poikkeava. Toisin sanoen se on kohdetekstisuuntautunut, muttei kuitenkaan kotouttava. Tällaisia ratkaisuja oli vuoden 1901 käännöksessä useita.

Vuoden 1901 käännöksestä löytyneet poistot (PO) tulivat käsiteltyä osittain jo vuoden 1874 käännöksen kohdalla. Ensyklopedisista jaksoista poistoja ei siis löytynyt juuri lainkaan. Kertoviin jaksoihin kohdistuneet poistot muodostuvat suurimmaksi osaksi esimerkin (6) kohdasta ja edellä mainitusta *Passepartout*'n ja *Phileas Fogg*in keskustelusta. Lisäksi on poistettu muutamia yksittäisiä virkkeitä, jotka ovat samoja kuin vuoden 1874 käännöksessä. Vuoden 1901 käännöksessä poistoja on kuitenkin vähemmän. Samoin kuin informaation poiston kohdalla, Suomalainen on ottanut toiseen käännökseen mukanaan paljon sellaista, minkä on jättänyt pois vuoden 1874 käännöksestä.

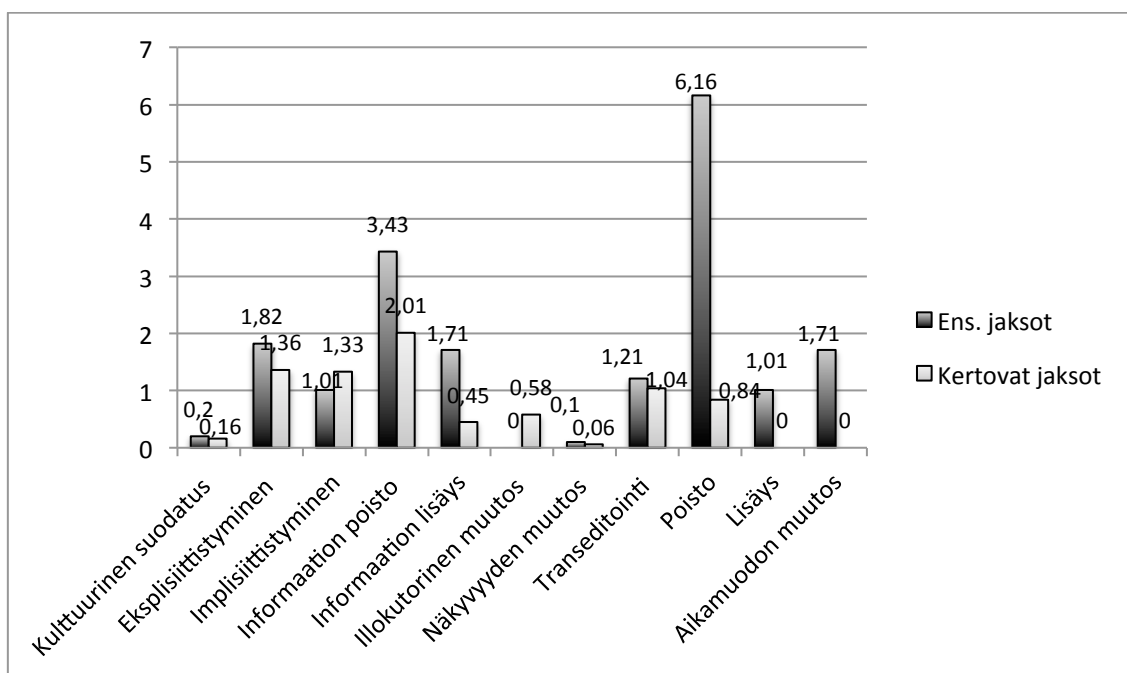
Myös transeditointia on käytetty jonkin verran vähemmän kuin ensimmäisessä käännöksessä, ja kohdat ovat lähes samoja. Muutokset ovat sisällön kannalta melko pieniä. Esimerkiksi hongkongilaista oopiumiluolaa kuvaillaan tekstissä seuraavasti: *C'était une vaste salle bien décorée, au fond de laquelle s'étendait un lit de camp, garni de coussins* (Verne 1873: 143, lihavointi HA). Jostain syystä Suomalainen on pitänyt parempana puhua useasta telttavuoteesta eikä vain yhdestä, niin kuin lähdetekstissä: *Kauniin salin perällä oli vieretysten useampia telttavuoteita* (Suomalainen 1874: 138; 1901: 141, lihavointi HA). Kun Jokohaman erästä kaupunginosasta kerrotaan muun muassa, että siellä on *des rues interminables*, kohta on käännetty Suomalaisen molemmissa käännöksissä *outoja katuja*. Vuoden 1901 käännöksessä ei ole kohtia, joissa transeditointia olisi käytetty tekemään ilmaisusta värikkäämpää yhtä selvästi kuin vuoden 1874 käännöksessä. Voisi sanoa, että Suomalainen on toisessa käännöksessään ottanut vähemmän vapauksia lähdetekstin suhteen. Käännösvirheitä vuoden 1901 käännöksestä

löytyi 3. Virheet ovat samoja kuin vuoden 1874 käännöksessä, mutta suurin osa virheitä on siis korjattu toiseen käännökseen.

6.4.3. Hämläinen 1956

Kuviosta 9 näkyy, kuinka paljon Hämläisen käännöksestä löytyi eri taktiikoiden esiintymiä tuhatta merkkiä kohden.

Kuvio 9. Eri taktiikoiden esiintymät Hämläisen vuoden 1956 käännöksessä /1000 merkkiä

Hämläisen käännöksessä ensyklopedisiin jaksoihin kohdistuneita poistoja (PO) on enemmän kuin minkään taktiikan esiintymiä missään käännöksessä. Käännöksestä on jätetty pois muun muassa Intian asukaslukua ja pinta-alaa ja New Yorkin ja San Franciscon välillä kulkevaa rautatietä koskevia tietoja ja selitys Japanin hallitsijoiden asuinpaikoista. Yli puolet poistoista liittyy juuri rautatiehen. Käännöksestä puuttuu myös paheksuva kommentti englantilaisten Kiinassa harjoittamasta oopiumkaupasta:

Esimerkki (9)

Fix et Passepartout comprirent qu'ils étaient entrés dans une tabagie hantée de ces misérables, hébétés, amaigris, idiots, *auxquels la mercantile Angleterre vend annuellement pour deux cent soixante millions de francs de cette funeste drogue qui s'appelle l'opium*

! Tristes millions que ceux-là, prélevés sur un des plus funestes vices de la nature humaine. (Verne 1874: 143, kursivointi HA.)

Olen määritellyt kursivoidun osuuden ensyklopediseksi jaksoksi, ja Hämäläinen on jättänyt sen pois kokonaan. Kohta on mukana Suomalaisen molemmissa käännöksissä, muttei Haatajan käännöksessä. Myös osa aikamuodon muutoksista liittyy oopiumiin. Selostus oopiumin käytöstä ja sen leviämisestä Kiinassa on siirretty menneisyyteen.

Myös lisäyksiä on ensyklopedisissa jaksoissa enemmän kuin muissa käännöksissä, mutta ne koostuvat vain kahdesta pitkäköstä lisäyksestä, joista toinen on osana tekstiä ja toinen alaviitteessä. Tekstin joukkoon on lisätty muun muassa:

Esimerkki (10)

Siihen aikaan, kun Phileas Fogg teki matkansa, laskettiin asukasluku sadaksikahdeksikymmeneksi miljoonaksi, nyttemmin ilmoitetaan asukasluku kahdeksisadaksiseitsemäksikymmeneksi miljoonaksi (Hämäläinen 1956: 66).

Alaviitteessä taas kerrotaan:

Esimerkki (11)

Olosuhteet ovat huomattavasti muuttuneet sen jälkeen, kun Phileas Fogg ja Passepartout tekivät matkansa. Vuodesta 1912 varakuningas asui Delhissä ja 1917 [sic] Intia tuli itsenäiseksi (Hämäläinen 1956: 67).

Se, että Hämäläinen puhuu Phileas Foggin matkasta ikään kuin todella tapahtuneena asiana, ja vieläpä alaviitteessä, tuntuu hiukan erikoiselta ja tuo kohtaan mielestäni lastenkirjamaista tuntua. Tosin alkuteos tavallaan ohjaa tähän suuntaan, koska jo heti alussa tapahtumat sijoitetaan tarkasti tiettyyn paikkaan ja liitetään todella eläneeseen henkilöön: *En l'année 1872, la maison portant le numéro 7 de Saville-row, Burlington Gardens – maison dans laquelle Sheridan mourut en 1814 –, était habitée par Phileas Fogg, esq.* (Verne 1873: 7). Esimerkin (11) ensimmäisessä virkkeessä kerronta ja ensyklopediset jaksot, sellaisena kuin olen ne määritellyt, tuntuvat sekoittuvan.

Hämäläinen on käyttänyt eksplisiittistymistä selvästi enemmän kuin muut kääntäjät sekä ensyklopedisissa että kertovissa tekstijaksoissa. Välillä Hämäläinen tuntuu lähdetekstiin verrattuna suorastaan vääntävän rautalangasta, kuten seuraavassa kohdassa, jossa kerrotaan matkanteon nopeutumisesta rautatien rakentamisen jälkeen: *Autrefois, dans les*

circonstances les plus favorables, on employait six mois pour aller de New York à San Francisco (Verne 1873: 205). Hämäläinen on kääntänyt kohdan seuraavasti: *Aikaisemmin, ennen rautatien rakentamista, kesti matka San Franciscosta New Yorkiin kuusi kuukautta, toisin sanoen, tämä tapahtui suotuisissa olosuhteissa, matkaan saattoi kulua kauemminkin* (Hämäläinen 1956: 221).

Myös seuraavassa esimerkissä Hämäläinen on ilmaissut asiat mahdollisimman selvästi ja ymmärrettävästi:

Esimerkki (11)

On se rappelle qu'à huit heures cinq du soir – vingt-cinq heures environ après l'arrivée des voyageurs à Londres –, Passepartout avait été chargé par son maître de prévenir le révérend Samuel Wilson au sujet d'un certain mariage qui devait se conclure le lendemain même (Verne 1873: 295).

Esimerkki (12)

Kuten muistamme, Passepartout oli saanut tehtäväkseen ilmoittaa pastori Wilsonille, **että mr Fogg aikoi** seuraavana päivänä **mennä naimisiin mrs Aoudan kanssa**. Kun hän ryntäsi matkaan, kello oli viisi minuuttia yli kahdeksan; oli siis kulunut noin kaksikymmentäkolme tuntia siitä kun mr Foggin **ylimääräinen juna** oli saapunut Lontoon. (Hämäläinen 1956: 308, lihavointi HA.)

Muissa käännöksissä matkustamisen nopeutumista koskeva kohta on käännetty lisäämättä mitään lähdetekstiin. Esimerkissä (11) olevassa kohdassa Haataja puhuu Hämäläisen tavoin juuri Phileas Foggin ja Audan vihkimisestä, mutta muuten käännökset seuraavat hyvin tarkasti lähdetekstiä.

Poistoja (PO) on tehty kertoviin jaksoihin vähemmän kuin missään muussa käännöksessä. Kaikki poistot on tehty romaanin siihen osaan, jossa kerrotaan junamatkasta Yhdysvaltojen halki, ja niistä suurin osa on junan yksityiskohtaista kuvailua. Ehkä Hämäläinen ei ole pitänyt sitä lukijan kannalta kovin kiinnostavana. Suomalainen on ensimmäisessä käännöksessäänkin kääntänyt suurimman osan junaa koskevista kohdista, vaikka on muuten tehnyt melko paljon poistoja kertoviin jaksoihin. Selityksenä voisi olla se, että vuonna 1874 monet oletetuista lukijoista eivät olleet koskaan edes nähneet junaa ja vielä harvemmat olivat matkustaneet sellaisella. Voisi olettaa, että uusi kulkuneuvo olisi kiinnostanut lukijoita Suomalaisen aikaan, kun taas vuonna 1956 lukijat luultavasti jo

tiesivät, miltä junavaunu näyttää sisältä ja ulkoa, vaikkeivät olisikaan olleet itse matkustaneet junalla. Suomalainen oli myös itse kiinnostunut keksinnöistä ja tekniikasta ja suomensi muun muassa höyryteknologiaa käsittelevän *Käsikirjan masinisteille ja lämmittäjille* vuonna 1879 (Paloposki 2015: 28, 35).

Hämäläinen on käyttänyt melko paljon myös informaation poistoa erityisesti ensyklopedisissa jaksoissa. Osa informaation poistoista ei erityisesti eroa Suomalaisen tekemistä, vaikka poistot eivät olekaan samoja kuin Suomalaisella. Ainakin kahdessa kohdassa Hämäläisen tekemät informaation poistot voisivat kuitenkin liittyä siihen, että asiat eivät ehkä ole lukijoille tuttuja. Toisessa kohdassa mainitaan 1800-luvun alussa elänyt taideemaalari Angelica Kauffmann (Verne 1873: 15) ja toisessa huomautetaan, että modernit pariisilaiset tuntuvat ottaneen pukeutumiseensa vaikutteita japanilaisilta (Ibid.: 176).

Kertovissa jaksoissa Hämäläinen on käyttänyt informaation poistoa selvästi vähemmän kuin ensyklopedisissa jaksoissa, mutta hieman enemmän kuin Suomalainen toisessa käännöksessään. Kirjan alkupuolella on jätetty pois erityisesti erilaisten instituutioiden nimiä, kuten *Cour du chancelier*, *l'Institution Russell* ja *l'Institution littéraire de l'Ouest*. Myös Phileas Foggin aterioinnista kertovaan kohtaan on tehty useita informaation poistoja, esimerkiksi se, että Reformiklubin käyttämä jää on tuotu suurin kustannuksin Amerikan järvistä.

Informaation lisäystä on käytetty ensyklopedisissa jaksoissa selvästi enemmän kuin muissa käännöksissä. Sepoykapinaa koskevaan mainintaan on lisätty: *joka puhkesi 1857 ja jonka lordi Clyde kukisti 1859* (Hämäläinen 1956: 67). Parsilaisia koskien Hämäläinen on lisännyt, että heidän oletetaan eläneen tuhat vuotta ennen Kristusta (Ibid.: 71).

Hämäläisen käännöksessä on käytetty hieman vähemmän transeditointia kuin Haatajan käännöksessä ja Suomalaisen ensimmäisessä käännöksessä ja vain hieman enemmän kuin Suomalaisen toisessa käännöksessä. Esimerkiksi *des portes sacrées d'une architecture étrange* on käännetty kauniita pyhiä portteja, ja kun *Passepartout* on alkuteoksessa valmis kuristamaan Fixin, Hämäläisen käännöksessä hän on valmis vääntämään Fixin niskat nurin.

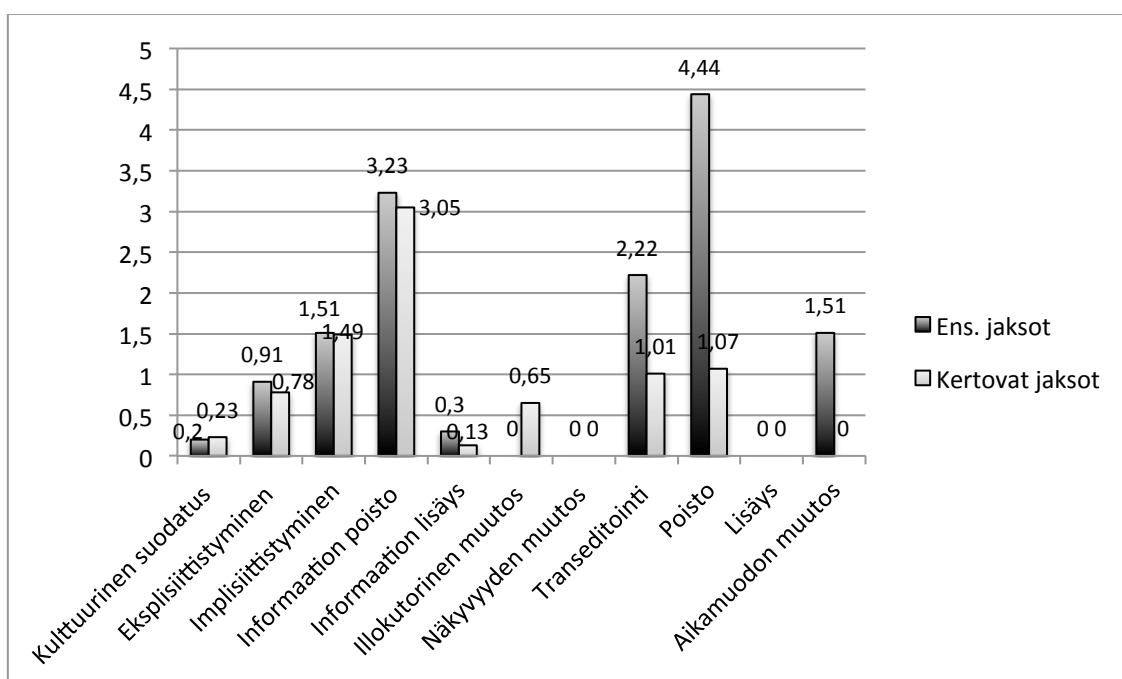
Aikamuodon muutoksia on käytetty enemmän kuin missään muussa käännöksessä. Monet kohdista ovat selvästi sellaisia, joissa kerrotut asiat kuuluivat 1950-luvulla jo menneisyyteen. Käännöksessä on siirretty menneisyyteen Kiinan oopiumiongelma, junien

kulkua häiritsevät puhvelit ja se, kuinka kauan junamatka halki Yhdysvaltojen kestää. Aikamuotoa on muutettu myös kerrottaessa Jokohaman ja Hongkongin merkityksestä satamakaupunkeina.

6.4.4. Haataja 2008

Kuviosta 10 näkyy, kuinka paljon Haatajan käännöksestä löytyi eri taktiikoiden esiintymiä tuhatta merkkiä kohden.

Kuvio 10. Eri taktiikoiden esiintymät Haatajan vuoden 2008 käännöksestä /1000 merkkiä

Hämäläisen tavoin Haataja on tehnyt paljon poistoja (PO) ensyklopedisiin jaksoihin, vaikkei yhtä paljon kuin Hämäläinen. Samoin kuin Hämäläinen, Haataja on poistanut englantilaisten oopiumikauppaa koskevan kohdan ja maalailevan kohdan siitä, miten rautatien tulo synnyttäisi preerialle uusia kaupunkeja: *Le sifflet de la locomotive, plus puissant que la lyre d'Amphion, allait bientôt les faire surgir du sol américain* (Verne 1873: 233). Nämä kohdat Suomalainen on sisällyttänyt molempiin käännöksiinsä pitkälti lähdetekstin mukaisina. Haataja on myös poistanut selostuksen Jeddon kaupungista, joka on mukana kaikissa muissa käänöksissä. Muut ensyklopedisiin jaksoihin tehdyt poistot liittyvät rautatien syntyvaiheisiin ja puhveleihin, mutta rautatietä koskevia poistoja on paljon vähemmän kuin Hämäläisellä. Esimerkiksi pitkän Intiaa koskevan ensyk-

lopedisen jakson, jota Hämäläinen on päivittänyt poiston, lisäyksen ja kääntäjän huomautuksen avulla, Haataja on kääntänyt kokonaisuudessaan melko tarkasti. Ainoa merkittävä informaatioisällön tai merkityksen muutos tässä jaksossa on se, että Haataja on jättänyt pois Sepoy-kapinaa koskevan maininnan, joka on mukana kaikissa muissa käännöksissä.

Kertovista jaksoista löytyneistä poistoista (PO) kolme on lyhyitä virkkeitä, jotka ovat luonteeltaan implisiittistymistä, koska ne eivät vaikuta tekstistä saatavaan informaatioon kokonaisuudessaan. Näiden lisäksi Haataja on poistanut lähes kokonaan pitkän virkkeen, jossa kuvaillaan sitä, millaisia kulkijoita Passetout näkee Jokohaman kaduilla:

Esimerkki (13)

Enfin, entre les voitures, les palanquins, les chevaux, les porteurs, les brouettes à voile, les « norimons » à parois de laque, les « cangos » moelleux, véritables litières en bambou, on voyait circuler, à petits pas de leur petit pied, chaussé de souliers de toile, de sandales de paille ou de socques en bois ouvrage, quelques femmes peu jolies, les yeux bridés, la poitrine déprimée, les dents noircies au goût du jour, mais portant avec élégance le vêtement national, le « kirimon », sorte de robe de chambre croisée d'une écharpe de soie, dont la large ceinture s'épanouissait derrière en un nœud extravagant, – que les modernes Parisiennes semblent avoir emprunté aux Japonaises (Verne 1873: 175–176, kursivointi HA).

Virkkeen loppu on kursivoitu, koska luokittelin sen ensyklopediseksi jaksoksi. Haataja on jättänyt virkkeen pois ja korvannut sen lyhyellä tiivistelmällä: *Naiset tepastelivat kimonoissaan, puukengät tai kangastohvelit jalassa* (Haataja: 142). Japanilaiset naiset on alkuteoksessa kuvattu melko epämiellyttävän näköisiksi, mikä voisi olla osasyynä kohdan poistamiseen, koska tällainen kuvaus voisi tuntua lukijoista nykyään kiusalliselta. Lisäksi kimonon selittäminen nykylukijalle on melko tarpeetonta, ja kohta sisältää myös ehkä vaikeasti kääntyviä kantotuolien nimityksiä. Aikaisemmissa käännöksissä on naisia kuvailevassa kohdassa pysytelty lähempänä alkutekstiä. Suomalaisen molemmissa käännöksissä naisista sanotaan, että *he olivat rumanpuoleisia, rinta litistetty, hampaat mustattu, oikein muodin mukaan* (Suomalainen 1874: 171, 1901: 174). Suomalainen on myös jättänyt pois lähdetekstin kohdan *mais portant avec élégance*, joten hänen suomennoksissaan japanilaiset naiset näyttävät vieläkin vähemmän viehättävinä kuin

alkuteoksessa. Hämäläinen ehkä hiukan pehmentänyt kuvausta, ja seurannut muita tarkemmin lähdetekstiä, vaikka onkin hiukan muuttanut sitä: *He eivät olleet erityisen kauniita, kasvot olivat ryppyiset, rinta sisäänpainunut, hampaat muodinmukaisesti mustat. He olivat kuitenkin tavallaan viehättäviä kimonoissaan* (Hämäläinen 1956: 189).

Myös kertoviin jaksoihin kohdistuneista informaation poistoista löytyy kohta, jossa muutos voi liittyä siihen, että eri kansallisuuksien ihonväriä on vertailtu nykyajan näkökulmasta katsoen liian suorasukaisesti. Kohta edeltää tekstissä esimerkkiä (13), ja siinä kuvaillaan Passepartout'n näkökulmasta Jokohamassa liikkuvien japanilaisten ulkonäköä: *teint coloré depuis les sombres nuances du cuivre jusqu'au blanc mat, mais jamais jaune comme celui des Chinois* (Verne 1873: 175). Suomalainen (1901: 173) on kääntänyt kohdan lähdetekstiä melko tarkkaan seuraten: *ihonväri vivahteleva vaskesta himmeään valkoiseen, mutta ei milloinkaan keltainen, niinkuin kiinalaisilla*. Hämäläisen (1956: 189) käännös on merkitykseltään melko samanlainen: *kaikenväriset kasvot, kuparinruskeasta lumivalkoiseen, mutta ei milloinkaan keltaisia kuten kiinalaisten*. Haatajan (2008: 142) käännöksessä japanilaisten ihonväristä sanotaan ainoastaan, että he olivat *valkoihoisia*. Japanilaisten kuvauksesta on jätetty pois myös se, että heillä oli suuri pää, pitkä yläruumis ja kapeat jalat, mikä kaikki on otettu mukaan muihin käännöksiin lukuun ottamatta sitä, että Suomalainen on jättänyt toisesta käännöksestään pois päätä koskevan maininnan.

Romaanin loppupuolella kerrotaan, miten Fogg ja Passepartout ajavat hurjaa vauhtia Reformiklubille. Haatajan käännöksestä on jätetty pois se, että matkalla ajettiin kahden koiran yli ja törmättiin viisiin vaunuihin, kun taas muissa käännöksissä nämä kohdat ovat mukana. Tässäkin on ehkä otettu huomioon se, että nykyään eläinten yli ajaminen sopii huonosti kevyen humoristiseen kuvaukseen.

Informaation poistoja löytyi Haatajan käännöksestä yleisesti ottaen melko paljon sekä kertovista että ensyklopedisista jaksoista. Käännöksestä on poistettu muun muassa kohtia, jotka sisältävät vaikeasti kääntyviä kulttuurisidonnaisia käsitteitä, ja Haataja näyttääkin välttäneen sitä, että käännöksestä tulisi kovin vieraannuttava. Haataja on myös kääntäjistä ainoa, joka on suomentanut Passepartout'n nimen *Jokapaikanhöyläksi*. Melko suuri osa informaation poistoista tuntuu kuitenkin olevan sellaisia, joissa tietoa ei ehkä ole pidetty kiinnostavana.

Samoin kuin Hämäläinen, Haataja on käyttänyt aikamuodon muutosta (AI) kymmenessä kohdassa. Osa kohdista on samoja. Myös Haataja on siirtänyt kiinalaisten oopiuminpoltoista kertovat kohdat menneisyyteen, samoin kuin Hongkongin aseman Kiinan läpikululiikenteen tärkeimpänä keskuksena. Imperfektia on käytetty myös kohdassa, jossa kerrotaan Jokohaman olevan merkittävä Tyynen valtameren satama. Intiasta taas kerrotaan, että *maan ulkomuoto, tavat ja etnografiset jakautumat tuntuivat muuttuvan päivän päivältä* (Haataja 2008: 51). Edellä mainitut aikamuodon muutokset voi liittää siihen, että tiedot koskevat sitä aikaa, jolloin romaani ilmestyi ja johon sen tapahtumat sijoittuvat. Kahdessa kohdassa on kuitenkin kyse maantieteellisistä kohteista, jotka ovat edelleen paikoillaan. Ensimmäisessä kerrotaan Fort MacPhersonin sijainnista: *À huit heures du matin, le fort Mac-Pherson était laissé en arrière. Trois cent cinquante-sept milles séparent ce point d'Omaha.* (Verne 1873: 235.) Näistä ensimmäisen lauseen tulkitsen kertovaksi ja toisen ensyklopediseksi jaksoksi, koska toisessa lauseessa on kerrottu yleisenä tietona preesensia käyttäen, kuinka kaukana linnoitus on Omahasta. Haataja on yhdistänyt lauseet yhdeksi virkkeeksi ja kääntänyt molemmat imperfektia käyttäen: *Kello kahdeksan aamulla ohitettiin MacPhersonin linnoituskaupunki, jonne oli matkaa Omahasta noin 550 kilometriä* (Haataja 2008: 186). Lause on siis käänöksessä muuttunut kerronnan lomaan sijoitetusta erillisestä tiedonjyvistä osaksi kerrontaa. Sellaisena se ei enää ole ensyklopedinen tekstijakso tai Balin (1980) määritelmän mukainen argumentoiva jakso, joita käsittelin luvussa 2.2. Myös Suomalainen on molemmissa käänöksissään vaihtanut aikamuodon imperfektiksi juuri tässä kohdassa. Toisessa maantieteellisiin paikkoihin liittyvässä kohdassa, jossa Haataja on käyttänyt aikamuodon muutosta, kerrotaan samassa virkkeessä ensin saapumisesta North Platten kaupunkiin ja sen jälkeen preesensissä Plattejoesta, joka laskee Mississippiin. Käänöksessä virkettä on tiivistetty hieman ja siinä on käytetty pelkästään imperfektia.

6.4.5. Yhteenveto taktiikoiden käytöstä

Jos vertaa keskenään taktiikoiden käyttöä Suomalaisen vuoden 1874 ja 1901 käänöksissä, huomaa, että taktiikoita on käytetty pitkälti samassa suhteessa, mutta vuoden 1901 käänöksessä niitä on käytetty enemmän. Monet eroista käänösten välillä näyttävät johtuvan siitä, että Suomalainen on korjannut käänöstä enemmän lähdetekstiä vastaavaksi. Käänösten välillä on kuitenkin muitakin eroja. Vuoden 1874 käänöksestä löytyi enemmän selvästi kotouttavia ratkaisuja, kun taas vuoden 1901 käänöksessä vieraita käsitteitä on enemmänkin selitetty kuin vaihdettu tutumpiin. Lisäksi Suomalainen on

tehnyt ensimmäiseen käännökseensä tekstiä värittäviä lisäyksiä, joita ei juurikaan löydy toisesta käännöksestä.

Näyttää siltä, että Hämäläinen on pyrkinyt käännöksessään olemaan uskollinen lähdetekstille, mutta tehnyt ensyklopedisiin jaksoihin muutoksia, jotta lukijat saisivat oikeaa tietoa tai eivät ainakaan jäisi siihen käsitykseen, että tekstissä kerrottu vanhentunut tieto pitää paikkansa. Hämäläinen on myös tehnyt tekstistä helpommin ymmärrettävää lisäämällä sen eksplisiittisyyttä. Jos Vernen tarkoituksena oli opettaa ja viihdyttää, voisi sanoa, että Hämäläinen on ollut enemmän uskollinen ensyklopedisten jaksoiden tarkoitukselle kuin niiden alkuperäiselle sisällölle.

Haatajan käännöksessä ei enää ole pyritty niinkään opettamaan tai antamaan tietoa, vaan käännöksen tarkoituksena tuntuu olevan enemmän viihdyttäminen. Käännöksestä ei välity myöskään samanlaista pyrkimystä uskollisuuteen lähdetekstiä kohtaan kuin Hämäläisellä, vaan asioita on jätetty pois tai muutettu ilman ilmiselvää syytä. Osan muutoksista voi kuitenkin liittää siihen, että käännöksestä on pyritty tekemään nykylukijan silmissä hyväksyttävä jättämällä pois kohtia, jotka voisivat tuntua lukijasta ikäviltä tai kiusallisilta.

6.5. Yhteenveto tuloksista ja pohdintaa

Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena oli uudelleenikäntämishypoteesin vahvistaminen tai kumoaminen tutkimusaineiston osalta. Tulokset eivät vahvistaneet uudelleenikäntämishypoteesia, koska toinen käännös oli tutkimuksen mukaan lähempänä lähdetekstiä kuin kolmas ja neljäs. Tulokset tukivat kuitenkin uudelleenikäntämishypoteesia osittain, koska koko tekstin ja kertovien jaksoiden osalta juuri ensimmäisestä käännöksestä löytyi selvästi eniten poikkeamia lähdetekstistä. Kertovien jaksoiden ja koko tekstin osalta kaikki uudelleenikäntämiset olivat siis lähempänä lähdetekstiä kuin ensimmäinen. Lisäksi kertovien jaksoiden osalta kolmas käännös oli lähempänä lähdetekstiä kuin toinen, jolloin uudelleenikäntämishypoteesi toteutuisi kolmen ensimmäisen käännöksen kohdalla. Ensyklopedisten jaksoiden osalta uudelleenikäntämishypoteesihypoteesi toteutui vain ensimmäisen ja toisen käännöksen osalta. Kolmannesta ja neljännestä käännöksestä löytyi huomattavasti niitä enemmän poikkeamia lähdetekstistä.

Tutkimuksessa selvisi myös, että käänntäjät ovat käsitelleet ensyklopedisia jaksoja ja kertovia jaksoja eri tavalla siinä suhteessa, miten paljon he ovat poikenneet lähdetekstis-

tä käyttämällä tutkimuksessa analysoituja käännostaktiikoita. Ensimmäisessä ja toisessa käänöksessä ensyklopediset jaksot oli käännetty tarkemmin lähdetekstin mukaisesti kuin kertovat jaksot, kun taas kolmannessa ja neljännessä käänöksessä tilanne oli päinvastainen. Tämä ei tosin välttämättä kerro siitä, että kääntäjät olisivat nimenomaan pyrkineet olemaan uskollisempia lähdetekstile joko kertovien tai ensyklopedisten jaksojen kohdalla. Hämäläisen ja Haatajan käännosten kohdalla syynä voi olla se, että osa ensyklopedisten jaksojen sisällöstä on ollut kääntämisen hetkellä vanhentunutta tai kääntäjä ei ole pitänyt sitä lukijoiden kannalta kiinnostavalta.

Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään myös sitä, eroavatko käännot toisistaan enemmän ensyklopedisten jaksojen kuin kertovien jaksojen osalta siinä suhteessa, miten lähellä ne ovat lähdetekstiä. Tämä pitää paikkansa, kun verrataan Hämäläisen ja Haatajan käännostiä toisiinsa tai Suomalaisen käännotiin. Suomalaisen käännot kuitenkin erosivat toisistaan suunnilleen yhtä paljon sekä ensyklopedisten että kertovien tekstijaksojen osalta.

Tulosten pohjalta ei voi tehdä laajempia yleistyksiä, koska mukana oli vain kolme eri kääntäjää, joiden persoonallisuus ja henkilökohtaiset käsitykset kääntämisestä ovat voineet vaikuttaa tuloksiin yhtä paljon kuin mikä tahansa muukin seikka. Tutkimuksessa ei myöskään selvinnyt varmasti, onko ensimmäinen käännot tehty täysin saman lähdetekstin pohjalta kuin myöhemmät. Tätä puoltavia seikkoja kuitenkin löytyi jonkin verran. Lisäksi toinen käännostista näytti olevan suurelta osin korjattu versio saman kääntäjän aikaisemmasta käännostesta.

Jos tarkastellaan sitä, millaisia mahdollisia syitä löysin kohdille, joissa käännot poikkeavat lähdetekstistä, monet niistä liittyivät siihen aikaan, jolloin käännot on tehty. Esimerkiksi Hämäläinen on pitänyt tarpeellisena joidenkin alkuteoksen tietojen päivittämistä ja tehnyt siksi melko suuria muutoksia ensyklopedisiin jaksoihin, vaikka onkin muuten pysytellyt hyvin lähellä lähdetekstiä. Ilman näitä muutoksia Hämäläisen käännot olisi tässä tutkimuksessa käytetyn määritelmän mukaan lähempänä lähdetekstiä kuin kumpikaan Suomalaisen käännostista, jolloin uudelleenikäntämishypoteesi toteutuisi kolmen ensimmäisen käännotin osalta. Toisaalta suurin Suomalaisen käännostista löytynyt yksittäinen poisto, Phileas Foggin ja Audan keskustelu romaanin lopussa, saattaa liittyä siihen, että Suomalainen ei pitänyt kohtaa sopivana käännostin oletetuille lukijoille, mikä taas myöskin liittyisi aikaan, jolloin käännot on tehty. Vaikka olisikin

kyse lähinnä Suomalaisen henkilökohtaisista käsityksistä, esimerkiksi sata vuotta myöhemmin tuskin kukaan olisi voinut pitää kohtaa millään tavalla arveluttavana lukijoiden iästä riippumatta. Sellaisia muutoksia, jotka tulkitsin käännösten syntyajankohtaan liittyviksi, löytyi edellä mainittua Suomalaisen poistamaa keskustelua lukuun ottamatta selvimmin Hämäläisen ja Haatajan käännöksistä. Suomalaisen käännöksistä löytyi lisäksi joitakin muutoksia, jotka näyttivät johtuneen siitä, että suomen kielessä ei vielä ollut lähdetekstin sanalle sopivaa käännösvastinetta. Myös aikamuodon muutoksista monet näyttävät sekä Haatajalla että Hämäläisellä liittyvän siihen, että kerrotut asiat kuuluvat menneisyyteen.

Tutkielman luvussa 3.2 viittasin Gambierin (2011) artikkeliin, jossa tämä toteaa, ettei uudelleenikäntämishypoteesia ei tulisi hylätä kokonaan, vaan että eri tekijöiden painoarvoa tulisi tutkia systemaattisemmin. Näitä muita käännöksiin vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi historiallinen konteksti ideologioineen, kustannuspolitiikka, käytettävissä oleva teknologia ja kääntäjän omat tulkinnat. (Gambier 2011: 65–66.) O’Driscoll (2011) tutki *Tour du monden* käännöksiä vertailevassa väitöskirjatutkimuksessaan juuri näitä muita tekijöitä käyttäen apuna muun muassa kääntäjien elämäkertatietoja. O’Driscollin tutkimus on sekä menetelmiltään että tutkimuskysymyksiltään täysin erilainen kuin se, mihin olen pyrkinyt tässä tutkielmassa, mutta ehkä nämä lähestymistavat voisi yhdistää. Uudelleenikäntämishypoteesin toteutumista voitaisiin tutkia myös silloin, kun esimerkiksi käännöksen ajankohtaan tai muihin “ulkoisiin” tekijöihin liittyvät käännösratkaisut olisi jätetty pois laskuista. Tämä on tietenkin hyvin vaikeaa, koska yksittäisten käännösratkaisujen syitä on mahdotonta määritellä luotettavasti. Lisäksi tutkimusaineiston olisi oltava sellainen, että jokaisesta siihen kuuluvasta käännöksestä olisi saatavilla riittävästi esimerkiksi kääntäjää ja kustantamoa koskevaa tietoa tulkintojen tueksi. Tutkimus pitäisi tehdä myös paljon laajempaa aineistoa käyttäen.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että kääntäjät ovat käsitelleet ensyklopedisia tekstijaksoja eri tavalla kuin kertovia jaksoja, ja lisäksi eri kääntäjät ovat käsitelleet niitä eri tavalla. Olisi kiinnostavaa tutkia asiaa laajemmalla aineistolla sen selvittämiseksi, toistuuko ilmiö Verne-suomennoksissa yleisesti ottaenkin. Verneä on suomennettu niin paljon ja niin pitkällä aikavälillä, että aineistoa ainakin olisi saatavilla riittävästi. Voisi myös olla kiinnostavaa analysoida esimerkiksi tämän tutkimuksen aineistoa jollain toisella mene-

telmällä, jolloin saataisiin tietää, kuinka paljon eri menetelmien avulla saadut tulokset eroavat toisistaan.

6.6. Tutkimuksen arviointia

Aineiston analysointi osoittautui vieläkin haastavammaksi, kuin olisin odottanut, ja on mahdollista, että yksittäisiä asioita on jäänyt huomaamatta tai että joissakin kohdissa on tapahtunut pientä horjuntaa taktiikoiden luokittelun tai laskemisen suhteen. Jokin osa aineistosta olisi ollut hyvä antaa jonkun toisen analysoitavaksi sen testaamiseksi, olisiko toinen henkilö päätyneet samanlaiseen luokitteluun ja esiintymien määrään kuin itse pääsin, mutta ajanpuutteen vuoksi tämä ei ollut mahdollista.

Pyrin kuitenkin tekemään analyysin mahdollisimman tarkkaan ja kattavasti. Koska käänösratkaisujen luokittelu tuntui aluksi haastavalta ja alkoi selkiytyä vasta aineiston loppupuolella, kävin aineiston läpi kahteen kertaan ennen tulosten laskemista. Esiintymien laskemisessa käytetty yksikkö kuitenkin kirkastui lopulliseen muotoonsa vasta sen jälkeen, kun tulokset oli jo kertaalleen laskettu, ja siksi kävin aineiston vielä uudestaan läpi laskelmien tarkentamiseksi. Ensimmäisellä kerralla laskutapa oli perustunut enemmän intuitioon. Uudet tulokset erosivat hiukan aikaisemmista, mutta eri käänösten ja kertovien ja ensyklopedisten jaksoiden väliset suhteet pysyivät siinä mielessä ennallaan, että niiden keskinäinen järjestys ei muuttunut, ja erot olivat suurimmaksi osaksi melko pieniä. Myös eri taktiikoiden väliset suhteet pysyivät suurimmaksi osaksi ennallaan. Tämän laskutavan tarkistuksen jälkeen poistojen (PO) ja lisäysten (LI) määrä pieneni jonkin verran, kun taas muiden taktiikoiden määrä kasvoi jonkin verran.

Kaikkien edellä mainittujen tarkistusten vuoksi uskon tulosten olevan luotettavia niissä puitteissa, jotka olen aineiston analysoimiselle määritellyt. Analysoitavat alkuteoksen osat olisi kuitenkin voinut valita hiukan toisin niin, että mukaan olisi saatu enemmän ensyklopedisia jaksoja, joiden osuus analysoidusta aineistosta jäi nyt suhteettoman pieneksi. Olisi ollut ehkä parasta etsiä ja ottaa mukaan esimerkiksi kaikki vähintään kokonaisen virkkeen pituiset ensyklopediset jaksot ja niiden lisäksi vastaava määrä kertovia jaksoja.

Tutkimuksen validiteetin kannalta voi pitää ongelmana sitä, että tutkimuksessa on laskettu yhteen ja vertailtu kvantitatiivisesti ikään kuin samanarvoisina erilaisia poikkeamia lähdetekstistä, joiden merkitys lähdetekstissä tai käänöksessä ei välttämättä ole

yhtä suuri. Esimerkiksi informaation poisto tai transeditointi muodostavat mielestäni suuremman poikkeaman lähdetekstistä kuin implisiittistyminen, jossa tekstin kokonaisuudessaan sisältämä informaatio ei muutu. On myös vaikea sanoa, miten merkittäviä näkyvyyden tai aikamuodon muutokset tai illokutoriset muutokset ovat muihin muutoksiin verrattuna. Kuitenkin kaikkien näiden taktiikoiden yksittäiset esiintymät on laskettu yhteen mahdollisimman pitkälti samoja periaatteita noudattaen, ja ne ovat vaikuttaneet yhtä paljon tuloksiin ja lopulta siis siihen, kuinka lähdetekstisuuntautuneisiksi käännökset on määritelty toisiinsa verrattuna. Jos esimerkiksi käännöksessä X olisi käytetty informaation poistoa 5 kertaa, transeditointia 5 ja implisiittistymistä 2 kertaa, ja käännöksessä Y informaation poistoa 2 kertaa ja implisiittistymistä 10 kertaa, käyttämäni menetelmän mukaan ne olisivat yhtä lähellä lähdetekstiä. Kuitenkin käännöksen Y lukija saisi paljon sellaista tietoa, jota käännöksen X lukija ei saisi. Periaatteessa ongelmaa voitaisiin yrittää ratkoa esimerkiksi määrittelemällä erilaisille muutoksille erilaisia kertoimia, mutta tämäkin olisi ongelmallista, ellei suorastaan mahdotonta, koska on kyse asioista, joita ei voi määritellä luonnontieteellisen tarkasti ja objektiivisesti. Voidaan myös kysyä, onko kaikki lähdetekstin sisältö jotenkin objektiivisesti ajateltuna yhtä merkityksellistä.

Totesin luvussa 6.3.3, että aineistosta ei löytynyt käännösratkaisuja, jotka sopisivat muiden pragmaattisten muutosten luokkaan. Luvussa 6.4.2 (s. 51) toin kuitenkin esiin vuoden 1901 käännöksestä löytyneet ratkaisut, joissa käännöksessä on käytetty englanninkielistä sanaa silloin, kun lähdetekstissä on käytetty ranskankielistä. Nämä ratkaisut jäivät huomioimatta, vaikka ne olisi voinut sijoittaa juuri muiden pragmaattisten muutosten kategoriaan. Nämä muutokset olisivat lisänneet hieman vuoden 1901 käännöksestä löytyneiden esiintymien määrää, mutta eivät olisi vaikuttaneet johtopäätöksiin.

7. Lähteet

7.1. Tutkimusaineisto

Verne, Jules 1873. (2011). *Le tour du monde en quatre-vingts jours*. Paris: Librairie générale française.

Verne, Jules 1873 (Suomalainen 1874). *Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä*. Helsinki: Stolpe. 1874. (Suomentanut Samuli S.).

Verne, Jules 1873 (Suomalainen 1901). *Maan ympäri 80 päivässä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1911 (1901). (Suomentanut Samuli S.)

Verne, Jules 1873 (Hämäläinen 1956). *Maailman ympäri 80 päivässä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1956. (Suomentanut Kyllikki Hämäläinen).

Verne, Jules 1873 (Haataja 2008). *Maailman ympäri 80 päivässä*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy 2008. (Suomentanut Kristina Haataja).

7.2. Julkaisemattomat lähteet

Fennica. Suomen kansallisbibliografia. <https://fennica.linneanet.fi>

Samuli Suomalaisen kirje Otavalle 11.8.1901. Outi Paloposkelta saatu ote Kansallisarkistossa säilytettävästä kirjeestä.

7.3. Julkaistut lähteet

Bal, Mieke 1985. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.

Beaumarchais, Jean-Paul & Couty, D. (toim.) 1984. *Dictionnaire des Littératures de la langue française, P–Z*. Paris: Bordas.

Bensimon, Paul. 1990. ”Présentation”, *Palimpsestes* 4, IX–XIII.

Berman, Antoine. 1990. ”La retraduction comme espace de la traduction”, *Palimpsestes* 4, 1–7.

Brisset, Annie. 2004. ”Retraduire ou le corps changeant de la connaissance. Sur l'historicité de la traduction”. *Palimpsestes* 15, 39–67.

Chesterman, Andrew. 1997. *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Couty, D. (toim.) 2000. *Histoire de la Littérature française*. Paris: Larousse.

Gambier, Yves 2009. ”Stratégies et tactiques en traduction et interprétation.” Teoksessa: Gyde Hansen, Andrew Chesterman & Heidrun Gerzymisch-Arbogast (toim.) *Efforts and models in interpreting and translation research. A tribute to Daniel Gile*. Benjamins Translation Library v. 80. Philadelphia: John Benjamins, 63–82.

Gambier, Yves 2011. ”La retraduction: Ambiguïtés et défis”. Teoksessa: Monti, Enrico & Schnyder, Peter (toim.) *Autour de la retraduction. Perspectives littéraires européens*. Universités. Paris: Orizons, 49–66.

Isolahti, Nina 2013. *Tulkkauksen tarkkuus rikosoikeudenkäynnissä – saavuttamaton ihanne*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1892. Tampere University Press.

Kivistö, Sari & Paloposki, Outi 2007. ”Samuli Suomalainen (1850–1907)”. Teoksessa: H. K. Riikonen et al. (toim.) 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia 1*, 207–211.

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2010. ”Retranslation”. Teoksessa: Gambier, Yves & Van Doorslaer, L. (toim.) *Handbook of Translation Studies. Volume I*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 294–298.

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2015. *Sata kirjaa, tuhat suomennosta. Kaunokirjallisuuden uudelleenkäyttäminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1410.

Kuivasmäki, Riitta. 2007. ”’Lainalla täytyy alottaa’ – nuorisokirjallisuuden suomennokset”. Teoksessa: H. K. Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 1*, 280–302.

Kuusi, Päivi. 2011. *Miksi näkökulma muuttuu käänöksessä? Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen selitysvoima ja seuraukset*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1638. Tampere University Press.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007. ”Lehdistö suomennoskirjallisuuden julkaisijana”. Teoksessa: H. K. Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 1*, 150– 161.

Monti, Enrico 2011. "Introduction." Teoksessa: Monti, Enrico & Schnyder, Peter (toim.) *Autour de la retraduction. Perspectives littéraires européens*. Universités. Paris: Orizons, 9–26.

O'Driscoll, Kieran 2011. *Retranslation through the Centuries. Jules Verne in English*. Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers.

Paloposki, Outi 2007a. "Suomentaminen ja suomennokset 1800-luvulla". Teoksessa: H. K. Riikonen et al. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 1*, 102–126.

Paloposki, Outi 2007b. "Translator's agency in 19th-century Finland." Teoksessa: Gambier, Yves, Shlesinger, Miriam, Stolze, Radegundis 2007. *Doubts and Directions in Translation Studies. Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 335–345.

Paloposki, Outi 2015. "Suomentaja kansanvalistajana: Karl Gustaf Samuli Suomalainen ja Suuret keksinnöt". *Kasvatus & Aika* 1/2015, 26–40. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=670

Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa 2010. "Reprocessing texts. The fine line between retranslating and revising." *Across Languages and Cultures* 11:1, 29–49.

Pedersen, Jan 2005. "How is Culture Rendered in Subtitles?" Teoksessa: *MuTra 2005 – Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings 1–18*. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf. (13.6.2015)

Petit Robert 2003. *Le Nouveau Petit Robert*. Paris: Dictionnaires Le Robert.

Riikonen, H. K. et al. (toim.) 2007a. *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084.

Riikonen, H. K. et al. (toim.) 2007b. *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112.

Rimmon-Kenan, Slomith 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Methuen & Co. Ltd.

Scheinhardt, Philippe 2011. ”Jules Verne : un processus d’écriture sous contraintes”. *Genesis* 33, 173–186.

Tuomi, Meri 2011. *Slangin ja reaalioiden suomennokset James Ellroyn teoksessa Hollywood - suuri tyhjyys*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, englannin kielen kääntäminen ja tulkkaus.

Van Leuven-Zwart, Kitty 1989. “Translation and Original: Similarities and Dissimilarities I”, *Target* 1:2, s. 151–181.

Vartiainen, Pekka 2002. *Kirjallisuuden länsimaista historiaa. Antiikista modernismiin*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Verne, Jules 1873b. *Le tour du monde en quatre-vingts jours*. Paris: J. Hetzel. Digitoitu versio Ranskan Kansalliskirjaston sivuilla:
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k103339c/f219.item.r=Le%20Tour%20du%20monde%20en%20quatre-vingts%20jours>.

Vertainen, Tuija 1998. *Ranskan kirjallisuuden historiaa. Esiromantiikasta postmoderniin*. Helsinki: Finn Lectura Ab.

1. Introduction

Une retraduction, dans le sens où est utilisé le terme dans ce travail, est une nouvelle traduction d'un texte déjà traduit vers une même langue cible. L'hypothèse de retraduction affirme que les retraductions d'un texte donné sont toujours plus sourcistes que la première traduction, c'est-à-dire plus proches du texte source. L'objectif de ce mémoire sera, d'une part, de tester l'hypothèse de retraduction avec un corpus qui consiste de quatre traductions intégrales, en finnois, du roman de Jules Verne *Le Tour du monde en 80 jours* (1873, dans le texte désormais *Tour du monde*). Les dates des traductions sont 1874, 1901, 1956 et 2008.

Le deuxième objectif est lié aux passages trouvés dans l'œuvre originale qui donnent des informations sur la géographie, l'histoire, la technologie et autres sujets, et qui ne font pas partie de la narration proprement dite, mais qui consistent de différentes informations ou de commentaires généraux. On réfèrera à ces passages en utilisant le terme **passages encyclopédiques**. En parlant des autres passages textuels, est utilisé le terme **passages narratives**. On essaiera de déterminer si les traducteurs ont traité les passages encyclopédiques différemment des passages narratifs en ce qui concerne la proximité de la traduction au texte source.

Dans cette étude, on essaiera de répondre aux questions suivantes:

1. L'hypothèse de retraduction est-elle confirmée par l'analyse du corpus présent ?
2. Les passages encyclopédiques et les passages narratifs différent-ils du point de vue de la proximité de leur traduction au texte source ?
3. Si on compare les différentes traductions entre elles, y a-t-il une plus grande différence entre les traductions des passages encyclopédiques qu'entre les traductions des passages narratifs du point de vue de leur proximité au texte source ?

Par *proximité* d'une traduction au texte source, on entend ici l'absence des écarts du texte source dans la traduction. Moins il y a d'écarts, plus la traduction est proche du texte source, autrement dit, plus elle est sourciste. Afin d'analyser et quantifier les écarts du texte source dans les traductions différentes de *Tour du monde*, on a appliqué la classification des stratégies de traduction d'Andrew Chesterman (1997), ou, plus exactement, une sous-catégorie de cette classification, celle des **stratégies pragmatiques**.

2. Passages encyclopédiques

On donne ici un petit exemple afin d'illustrer la différence entre les passages encyclopédiques et les passages narratifs dans le texte :

Le 13, à la marée du matin, le Carnatic entrain dans le port de Yokohama. Ce point est une relâche importante du Pacifique, où font escale tous les steamers employés au service de la poste et des voyageurs entre l'Amérique du Nord, la Chine, le Japon et les îles de la Malaisie. (Verne 1873 : 173–174.)

Ici, si la première phrase est narrative, la seconde est encyclopédique. Les passages encyclopédiques sont caractérisés par l'usage du temps présent – quand il ne s'agit pas de rappels historiques – alors que les passages narratifs le sont par des temps du passé.

On a essayé de trouver une définition pour les passages encyclopédiques dans la narratologie classique. Mieke Bal (1985) a classifié différents phénomènes de la prose narrative dans son ouvrage *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Elle propose trois catégories de passages non-narratifs: description, textes non-narratifs encadrés et passages argumentatifs, dont le dernier correspond aux caractéristiques des passages qu'on a nommés ici encyclopédiques. Les passages argumentatifs réfèrent à quelque chose de général qui ne fait pas une partie de l'histoire. Ils peuvent être des faits, des opinions ou des commentaires généraux. (Bal 1985 : 128–148.)

C'est qui rend les passages encyclopédiques intéressants du point de vue des traductions finnoises du *Tour du monde*, c'est qu'ils contiennent des informations qui étaient actuelles au temps de la publication de l'œuvre originale et des deux premières traductions, mais qui ne l'étaient déjà plus du temps de la publication de la troisième et de la quatrième traduction. On a dit que Verne avait pris comme mission d'enseigner et d'amuser (Vertainen 1998 : 71), et on imagine que dans cette équation, les passages encyclopédiques avaient précisément pour fonction d'enseigner. En conséquence, les traducteurs ont dû décider si la traduction devait plutôt conserver son contenu original, c'est-à-dire les passages encyclopédiques et leur fonction, que celle-ci soit réelle ou imaginée.

3. Retraduction

La retraduction ne concerne pas seulement la littérature, mais aussi les textes religieux, scientifiques, unitaires etc. Ici, on parle notamment des textes littéraires. On peut dire que le débat sur la retraduction, parmi les traductologues, a commencé en 1990, quand *Palimpsestes* a publié un numéro thématique consacré à ce phénomène, avec des articles de Paul Bensimon et Antoine Berman, entre autres. Néanmoins, ce ne sera qu'après l'an 2000 que les contributions au débat sont devenues fréquentes. (Monti 2009 : 10.) En Finlande, la retraduction a été étudiée par Andrew Chesterman, Yves Gambier, Kaisa Koskinen et Outi Paloposki, entre autres.

Il n'est pas toujours simple de déterminer si une traduction est, en effet, une retraduction. Parfois, le texte source a lui aussi changé. Une maison d'édition peut présenter une traduction comme retraduction qui est, en fait, une version éditée d'une traduction antérieure. (Koskinen & Paloposki 2010 : 294.) Il existe des éditions hybrides qui consistent d'un mélange d'une retraduction et d'éléments d'une traduction antérieure. (Paloposki & Koskinen 2010 : 37–39.)

L'hypothèse de la retraduction puise ses origines dans les articles de Berman (1990) et Bensimon (1990) déjà cités. Selon Berman, on retraduit parce que, à l'opposé aux œuvres originales, les traductions vieillissent, et parce qu'aucune traduction n'est *la* traduction (Berman 1990 : 1) d'une œuvre. La seule exception, ce sont les *grandes traductions* qui sont invariablement des retraductions (Ibid. : 2–3). Toute traduction est caractérisée par une défaillance, que les retraductions essayent de diminuer (Ibid. : 5). Bensimon, de son côté, écrit que la première traduction est une introduction de l'œuvre étrangère dans la culture cible. C'est pourquoi elle est souvent adaptée afin de mieux l'intégrer à la culture cible, alors que les retraductions sont plus attentives à la lettre du texte source et à sa singularité. (Bensimon 1990 : IX–X.)

L'hypothèse de retraduction a été critiquée pour sa simplicité excessive (O'Driscoll 2011 : xii; Gambier 2011 : 54). Selon Gambier, on ne doit pas étudier les retraductions seulement par rapport à leurs prédécesseurs, mais également par rapport à leur contexte historique (Gambier 2011 : 60). Néanmoins, il ne faut pas rejeter l'approche bermanien complètement (Ibid. : 2011: 66). Les études empiriques ont apportées des résultats variés en ce qui concerne l'hypothèse de la retraduction (Koskinen & Paloposki 2010 : 296).

4. Corpus

Le corpus de cette étude se compose d'une œuvre originale de Verne et des quatre traductions finnois intégrales parues jusqu'au présent. *Le Tour du monde en 80 jours* est un roman d'aventure, paru d'abord en feuilleton dans *Le Temps* en 1872, puis en volume, l'année suivante (Couty 2000 : 551). Les traductions finnoises sont celles de Samuli Suomalainen (1874 et 1901), Kyllikki Hämäläinen (1956) et Kristina Haataja (2008).

Il y a deux choses dans ce corpus qui le rendent problématique, d'une certaine mesure, du point de vue de cette étude, et, en particulier, de point de vue de l'hypothèse de retraduction. D'abord, il est bien possible que la deuxième traduction soit plutôt une version éditée de la première traduction qu'une retraduction, parce que toutes les deux sont rédigées par le même traducteur. En plus, les traductions sont basées sur des éditions différentes de l'œuvre originale. On ne peut donc pas être absolument certain s'il existe, ou pas, des différences entre ces éditions. On doit se contenter de constater qu'on n'a trouvé aucune indication sur le fait que les éditions différentes de *Tour du monde* ne seraient pas identiques.

5. Méthode

Dans le texte, on utilisera désormais le mot *tactique* dans le sens qu'ou, en traductologie, le plus souvent, est utilisé le mot *stratégie*. Cette décision suit une proposition faite par Yves Gambier (2009) dans son article traitant de la confusion terminologique trouvée dans le domaine de la traductologie.

Afin de comparer les traductions et leur proximité au texte source, on a appliqué les *tactiques pragmatiques* d'Andrew Chesterman (1997) dans une forme modifiée. Les tactiques pragmatiques sont une sous-catégorie d'une classification des tactiques de traduction dont les autres sous-catégories sont les *tactiques grammaticales* et les *tactiques sémantiques*. D'une manière simplifiée, on peut dire que les tactiques grammaticales ont à faire avec les modifications dans la forme, les tactiques sémantiques modifient le sens, et les tactiques pragmatiques modifient le contenu du texte source. (Chesterman 1997 : 93–95, 101, 107.) On ne traite donc pas ici des tactiques grammaticales et sémantiques.

Cette classification a été choisie pour trois raisons principales : 1) Elle est plus approfondie que la plupart des classifications, 2) elle permet d'analyser la transmission du contenu du texte source dans la traduction et, 3) elle convient à l'analyse intégrale d'une traduction, alors qu'une grande partie des classifications ont à faire avec un problème de traduction spécifique, par exemple, les éléments culturels.

Les *tactiques pragmatiques* sont divisées en dix catégories, qui sont les suivantes : filtrage culturel, modification d'explicitation, ajout ou omission d'information, modification interpersonnelle, modification illocutionnaire, modification au niveau de la cohérence textuelle, traduction partielle, modification de visibilité, réécriture et autres modifications pragmatiques (Ibid. : 108–112).⁵ On a modifié la classification un peu afin de mieux l'adapter aux objectifs de cette étude. Les catégories de traduction partielle et de cohérence textuelle n'ont pas été appliquées, parce qu'on s'est concentré sur les modifications locales qu'on peut quantifier, unité par unité. En tout cas, on peut classifier les occurrences de traduction partielle comme les modifications d'explicitation ou comme les omission d'information. On a calculé l'explicitation et l'implicitation séparément, aussi bien que l'ajout et l'omission d'information. On a ajouté trois catégories : celles de l'ajout, de l'omission et de la modification du temps. Ici, un ajout ou une omission signifie un ajout ou une omission d'un passage qui consiste d'une phrase entière ou de plusieurs phrases. Les modifications de temps se rapportent aux cas dans les traductions des passages encyclopédiques où le traducteur a changé le temps présent en temps passé. Dans la classification de Chesterman, la réécriture se rapporte aux cas où le traducteur essaie d'améliorer un texte mal écrit (Ibid. : 112). Dans cette étude, on utilise la

---

⁵ On utilise ici les traductions françaises trouvées dans le mémoire de maîtrise de Miika Hämynen de l'université de Jyväskylä (2012).

catégorie de *réécriture* pour classer les cas où le traducteur a modifié le sens ou le contenu du texte source d'une manière significative.

6. Analyse et résultats

L'analyse du corpus a été réalisée de la manière suivante : On a choisi 28 pages de l'œuvre originale au total, ce qui correspond à environ 12% du texte. Chaque traduction a été comparée au texte source afin de trouver, de classer et de compter les occurrences des *tactiques pragmatiques* dans les traductions.

Le tableau suivant présente le total d'occurrences des tactiques dans les quatre traductions :

Traduction	Suomalainen 1874	Suomalainen 1901	Hämäläinen 1956	Haataja 2008
Nombre d'occurrences	478	347	424	401

Selon la définition qu'on utilise dans cette étude, la traduction de 1901 est la plus proche du texte source, alors que la traduction de 1874 est la plus éloignée du texte source. Les deux autres se placent entre celles-ci, la traduction de 2008 étant plus proche du texte source que la traduction de 1956. Quand on considère les passages encyclopédiques et les passages narratifs séparément, les résultats sont très différents. Le tableau suivant présente les occurrences des tactiques dans les passages encyclopédiques :

Traduction	Suomalainen 1874	Suomalainen 1901	Hämäläinen 1956	Haataja 2008
Nombre d'occurrences	98	75	182	142

Si on compare les deux premières traductions avec les deux autres, on voit qu'ils sont nettement plus proches du texte source. La traduction de 1901 a moins d'écarts au texte source que le reste, mais ici, c'est la traduction de 1956 qui a le plus d'écarts. Les résultats, pour les passages narratifs, sont plus proches des résultats du texte entier que de ceux des passages encyclopédiques. Le tableau suivant présente les occurrences des tactiques dans les passages narratifs:

Traduction	Suomalainen 1874	Suomalainen 1901	Hämäläinen 1956	Haataja 2008
Nombre d'occurrences	380	272	242	259

Comme il y a eu plus de passages narratifs que de passages encyclopédiques dans le corpus, on a calculé la quantité des occurrences de chaque tactique pour 1000 caractères du texte source, afin de comparer l'usage des tactiques dans les passages narratifs et dans les passages encyclopédiques, dans chaque traduction. Le tableau suivant présente les occurrences des tactiques pour 1000 caractères dans les passages encyclopédiques et dans les passages narratifs:

Traduction	Suomalainen 1874	Suomalainen 1901	Hämäläinen 1956	Haataja 2008
Passages encyclopédiques	9,89	7,57	18,37	14,34
Passages narratifs	12,34	8,84	7,86	8,4

Dans toutes les traductions, on a trouvé une différence entre les passages encyclopédiques et les passages narratifs, et c'est seulement dans la traduction de 1901 que la différence n'est pas très prononcée. Dans les traductions de 1874 et 1901, les passages encyclopédiques sont traduits d'une manière un peu plus sourciste que les passages narratifs, autrement dit, le traducteur s'est écarté du texte source moins fréquemment. Dans les traductions de 1956 et de 2008, on trouve une situation opposée et la différence est nettement plus prononcée. Dans la traduction de 1956, on a trouvé presque 2,5 fois plus d'écarts au texte source pour 1000 caractères dans les passages encyclopédiques que dans les passages narratifs. Dans la traduction de 2008, on en a trouvé un peu moins que deux fois plus.

Si on examine comment différentes tactiques sont utilisées dans les traductions, on trouve que les tactiques les plus utilisées sont l'implication, l'omission d'information et l'omission. La traduction de 1956 se distingue des autres en ce qu'elle contient proportionnellement plus d'occurrences d'explicitation, d'ajout et d'ajout d'information. Il semble que les écarts au texte source sont, dans certains cas, liés au contexte historique de la traduction. Par exemple, la traductrice de 1956 a utilisé des tactiques variées afin de mettre au jour un passage encyclopédique concernant la situation de l'Inde. La traductrice de 2008, de son côté, a omis des passages qui contiennent une comparaison du teint des chinois et des japonais, aussi bien qu'une description peu favorable de l'apparence des japonaises, ce qui pourrait être lié à la manière dont il est acceptable de parler des groupes ethniques aujourd'hui.

Pour conclure, on constate que les résultats supportent l'hypothèse de retraduction partiellement, parce que la première traduction est la plus éloignée du texte source. Néanmoins, la deuxième traduction est plus proche du texte source que les traductions ultérieures. En ce qui concerne les autres questions de recherche, on a trouvé que dans les traductions de 1956 et 2008, en particulier, il y a une différence considérable dans l'usage des tactiques de traduction analysées entre les passages encyclopédiques et les passages narratifs. Également, en comparant les traductions entre elles, on a trouvé qu'il

a une plus grande différence entre les traductions des passages encyclopédiques qu'entre les traductions des passages narratifs.

LIITE 2

Tähän liitteeseen on koottu taulukoihin eri käänöksistä löytyneiden käänöstaktiikoiden esiintymien kappalemäärät. Jokaisesta käänöksestä on erillinen taulukko, jossa esiintymien kappalemäärät on esitetty erikseen ensyklopedisten ja kertovien jaksoiden sekä koko käänöksen osalta.

Taulukko 1. Eri taktiikoiden esiintymät Suomalaisen vuoden 1874 käänöksessä.

	Ensyklopediset jaksot	Kertovat jaksot	Koko käänös
Kulttuurinen suodatus	5	8	13
Eksplisiittistyminen	4	22	26
Implisiittistyminen	13	55	68
Informaation poisto	42	123	165
Informaation lisäys	5	18	23
Illokutorinen muutos	1	26	27
Näkyvyyden muutos	1	5	6
Transeditointi	15	43	58
Poisto	11	73	84
Lisäys	0	7	7
Aikamuodon muutos	1	0	1
Yhteensä	98	380	478

Taulukko 2. Eri taktiikoiden esiintymät Suomalaisen vuoden 1901 käänöksessä.

	Ensyklopediset jaksot	Kertovat jaksot	Koko käänös
Kulttuurinen suodatus	3	5	8
Eksplisiittistyminen	5	19	24
Implisiittistyminen	13	51	64
Informaation poisto	24	67	91
Informaation lisäys	7	10	17
Illokutorinen muutos	0	24	24
Näkyvyyden muutos	7	8	15
Transeditointi	12	28	40
Poisto	0	46	46
Lisäys	2	14	16
Aikamuodon muutos	2	0	2
Yhteensä	75	272	347

Taulukko 3. Eri taktiikoiden esiintymät Hämmäläisen vuoden 1956 käännöksessä.

	Ensyklopediset jaksot	Kertovat jaksot	Koko käännös
Kulttuurinen suodatus	2	5	7
Eksplisiittistyminen	18	42	60
Implisiittistyminen	10	41	51
Informaation poisto	34	62	96
Informaation lisäys	17	14	31
Illokutorinen muutos	0	18	18
Näkyvyyden muutos	1	2	3
Transeditointi	12	32	44
Poisto	61	26	87
Lisäys	10	0	10
Aikamuodon muutos	17	0	17
Yhteensä	182	242	424

Taulukko 4. Eri taktiikoiden esiintymät Haatajan vuoden 2008 käännöksessä.

	Ensyklopediset jaksot	Kertovat jaksot	Koko käännös
Kulttuurinen suodatus	2	7	9
Eksplisiittistyminen	9	24	33
Implisiittistyminen	15	46	61
Informaation poisto	32	94	126
Informaation lisäys	3	4	7
Illokutorinen muutos	0	20	20
Näkyvyyden muutos	0	0	0
Transeditointi	22	31	53
Poisto	44	33	77
Lisäys	0	0	0
Aikamuodon muutos	15	0	15
Yhteensä	142	259	401